

GINA STOICIU

**22 de eseuri
despre starea socială
actuală**

ROMÂNIA SOCIALĂ
www.romaniasociala.ro

2021

Cuprins

1.	2020 : Anul distopiilor?	3
2.	Altfel despre populism	7
3.	Cozile de azi și cozile de ieri	10
4.	Discurs politic și discurs medical.....	14
5.	Explozia reacțiilor complotiste în 2020	18
6.	Stânga și gândirea critică	24
7.	Cuvinte noi Ce ne spun ele despre epocă?	30
8.	Confruntări și conspiraționism.....	34
9.	Boala și moartea în prim plan	38
10.	Dilema Cataramă. Dilema lui Heinz.....	43
11.	Comunicare de criză.....	49
12.	La răscruce de drumuri? Global și local	55
13.	Sensibilitatea sociologică. În timp ce... ..	60
14.	Starea de sănătate sau frica de boală?	64
15.	Profesiune de credință. Să stai acasă nu e chiar așa de rău!	68
16.	Coronavirus și planeta strănută	72
17.	De ce nu ne slăvim intemeietorii?	73
18.	Imaginarul național Realism magic	75
19.	De ce se spune despre canadieni că ar fi fericiți?	81
20.	Jocul politic.....	86
21.	Prostituția. Între ideologie și mitologie	90
22.	Zona gri a consimțământului. Cultura violului	93

1. 2020 : Anul distopiilor?

“Când adevărul nu este liber, libertatea nu este adevărată.” (Jacques Prevert)

Frică și confuzie, confuzie și frică. Izolați, mascați și înfricoșați. Am avut sentimentul că 2020 ne-a mutat în distopie. Într-o viziune sumbră a societății. M-am gândit să recitesc romanul *Ciuma* al lui Albert Camus, ca să înțeleg mai bine progresia fricii. Dragonul, Monstrul, simbolul răului și a demoniacului, devorează orașul Oran. Dragonul merge către victimă scuipând foc în pieptul concetățenilor, pentru ca apoi să populeze câmpul cu umbre și fantome. Noaptea la Oran, orașul ciumei, este locul tăcerii, o tăcere care exacerbează frica. Tăcerea și moartea culorilor, a mișcărilor, a zâmbetului. Tăcerea înfrângerii. Înfrângerea în fața unui pericol, în parte real, în parte imaginar. Etapă cu etapă, teama crește irepresibil. Câteva cazuri sunt descoperite. Orașul se închide. Stare de urgență. Este descrisă medical boala. De către experți. Sunetul ambulanțelor străpunge tăcerea. Starea de panică crește în fiecare familie. Oare boala asta imprevizibilă poate fi tratată ? Sunt descrise în detaliu manifestările bolii. Momentele ultime de agonie sunt impresionante chiar și pentru profesioniștii medicinei, care sunt pe cale să-și piardă spiritul științific. Orașul devine o închisoare din care nu se poate ieși. În fața morții inexplicabile, viața parcă își pierde sensul

Fricile ne-au năpădit și pe noi în anul 2020. Anul 2020 ne-a mutat în stare de urgență, în karem planetar, în epidemia de frică. Am trăit psihoza planetară, panica pe plan colectiv. Și fiecare în parte a trăit teama, anxietatea bolii și a spitalelor. A fost anul numărătorii morților și al infectațiilor. Anul în care s-a murit aparent doar din cauza molimei produsă de Monstrul Coronavirus. Anul în care puterea ecranelor ne-a aruncat într-un film de oroare, cu intensitate crescândă. Foarte curând vom avea parte de o serie de filme de oroare inspirate de anul 2020; le așteptăm pentru a exorciza răul.

Anul 2020 a fost declarat anul «pandemiei coronavirus». A fost sau nu a fost pandemie ? Unii spun că a fost, alții că nu a fost. Mesaje postate periodic de asociații libere de medici și specialiști în virusologie au venit cu explicații medicale lucide și ponderate, izvorâte din mulți ani de practică medicală. Medicii s-au divizat de altfel în două tabere: tabăra practicienilor, care a relativizat «catastrofa sanitară» și tabăra experților din comisiile medicale (naționale și internaționale), tabăra celor care decid și care a întreținut amenințarea cu «catastrofa sanitară». Pentru omul de rând, anul 2020 a fost un an de excepție, în care s-au petrecut lucruri ciudate. Opiniile au mers la extreme. Starea de urgență este necesară ? Da și nu. Masca ne ferește de virusul ucigaș ? Da și nu. La spital viața ne este salvată ? Da și nu. Vaccinarea în masă este o bună strategie ? Da și nu. Este vaccinarea voluntară sau constrânsă de tot felul de restricții ? Dacă nu ne vaccinăm vom putea sau nu călători ? Dacă suntem constrânși atunci cum stăm cu libera alegere ?

Ce se poate vedea dincolo de emoția colectivă care ne-a animat în 2020 ? Este și sarcina sociologului să propună câteva piste de analiză critică, dincolo de ceea ce

este observabil. Propunem trei piste de lectură critică : bioputerea, orgia schimbărilor și distopia.

Starea de excepție și «bioputerea»

Gestiunea de criză a fost axată pe timpul scurt, pe starea de excepție. S-a vorbit o *novlangue* care a alimentat panica pe plan colectiv : stare de urgență, securitate sanitară, stare de alertă, stare de război, carantinare, gesturi barieră, mască, muncă on line, distanță fizică. La actualități nu au mai existat nici războaie, nici revoluții, nici proteste, nici catastrofe naturale, nici alte boli. Toată planeta trăia la unison înaintarea perversă a virusului ucigaș.

Am dori să evocăm aici *bioputere*, de care vorbea Michel Foucault. Acea conjuncție dintre puterea politică și puterea medicală. Nu spunea Foucault că medicina riscă să se impune individului, bolnav sau nu, ca un act de autoritate? Suntem sau vom fi bolnavi, pentru că societatea ne spune că suntem vulnerabili. Medicalizarea vieții a devenit mentalitatea prin care societatea își definește Binele, Fericirea și Nenorocirea. În 2020 am trăit din plin sindromul medicalizării vieții.

Tema *bioputerii* a fost revizitată în contextul anului 2020 de filozoful italian Giorgio Agamben. Într-un articol publicat în *Il Manifesto* (26 février 2020), în plină criză sanitară, Giorgio Agamben, care a analizat conceptele de *stare de excepție* și *dispozitiv politic* și a argumentat pericolul unei noi paradigme biopolitice a Occidentului. Există, spune el, tendința ca Statul să declare starea de urgență ca o paradigmă de guvernare. Așa cum s-a întâmplat pe fondul unor acte teroriste. Odată ce terorismul a putut sluji de justificare a măsurilor de excepție, ideea unei epidemii devastatoare este un pretext ideal pentru a extinde starea de urgență în toate regiunile și pentru multă vreme. Crearea de situații de panică colectivă permite guvernelor să intervină în numele protecției și al securității cetățenilor, și să preia controlul autoritar. Riscul este ca paradigma «rațiunea de stat» să fie înlocuită cu paradigma «stat de control și securitate». Guvernele securitare nu produc o situație de excepție, dar o exploatează atunci când ea se produce. Agamben se întreabă dacă un guvern totalitar, cum e cel din China, nu a folosit epidemia ca un mijloc de a testa posibilitatea de a izola și controla o regiune, o populație. Oricum, rămâne ciudată declarația guvernului chinez că epidemia în China s-a terminat. Recent, totuși, au fost anunțate câteva noi sute de infectări.

De altfel, într-o carte apărută de curând, *Acest virus care ne smintește*, Bernard Henry Levy evocă un vânt de nebunie care suflă peste lume, uniunea incestuoasă între puterea politică și puterea medicală, teama de a sfârși într-un sac de plastic negru, sigilat. Întrebarea care ne revine este: Câte compromisuri suntem dispuși să facem pentru «securitatea sanitară»? Cum ne poziționăm între securitate sanitară și drepturi și libertăți ?

Orgia schimbărilor

Am trăit și orgia schimbărilor, evocată de eseistul francez Philippe Muray, care numește epoca actuală *Imperiul Binelui*. Lectura acestei cărți ne oferă la rândul ei, câteva chei de lectură.

În Imperiul Binelui, teroarea binelui ține loc de politică de stat și de securitate afectivă pentru mulțimea tăcută. Forța polemică a lui Muray constă în critica absurdităților epocii în formule inspirate: imposturile epocii, toleranța care nu tolerează nimic, delațiunea, dorința penală, teroarea moale. În orgia schimbărilor, omul își neagă valorile, se rupe de tradițiile sale, își pierde spiritul critic. Libertatea de a gândi a fost totdeauna un fel de boală, iată-ne vindecați! În Imperiul Binelui, gesturile de filantropie pot lua forma de munți de laxative pentru slăbire parașutați în mod generos înfometaților planetei. Pentru Muray, Imperiul Binelui se declină cu birocrăția, delațiunea, ștergerea spiritului critic, dresajul obscen al maselor, aneantizarea Istoriei, apelul *kitsch* la emoții contra rațiunii, ura față de trecut, uniformizarea stilurilor de viață. Să fi trăit oare așa ceva în 2020?

Alunecarea în distopie

Este știut, o distopie este o contra-utopie. O utopie coruptă. Dacă utopia este imaginea unei societăți ideale, distopia este imaginea unei societăți în care puterea impune în mod voit cetățenilor restricții și contrângeri, de la care ei nu se pot extrage. Distopia este o societate imaginară sumbră, în care viața devine un coșmar.

S-ar putea spune că în anul 2020 am căzut în distopie. Și dacă este așa, cum s-a întâmplat asta?

(1) *Ecranele și Numericul*. Să începem cu alegoria cavernei lui Platon. Oamenii sunt captivi în fundul unei grote. Niște marionetiști prezintă pe pereții grotei jocuri de umbre. Cei din grotă privesc jocurile de umbre și le iau drept realitate; ei ignoră că există o realitate în afara cavernei și ignoră cum arată această realitate.

În 2020 am trăit captivi într-un univers paralel creat de umbrele proiectate pe ecranele care ne înconjoară. Televiziunea și internetul au indus și au generalizat teama de boală și teama de moarte. Rețelele sociale numerice, aceste «veritabile cutii de rezonanță», au pătruns în toate sferele vieții noastre cotidiene. În fluxul continuu de informații și opinii, nu am mai putut distinge faptele de interpretări.

(2) *1984 în oglindă cu anul 2020*. Ne amintim că romanul vizionar a lui Orwell, *1984*, ar fi putut să senamească *Ultimul om în Europa*. Editorul a refuzat acest titlu, considerându-l prea pesimist. A propus apoi titlul *1948*, dar editorul la găsit prea catastrofal, pentru că ar fi fost considerat o cronică de epocă. Până la urmă, romanul se va numi *1984*.

În această celebră distopie, Orwell dezvăluie mecanismul fabricării postadevărului prin programarea gândirii și a limbajului paradoxal: «Libertatea este sclavaj, războiul este pace și ignoranța este o forță». În anul 2020, nu s-a transformat libertatea în securitate și control? Confuzia și ignoranța nu au fost întreținute prin comunicarea paradoxală, în care se spunea una și se dezvăluia alta? *Big Brother* din roman nu a fost el înlocuit cu bioputerea și tehnoputerea ?

În romanul *1984*, Statul dorea să modifice spiritul uman prin «novlangue» și «dubla gândire». Limbajul nou și paradoxal, sărăcit și redus la formule coșmar, avea ca

scop să împiedice locutorii de a formula gânduri libere și critice și de a-i forța la o gimnastică mentală, în care enunțurile paradoxale să fie considerate adevărate. Nu asta s-a întâmplat în 2020? Cuvintele *virus ucigaș*, *pandemie*, *stare de urgență*, *stare de alertă* au alimentat ideea de «stare de război» și au justificat un control sever al populației, prin restrângerea libertății de mișcare și exprimare. Cuvintele *spitale*, *Covid*, *izoleta*, *aparate de ventilație respiratorie* au indus groază. Spitalele Covid au devenit locuri sperietoare, unde se ajunge cu ambulanțe ce străpung liniștea orașului și transportă infecția într-o targă futuristă, manevrată de sanitari îmbrăcați în extraterestrii. Și unde morga nu e departe de sălile de tratament.

Întreaga populație a fost supusă unei categorizări mentale care antrenau teama: *infecției*, *pozitivii*, *viitorii infectați*. De câteva ori pe zi, telespectatorii au fost supuși supliciului amenințării cu boala și cu moartea prin *curbe și statistici de infectare și decese*. Tipul de contact și comunicare socială s-a schimbat fundamental prin *gesturi barieră*, *distanță socială*, *distanță fizică*, *maskă*, *izolarea la domiciliu*, *carantină*, *învățământ on line (presentiel, distanciel)*. Ceremonialul simbolic al întâlnirilor și regăsirilor familiale sau de prieteni a devenit sinonim de pericol de contaminare și atentat la securitatea sanitară a populației. Acest limbaj a constituit nodul de vipere al unei permanente amenințări. Nu e de mirare că psihologii au constatat acum starea de anxietate colectivă, creșterea numărului de depresii și de sindromuri de suferință psihică. Ei spun că izolarea psihică a produs mai multe pagube decât «virusul ucigaș».

Cireașa pe tort? Utopia Vaccinului!

Pîna și utopiile pandemiei au virat către coșmar. Ne amintim că în distopia *Cea mai bună dintre lumi*, Aldous Huxley ne descrie o lume care practică manipularea și modelarea ființei umane pentru nevoile unei societăți. Fericirea poate deveni perfectă și generală, Statul recomandă consumul de *soma*, medicamentul fericirii individuale și al coeziunii de grup. Este utopia promisă de putere. O societatea super organizată și super controlată. Cele cinci caste ale societății: alfa, beta, gama, delta și epsilon, vor fi rezultatul unor tratamente chimice. Consumul de *soma* este drogul perfect care asigură societății principiul conformității perfecte și absența surprizelor. În cartea lui Huxley, indivizii sunt condiționați de mici, în timpul somnului, cu slogane și aforisme care să le imprime comportamentul ce trebuie adoptat în orice situație. Pentru persoane neconforme și contestatare se recomandă mijloace medicale. Personajele romanului sunt dispensate de corvoada de a gândi și de a lua decizii personale. Ele sunt programate să se comporte așa cum societatea a decis pentru ei. Și cum angoasa îi paște, pentru că nu sunt în stare să traducă în cuvinte ceea ce resimt, ei trebuie să consume *soma*. Și astfel viața devine suportabilă.

Cum să nu meargă gândurile către această comparație? Soma și vaccinul! Desigur, nu exprim nici soluție, nici sugestie. Doar observația că supercontrolul este impus. Deși regăsim diviziunea populației în două tabere, cei care cred în salvarea prin vaccin, cei care nu cred. Primii spun parcă: «mă vaccinez, fie ce-o fi!». Incredulii declară «nu mă vaccinez, fie ce o fi!» Pe scurt, nimeni nu știe ce va fi.

Nimeni, nici măcar Big Pharma, firmele producătoare de vaccin, nu își asumă riscurile vaccinării. Vaccin, pe care și ele îl numesc *experimental*. Medici practicieni manifestă o serie de incertitudini. Este un virus puțin cunoscut. Este vorba de teste neconcludente. Este vorba de un vaccin puțin testat. Neîncrederea și prudența sunt clar exprimate de mulți experți în virusologie din lumea întreagă, care repetă mereu: Nu vă grăbiți! Ori, campania de vaccinare este pornită. Ce poate face individul în această stare de confuzie, de *nici așa și nici altminteri* ?

Orice pentru a fi informat. Orice pentru a lua o decizie lucidă. Și pentru a termina cu gândul la această necesară luciditate ironică, aș cita pe autorul Gustave Le Bon despre psihologia mulțimii: "Ceea ce este specific prestigiului este de a împiedica să vedem lucrurile așa cum sunt ele și de a paraliza orice judecată. Mulțimea totdeauna, iar indivizii adesea, simt nevoia, pe orice temă, de opinii gata fabricate. Succesul unei opinii este independent de partea ei de adevăr sau de eroare, succesul opiniei depinde doar de prestigiul ei."

Să fim oare aici ?

2. Altfel despre populism

Populismul nu este o boală a democrației

Ne propunem să vorbim despre populism, altfel decât prin ideologizarea termenului. Cu atât mai mult cu cât suntem într-un context electoral tulbure. Post-electoral în SUA, pre-electoral în România. Utilizarea termenului de populism pare a avea un efect de narcotic care paralizează. Printr-o răsturnare semantică, el este asociat cu o patologie a democrației.

Ipoteza pe care o avansăm și argumentăm este următoarea: populismul a devenit o strategie politică care acompaniază exercițiul democratic; el nu este *contra* Statului, ci *pentru* un Stat protecționist. În contextul de mondializare și de contracție a economiilor naționale, două tipuri de populism cristalizează nemulțumirile majorității populației: *populismul poporului*, ca reacție la creșterea inegalităților sociale, și *populismul patrimonial*, ca reacție la sentimentul de pierdere a identității naționale și culturale.

Să precizăm mai întâi contextul. Limbajul lumii politice de azi referă mai rar la opoziția stânga/dreapta și foarte frecvent la opoziția progresiști/populiști. În timp ce liberalii, considerați progresiști, se pronunță în favoarea mondializării, a pieții libere, dominate de fapt de multinaționale, populiștii reclamă un Stat protecționist. O serie de teme, precum securitatea frontierelor, suveranitatea economică, apărarea patrimoniului național, tratate de *populismul poporului* și de *populismul*

patrimonial devin tematici recuperate în agenda politică din perioadele electorale, dovadă a legitimității lor.

Aș asocia aceste forme de populism cu un vulcan care somnolează și irupe pe neașteptate. Dovadă, multiplicarea manifestațiilor populare, peste tot în lume, în anii 2018 și 2019, înainte de pandemia din 2020, care a instalat «securitatea sanitară». Unii vorbesc de «dictatura sanitară». Să amintim mișcarea de contestație a vestelor galbene în Franța, care a mobilizat pătri largi de populație, din noiembrie 2018 până în vara 2019. Această mișcare a exprimat *convergența de solidarități* în jurul unor aspirații colective: protecționism economic și social din partea Statului. Dacă manifestanții aparțineau claselor populare și medii, ei au primit o susținere publică din partea a 1400 de oameni de cultură, care au declarat în mod public: «Nu suntem proști și nu ne vom lăsa prostiți de guvern. Vom continua să ne indignăm, mai tare, mai des și mai uniți».

Amintesc că Luc Rouban, director de cercetare pentru Centrul național de cercetare sociologică din Franța, a realizat o anchetă, pe un eșantion național reprezentativ, pentru a evalua sensul acestei mobilizări masive și de lungă durată. Ruban face distincția între *populism slab* și *populism puternic*, plecând de la 4 propoziții corelate ca indicii de populism. Ele sunt următoarele: 1) Oamenii politici sunt mai degrabă corupți; 2) În caz de dezacord cu cetățenii, guvernul trebuie să ajusteze proiectele politice; 3) Un sistem politic bun este cel în care cetățenii, și nu un număr restrâns de responsabili politici, decid ce e bine pentru ei; 4) Cetățenii ar trebui să poată impune un referendum pe baza unei întrebări clare și a unei petiții semnată de un mare număr de concetățeni.

Concluzia anchetei? 62% din cei întrebați se situau de partea unui *populism puternic*. Legătura între mobilizarea masivă și populism devenea evidentă. Populismul nu este, așadar, un *ovni* și nici o patologie a democrației. El acompaniază democrația.

Am scris despre mișcarea vestelor galbene, și am identificat trei angajamente tematice comune manifestanților: inegalitatea socială, inegalitatea fiscală și derivatele democrației reprezentative. Manifestanții au cerut Statului să-și îndeplinească rolul de mediator între guvernanți și guvernați, între privilegiați și cei care au fost «uitați de putere». Manifestanții reprezentau o majoritate, *un bloc popular* format din clasele care muncesc, plătesc impozite și așteaptă în schimb de la guverne protecție socială și servicii publice, precum sănătatea și educația. Despre acest populism vorbim aici și despre acest popor de cetățeni.

Populismul poporului

Populismul poporului este o replică în fața elitelor mondializate, persecutorul principal. Pe vremea mării industrializări în Statele Unite, patronul uzinelor Ford evoca termenul afeționat de Orwell *deceța socială*. Un patron nu trebuia să câștige mai mult de 40 de ori față de un muncitor, altfel cine ar mai fi cumpărat mașinile Ford? În 2016, 62 de persoane din lume dețineau o jumătate din bogăția deținută de ansamblul populației mondiale. O polarizare care alimentează

nemulțumirile majorității care muncește și plătește impozite la stat, în schimbul protecției sociale.

Pentru sociologul american Christopher Lasch (*The Revolt of Elites: And the Betrayal of Democracy*), *populismul poporului* nu face decât să constate ruptura între vârf și bază. El revendică solidaritate socială, nevoia unei producții locale și a unei guvernante locale. Lasch propune termenul de *elite mondializate* pentru a numi pe cei care controlează fluxul internațional de bani și informații, care prezidează fundațiile filantropice și instituțiile de învățământ superior, care greează instrumentele de producție culturală și fixează termenii dezbaterilor sociale și politice. Elita mondializată dirijează companiile, guvernele, ministerele. Ideologia lor este : liberalism, cosmopolitism, concurență și rentabilitate. Ei fac parte dintr-o elită transnațională care se situează printre cei 20% de clasă superioară în venituri și care beneficiază de paradisuri fiscale. Ei îi percep pe oamenii obișnuiți ca mediocri, provinciali și incapabili să voteze cum trebuie, adică în favoarea neoliberalismului. Ceea ce poporul dorește ca protecție socială și atașament pentru țara și regiunea lor, elita mondializată consideră un obstacol la extinderea pieții și a capitalizării financiare .

În Franța, tribunul poporului este filozoful Michel Onfray care spune că, pentru a discredita mișcarea de protest a *vestelor galbene*, puterea a folosit mijloace dintre cele mai deloiale: dispreț, minciună, desconsiderare. Li s-a făcut un proces de imaturitate: prea proști, prea inculți, prea provinciali, prea analfabeți, prea debili, prea sub-diplomați. Onfray se poziționează (*Grandeur du petit peuple*) prin formula «A apăra poporul, națiunea, existența și identitatea națiunii, nu înseamnă a fi xenofob». Dimpotrivă, este un semnal contra desconsiderării exercițiului democratic din partea guvernanților.

Populismul patrimonial

Acest termen a fost propus de profesorul în științe politice, francezul Reynié Dominique, pentru a desemna sentimentul de deposedare de resurse naturale, mobiliare, economice și culturale. Un sindrom resimțit de marea majoritate a populației care trăiește excesele neoliberalismului, pe propria sa piele.

Populismul patrimonial exprimă sentimentul celor care consideră că satul lor, regiunea lor, țara lor sunt locuri de atașament profund pentru orice individ cultural construit. El exprimă teama de deposedare de bogății naturale, de tradiții culinare, de tradiții culturale. Populismul patrimonial mobilizează toate categoriile sociale în fața elitei mondializate. El cristalizează și teama de supraviețuire a culturii occidentale, în fața unui globalism cultural.

Civilizația occidentală este în căutarea unei *limite*. Eseistul Mathieu Baumier ne spune (*La démocratie totalitaire*) că nu există lume decât limitată, în sensul în care romanii fixau limita în geografie, un *limes* care separa lumea lor, considerată civilizată, de ceilalți, de invaziile barbare. Dacă nu sacralizăm din nou anumite locuri, anumite legături, mai ales cele ce țin de rădăcini, de tradiții, de educație și de suveranitate, adică de tot ce depășește și înglobează indivizii unei țări, atunci *limita*, și cu ea toate limitele, vor fi repede depășite, pulverizate.

De altfel, este lesne de remarcat că multe voci în lumea politică românească exprimă acest gen de temeri; faptul că România a devenit o colonie deposedată de bogățiile ei naturale, deposedată de identitatea ei culturală. Unele voci mai pregnante asociază politica actuală a guvernării cu un experiment paternalist în folosul unor presiuni politice exterioare. Ceea ce, până la urmă, exprimă aceeași teamă legitimă de deposare patrimonială și de colonizare a spiritului.

Populismul ca strategie politică

Cele două forme de populism, *populismul poporului* și *populismul patrimonial*, devin reacții legitime în procesul de moderare a mondializării sălbatice, care face din comerț și concurență un mecanism de reproducerea unor disparități multiple. Nu este de mirare că în urma pandemiei cu coronavirus, cei care practică profeția geopolitică, evocă două scenarii posibile de schimbare a ordinii mondiale. Mi se par logice și de bun simț. Ori statele se vor întoarce la suveranitatea națională, ori tăvălugul mondializării va impune o logică comercială și economică de periferie/centru.

În România, în plină campanie electorală, nimic despre inegalitățile care par încurajate de sus, nimic despre sacrificarea patrimoniului național și cultural. Nimic despre logica economică de periferie/centru. Vocea majorității, care strigă pe toate posturile de televiziune până la anxietate, nu pare a fi auzită sus, acolo unde ar trebui să se audă. Ca și cum ușile și geamurile au fost bine căptușite.

Nu degeabă se spune și se repetă : «guvernanților de azi nu le pasă». Nu le pasă de nemulțumirile, de așteptările și de nevoile majorității.

3. Cozile de azi și cozile de ieri

Coadă ca microsocietate

Coadă sau rândul sunt forme concentrate de microsocietate, a căror menire este ordonarea și raționalizarea spațiului și a timpului de așteptare. Ele sunt forme de relaționare socială, dar și de control social; ele funcționează după reguli impuse, controlate, sau sunt autoreglate de cei care își așteaptă rândul. Nerespectarea ordinii este sancționată.

Cozile de azi ne duc inevitabil cu gândul la cozile de ieri. În acest an au apărut cozile de distanțare fizică. Cozi la farmacie, policlinică, spital, poștă, bancă, servicii administrative. O inovație socială a cărei denumire, *coadă de distanțare socială*, își trăda menirea.

Pe vremea socialismului s-a stat la coadă pentru alimente. Era *coada pentru hrană*. Oamenii nu purtau mască. Îndată ce vedeau o coadă se așezau, se întrebau ce se dă; așteptându-și rândul ei stăteau de vorbă ca să treacă timpul. Coadă

pentru hrană producea coeziune. Frustrările sociale ieșeau la iveală. Se crea un soi de comuniune în lipsuri. Iar statul la coadă inducea o revoltă mocnită.

În socialism se vorbea de coada pentru alimente, de coada pentru hrană. În societatea de servicii, așteptarea este considerată o formă de gestionare a fluxului de persoane. Această gestiune poate lua forma de ordonare în linie dreaptă (la cinema, la teatru), ordonare în serpentină (la aeroport), ordonare prin tikete numerotate (la anumite magazine, la bănci), ordonare prin rezervarea pe internet (biroul de pașapoarte), sau ordonarea pe principiul primul sosit, primul servit.

Rânduri de așteptare : Ce le aseamnă, ce le desosebește ?

(1) Coadă pentru hrană

În 1994 apărea cartea semnată de Pavel Cîmpeanu, *Coadă pentru hrană. Un mod de viață*. Privațiunile, oboseala, obsesiile și incertitudinile legate de ziua de mâine au hrănit furia izbucnită în 1989, spune Cîmpeanu. Ce pare uimitor este că toată lumea fugea de la serviciu ca să stea la o coadă. Aparent, toată lumea avea timp. Fiecare făcea o coadă și cumpăra ce găsea. Adesea se făcea troc; eu am găsit ouă, tu mi-ai cumpărat cartofi. Solidaritatea funcționa în familie și între vecini.

Dar de unde avea lumea atâta timp ? Să fi fost o porțiță deliberat lăsată deschisă de autorități ?

La coadă, lumea își manifesta nemulțumirile. Coadă la alimente a fost o formă de supunere, de acceptare, dar și un loc de comuniune subversivă. Coadă era subversivă pentru că era un spațiu și un timp de refulare a tensiunii sociale. Un loc de contestare a regimului. O contestare discretă, dar tenace. Protestul era protejat de anonimatul cozii. La cozi, oamenii își exprimau nemulțumirile cotidiene. Românul se ducea la coadă cum se ducea occidentalul la mitinguri.

Dacă coada pentru hrană era un timp social pierdut și o școală a pasivității, ea era și un spațiu de exprimare a suspiciunii și revoltei surde. Perturbatorii care nu respectau ordinea cozii erau sancționați și scoși din rând; în mod spontan apărea o moralitate a cozii. Exista o stare de incertitudine, pentru că fiecare se temea că se termină marfa înainte de ai fi venit rândul. Uneori se practica și distribuția pe la ușa din spate. Dar cei din coadă autoreglau derivatele. De multe ori, nici nu se știa «ce se dă», dar îndată ce se constituia o coadă, era semnalul că ceva se dă. Te așezai la coadă și întrebai. Sigur nu se dădea nimic, dar limbajul are semantica lui plină de simboluri.

(2) Cozi de prosperitate

Multe din rândurile de așteptare de azi sunt considerate indice de prosperitate.

Astfel, cozile la magazinele electronice în zilele de ieftinire sunt dovadă de putere de cumpărare.

Cozile de la aeroport pentru înregistrarea de bagaje și controlul actelor sunt semn că voiajul cu avionul și turismul au devenit abordabile. Tocmai afluența călătorilor în aeroport a condus la multiplicarea formelor de gestiune a cozilor. Iar amenințarea terorismului a impus schimbarea rândurilor de așteptare în șir indian cu *mișcarea în serpentină*, pentru a favoriza controlul prin camerele de luat vederi și utilizarea la maximum a spațiului din aeroport.

Cozi de prosperitate sunt și cele la intrarea în unele restaurante sau discoteci, care funcționează pe sistem de club privat. Așteptarea permite filtrarea membrilor privilegiați. Coada pentru a participa la mari evenimente sportive, la concerte, la teatru, la muzee sunt considerate, de asemenea, semne de prosperitate. Biletele sunt puse în vânzare cu mult timp înainte. Sigur, inegalitatea nu este vizibilă, pentru simplul motiv că bogații nu stau la coadă. Ei au pașapoarte speciale și bilete la clasa de afaceri. Ei primesc bilete VIP pentru concerte și evenimente sportive. Dar această inegalitate este acceptată, câtă vreme prosperitatea este o stare de spirit generală.

Într-un articol publicat în *The Philosopher's Magazine* (aprilie 2020), Julian Baggini consideră coada ca un semn de privațiune și ca un indicator de inegalitate. Chiar dacă toată lumea cumpără la supermarket, săracii vin la cumpărături în autobuz, clasa medie cu mașina, iar bogații au șoferi și parkinguri private. Cu toate astea, coada ca semn de inegalitate este mai suportabilă decât coada cauzată de sărăcie. Și cum egalitatea nu este posibilă, este de preferat «*principiul diferenței*» propus de John Rawls: inegalitățile sunt permise în condițiile în care ameliorarea condițiilor de viață ale celor săraci este o țintă socială permanentă.

Așadar, inegalitatea este tolerată într-o societate liberă și prosperă, care știe să vândă promisiuni.

(3) Coada la distribuția caritativă

În societățile occidentale, risipa pe de o parte și sărăcia pe de altă parte, au creat rețele de distribuție caritativă. Este vorba de cozile la băncile alimentare pentru cei săraci și lipsiți de mijloace. În acest caz, coada este indice de marginalitate socială și nu de proastă funcționare a economiei în ansamblul ei.

Dar de unde provin aceste mărfuri distribuite fără bani? Ele provin din recuperarea de surplus din sistemul de distribuție. De la mărfurile a căror scadență de valabilitate se apropie. De la risipa pe care ar constitui-o aruncarea alimentelor. De la cheltuielile antrenate de transportul alimentelor neconsumate. Este vorba de un circuit economic paralel care încearcă să atenueze derivatele unui sistem care generează risipă, șomaj, inegalități, precaritate socială. Dacă unii aruncă și alții nu au destul, se încearcă un soi de «redistribuție morală», care dă bună conștiință. Este și cazul unor «cantine gratuite» sau a unor rețele de «*resto du cœur*», asociația fondată în Franța de cunoscutul actor Coluche. Ele funcționează din plin și astăzi pe principiul filantropiei creștinești.

Desigur, marea distribuție nu este obligată să distribuie surplusul de alimente și mărfurile nevândute. Și nu oricine poate distribui. Rețelele caritative de redistribuire

trebuie să respecte anumite exigențe sanitare și de distribuție. Nu oricine se poate improviza în recuperator de produse nevândute dar cosumabile, pentru a face comerț și profit. Pentru că pericolul unei piețe negre sau gri există.

(4) Cozi de panică și de supraviețuire

Starea de criză indusă de Covid 19 în primăvara anului 2020 a generat teama de lipsă, teama de boală, teama de moarte. O stare de anxietate generalizată a fost resimțită.

La mijlocul lunii martie 2020, supermarket-urile au fost luate cu asalt de populația în căutare de produse de dezinfectat. Ziarul *New-York Times* afișa la începutul lunii aprilie titluri în majuscule: «Coadă este de jur împrejurul supermarketului, iar panica ia proporții». «Oamenii se bat pentru a cumpăra hârtie igienică». «New-York-ezii fac coadă în fața unui spital pentru a fi testați».

În condițiile de urgență sanitară, când unele guverne au folosit expresia «suntem în război», a apărut impulsul de a stoca. S-au cumpărat alimente congelate, conserve și paste. S-au cumpărat și frigidere pentru a stoca cumpăraturile. Ca în stare de război, era vorba de *coada din teama de lipsă*.

Un fenomen emblematic a fost *ordinea de priorizare și triere a pacienților* în spitale. Medici urgentiști, ca și cei care lucrează în reanimare, au declarat în interviuri că în condițiile de penurie de resurse umane și clinice, accesul la urgență a fost filtrat și frânat pentru persoane de peste 75 de ani, care aveau și alte boli. Medicii au trebuit să facă alegeri. Este intervenția medicală invazivă o terapie potrivită ? Unde fixăm limitele decenței clinice ? Când considerăm că nu trebuie mers mai departe ? Cum triem pacienții în condițiile unor resurse clinice reduse ? Nu e de mirare că s-a găsit o categorie abstractă pentru decedații în vârstă: «morți acceptabile». Majoritatea deceselor înregistrate în timpul crezei sanitare cu Covid au fost și sunt «morți acceptabile».

Coadă prin triere ne duce cu gândul la naufragiul vasului *Titanic*. Titanicul, considerat infailibil, s-a lovit de un iceberg. Dar numărul de bărci de salvare ajungeau doar pentru jumătate din pasageri. Toată lumea ar fi vrut să sară în una din aceste bărci; în panica generală, nimeni nu își mai aștepta rîndul. A trebuit să se tragă mai multe focuri de arme pentru a se impune o ordine de prioritate. Copiii și femeile au avut prioritatea. Cei care nu au avut loc în bărcile de salvare, au sărit în apele înghețate ale Atlanticului.

Și astăzi, în situații de urgență, generate de conflicte armate sau de catastrofe naturale, apar confruntări brutale, uneori mortale, pentru un sac de orez sau de făină. Lupta pentru supraviețuire.

(5) Coadă cu distanță fizică

În *starea de urgență* din primăvara 2020 au fost limitate deplasările. Guvernarea prin teamă a recurs la aritmetica deceselor și la recviemul cotidian. Au fost instituite controale și amenzi. Au apărut cozile de distanțare socială ca forme de

securitate sanitară. Numele de *distanțare socială* este impropriu, pentru că distanța socială se măsoară în contul de bancă. De fapt este vorba de respectarea unei distanțe fizice, de securitate sanitară. *Coada cu distanță fizică* a venit cu impunerea unor constrângeri spațiale (distanțare marcată uneori pe sol), unor constrângeri de timp (orele în care erau permise cumpărăturile), cu constrângeri materiale (portul de mască în spații închise), cu limitarea numărului de persoane în același loc. Evenimentele publice au fost anulate.

S-a vorbit de securitate sanitară. S-a vorbit de servitudine voluntară. Dar impunerea de restricții cu amenzi și control polițienesc a luat forma de dictatură sanitară. Am spune cu filozoful italian Giorgio Agamben că starea de urgență se înscrie în «*Security State*». Adică «rațiunile de securitate» tind să înlocuiască «rațiunea de stat» și să impună «*societăți de disciplină*». Într-un articol publicat în *Il Manifesto* (26 februarie 2020), Agamben avansează ideea pericolului unei noi paradigme biopolitice a Occidentului. Este vorba de tendința Statului de a declara starea de urgență ca paradigmă de guvernare, așa cum s-a întâmplat pe fondul unor acte teroriste. Odată ce terorismul a putut sluji de justificare a măsurilor de excepție, ideea unei epidemii devastatoare este un pretext ideal pentru a extinde starea de urgență în toate regiunile și pentru mai multă vreme.

Crearea de situații de panică generalizată a permis guvernelor să preia controlul autoritar și să înlocuie «rațiunea de stat» cu «un stat de control și securitate». Este evident că aceste *cozi disciplinare* nu produc coeziune. Ele produc izolare, anxietate și stări depresive.

4. Discurs politic și discurs medical

Coronavirusul este foarte inteligent. El alege când și unde să atace. El nu atacă oamenii în metro. El atacă pe strada și la manifestații. Nu atacă oamenii care merg la alegeri, pentru că are simț politic. El atacă profesorii și elevii care merg la școală. Virus modern, el iubește tehnologia și școala *on line* și pe *internet*. El nu atacă polițienii în grup, dar îi place să-i sperie pe bunici, în reuniunile familiale. El atacă mai ales bătrâni și bolnavi care încurcă economia. Se supără și pe tineri care nu iubesc supunerea și controlul. El atacă prin baruri și restaurante, după ora 12. Coronavirusul se înțelege bine cu medicii implicați în *Big Pharma*, dar nu prea cu medicii care tratează și vindecă. Democrația este pentru el o glumă.

Coronavirusul se vede jucând într-un film planetar ca actor principal al unei noi ordini mondiale. Pentru toate aceste motive, coronavirusul nu este ca ceilalți viruși și nici ca ceilalți Corona. El este mondializat și neoliberal și are mentalitatea modernă de individualism de masă.

Ce vor afla cercetătorii când se vor apleca cu atenție, asupra discursului politicienilor și discursului medicilor, în perioada crizei sanitare din 2020 ? A fost o gestiune

sanitară politică sau o gestiune medicală ? Propunem o mică prezentare în oglindă a celor două discursuri : autorități și medici.

1. Discursul politic : guvernarea prin teamă și dogmă.

Ne referim la discursul politic omniprezent în mass-media. Și punem în evidență o serie de cuvinte cheie, cuvinte clic, la care adăugăm scurte decodări care emană mai ales din intervențiile personalului medical, exprimate pe rețelele de socializare. Reiese că limbajul folosit a funcționat ca o fabrică de panică.

Virusul ucigaș, pandemie, stare de război, stare de urgență, stare de alertă

Sunt câteva din cuvintele care au indus și întreținut constant frica de boală, frica de moarte, sentimentul unui pericol iminent. Ori, letalitatea legată de coronavirus nu a legitimat termenul de pandemie. Statistici oficiale și comparative din mai multe țări, spun că ea nu a depășit mortalitatea cauzată de virozele sezoniere din alți ani. Se știe cu precizie medicală și statistică, că s-a murit nu de Corona 19, s-a murit cu comorbiditate. Vîrsta, obezitatea, problemele respiratorii și cardiovasculare au accentuat efectele nefaste ale virusului, pe un fond de imunitate slăbită.

Pretinsa « stare de război » a justificat impunerea unui control sever al populației, izolarea la domiciliu, restrîngerea libertății de mișcare și exprimare.

Spitale Covid, izoleta, aparatele de ventilație respiratorie

Spitalele au fost investite simbolic, astfel încît să inducă groază. Deja numele de spitale Covid, le-a transformat în locuri sperietoare. Pentru că acolo se ajunge cu ambulanțe ce străpung liniștea orașului și transportă infecția într-un soi de targă futuristă, manevrată de sanitari îmbrăcați în costume de extraterestrii. Și de acolo, puțini mai sunt cei care ies la lumină. Ei sfârșesc adesea într-un sac de plastic.

În China am văzut scene în care poliția vîna pe stradă persoane cu o imensă plasa, ca într-o vînătoare de fluturi.

Infecții, pozitivi, viitorii infecți

Întreaga populație a fost supusă unei categorizări care antrena inevitabil frica.

Ori pozitivi nu înseamnă bolnavi, nesimptomatici nu înseamnă contaminanți. Iar internarea nesimptomaticilor a fost un exces autoritar. Am putea vorbi chiar de un radicalism sanitar. De o manieră de a sancționa populația pentru a ascunde erorile de gestiune sanitară.

Letalitate, mortalitate, curbe de infectare , curbe de decese

De câteva ori pe zi, timp de 6 luni, telespectatorii au fost supuși supliciului amenințării cu boala și cu moartea, prin curbe și statistici de infectare și decese. Una este să arăți curbe de mortalitate covid și alta să le compari cu cele cauzate de virozele din ultimii ani sau cu cele provocate de alte boli.

Se spune pe drept cuvânt că ar exista trei feluri de minciună : Minciuna simplă, calomnia și statistica, căruia îi poți pune orice în cârcă.

Gesturi barieră, distanță socială, distanță fizică, masca, izolarea la domiciliu, carantina

Nu îmbrățișări, nu suris, nu apropiere. Nu gesturilor de afecțiune. Ceremonialul simbolic al întâlnirilor și regăsirilor a devenit sinonim de pericol. Celalt a fost perceput ca un potențial contaminator. Ori, în istoria medicinei, doar bolnavii erau izolați, pe baza unor criterii severe de selecție.

Munca de acasă. Nu reuniuni

Șomaj tehnic. Taierea de posturi. Teama de a pierde locul de muncă. Mici întreprinderi care au falimentat. Teama de sărăcie. Grupul de muncă dispersat. Izolarea. Nu teatru, nu stadion, nu restaurant, nu dans, nu piscină, nu școală. Egal o viață socială amputată.

O mică concluzie. Dacă am încerca însumarea acestor cuvinte care ne-au marcat cotidianul timp de 6 luni, am spune că acest bombardament simbolic a funcționat ca o fabrică de panică. Și panica a produs atomizare socială, viață socială anihilată, supunere sub presiunea fricii, docilitate. Psihologii vorbesc de altfel de anxietate colectivă, depresii și creșterea sindromurilor de suferință psihică.

Diluarea convivialității și izolarea psihică au produs mai multe pagube decât « virusul ucigaș ».

2. Discursul medicilor : De ce guvernanții au vorbit în numele medicilor ?

Preocupați de etica medicală, de experiența clinică și de căutarea de soluții medicale, medicii au considerat că opinia medicală nu a fost ascultată în fața deciziei politice. În mai multe țări europene, medicii au cerut guvernelor și presei să-și asume responsabilitatea în fața unei populații ținută sub presiunea fricii. Frica de boală, frica de spitalizare, frica de control și amenzi. Medicii au semnat distincția între medicii clinicieni care au tratat bolnavii și o mică elită medicală, implicată în interesele industriei farmaceutice, și care s-a raliat la gestiunea politică .

Medicii s-au exprimat pe *facebook*, pe *you tube* și în interviuri la tv. Mai multe petiții au circulat pe rețelele sociale. Ne vom restrânge la două dintre ele. Jurnalul medical spaniol *Ciencia y salud natural* a publicat în 25 juillet 2020 , o serie de extrase din conferința asociației « Médicos por la Verdad » (Medicii pentru adevăr), în care versiunea oficială despre gestiunea Coronavirus a fost supusă criticii citorva sute de participanți din sectorul de sănătate.

În Franța este vorba de petiția *Covid-19: nous ne voulons plus être gouvernés par la peur* » , tribună publicată în jurnalul *Parisien* din 11 septembrie 2020, semnată de 35 oameni de știință, universitari și profesionali din sectorul sănătate.

Ce desprindem din aceste discursuri manifest ?

Medicii nu au negat existența acestui virus, dar au considerat că știința nu trebuie instrumentalizată de politică. Știința presupune pluralism, controversă, transparență, dialog. Nu panică, nu teroare medicală. Comunicarea politică a exagerat pericolul Coronavirus, fără a-i explica nici cauzele și nici mecanismele. Acest gen de comunicare a indus panica și neîncrederea în rîndul populației. Complotismele de toate genurile au explodat, ca un efect boomerang la o comunicare de criză lipsită de coerență.

OMS a divulgat o serie de informații iresponsabile, difuzînd studii nefundate științific.

Primii medici care se ocupă de bolnavi sunt generalişti. Ei nu trebuiau îndepărtați de la îngrijirea bolnavilor. Nu trebuiau lipsiți de libertatea de a prescrie medicamente, pentru că ei fac parte din efortul și capacitatea colectivă de a trata și restrînge pagubele produse de boală.

Protecția bolnavilor covid 19 nu justifică trădarea eticii medicale. Ceilalți bolnavi nu trebuiau uitați pe motiv că pandemia a instituit o altă ierahie a îngrijirii medicale. Numeroase persoane au murit din lipsa tratamentelor necesare în îngrijirea unor boli mult mai riscante decît Covid 19.

Izolarea bolnavilor nu înseamnă pierderea drepturilor civice. Foloasele izolării la domiciliu ca și a portului măștii generalizat nu au fost demonstrate științific. Ele țin mai degrabă de un control polițienesc, numit securitatea populației.

Transmiterea virusului se face doar prin tuse și strănut, nu și prin atingerea de suprafețe, prin aer sau climatizare. Așadar utilizarea de măști sau mănuși nu este recomandată.

Exemplul Suediei, unde nu s-a instituit portul măștii, demonstrează că plafonarea curbei de infectare a fost mai rapidă, datorită imunizării în fața virusului care a suferit mutații și a pierdut treptat din virulență. Starea de sănătate sanitară și economică în Suedia a fost prezervată, iar îndemnul de prudență, care au făcut apel la responsabilitatea civică au funcționat.

Testele nu sunt fiabile. Prin urmare nici statisticile de infectați, și nici așa numitele decese covid nu sunt fiabile. Testele nu detectează virusul infecțios ci o parte din materialul genetic, care poate proveni din viruși din anii precedenți sau resturi de vaccine antigripale. Depistații nu sunt bolnavi; în 95 % din cazuri ei sunt nesimptomatici. Nesimptomatici nu sunt nici bolnavi, nici contagioși.

Majoritatea medicilor decedați aveau boli anterioare. Majoritatea persoanelor decedate aveau boli anterioare și vârste înaintate. Doar 5% dintre aceștia au fost tratați.

Dioxydul de clor a fost utilizat (doctorul Raoult Didier de la Spitalul Universitar din Marsilia) cu mult succes în tratamentul virozei covid 19. Faptul că a fost restrînsă folosirea sa, dovedește că interesele industriei farmaceutice nu converg cu cele ale medicilor care tratează.

Nu este urgent de fabricat repede un vaccin , pentru că nu este o boală mortală precum Ebola sau antrax. Recomandată este întărirea sistemului imunitar. Curba de infectare a scăzut în mod spectaculos. Virusul a suferit mai multe mutații și a pierdut din virulență. Epidemia este acum terminată.

Cuvîntul de la urmă.

Nu Statul trebuie să ia decizii medicale. Când gestiunea crizei sanitare a fost instrumentalizată politic și strategic de guvern, deciziile impuse au fost nu medicale, ci politice. Ori, tratamentele nu se supun unor dogme politice. Politica sanitară a impus dogma medicală medicilor. Mulți medici au vorbit de tentativa de a ideologiza medicina. Exagerările legate de pandemia Coronavirus au alimentat delirul ideologic și sentimentul de amenințare generalizată.

A numi greșit situațiile adaugă cîte ceva la nenorocirea lumii, spunea Albert Camus.

5. Explozia reacțiilor complotiste în 2020

Care sunt cele mai răspândite teorii ale complotului ?

O anchetă de opinie efectuată de IFOP, pentru Fundația Jean-Jaurès și *Conspiracy Watch*, în primăvara 2020 și editată de *l'Observatoire du conspirationnisme et des théories du complot* (site fondat în 2007 de Rudy Reichstadt), a revelat că 26% dintre francezi cred despre Covid-19 că el a fost provocat de un virus fabricat în laborator, fie în mod intenționat (17%), fie în mod accidental (9%). Fundația a testat, de asemenea, pe un eșantion reprezentativ de 1760 personnes, acordul francezilor cu 10 enunțuri complotiste dintre cele mai răspândite :

- *Ministerul Sănătății lucrează în complicitate cu industria farmaceutică, pentru a ascunde publicului larg realitatea asupra nocivității unui vaccin contra virusului Corona 9.*
- *Accidentul în care Lady Diana și-a pierdut viața a fost de fapt un asasinat mascat.*
- *Iluminații constituie o organizație secretă care caută să manipuleze opinia publică.*
- *Urmele albe lăsate pe cer la trecerea avioanelor sunt compuse din produse chimice deliberat răspândite, pentru motive ținute secrete.*
- *Guvernul american și Pentagonul au fost implicate în organizarea atentatelor din 11 septembrie 2001.*
- *Traficul de drog internațional este de fapt controlat de CIA și serviciile americane secrete.*

- *Doar câțiva inițiați pot decripta semnele înscrise pe bancnotele de bancă, pe logo-urile unor mărci de lux celebre sau în clipuri muzicale.*
- *Imigrația este organizată deliberat de către elitele politice, intelectuale și mediatice pentru a realiza o înlocuire a populației europene cu o populație imigrată.*
- *Există un complot sionist pe scară mondială pentru dominarea lumii.*
- *Americanii nu au fost niciodată pe lună. NASA a fabricat probe și imagini false despre aterizarea misiunii Apollo.*

21% dintre francezi sunt de acord cu 5 și mai multe din cele 10 propoziții. Așadar, mentalitatea complotistă impregnează profund o parte deloc neglijabilă a societății franceze, considerată totuși ca fiind marcată cultural de gândirea rațională.

Ce credințe complotiste au explodat în 2020 ?

În contextul pandemiei cu coronavirus din 2020 declarată de OMS au circulat pe rețelele sociale o serie multiplicată de credințe complotiste. Cele mai frecventate au fost :

- Coronavirus provine de la laboratorul secret din orașul chinez Wuhan, epicentru pandemiei, acolo unde a fost fabricat virusul.
- Coronavirus face parte dintr-un «plan de destabilizare» a regimului chinez de către CIA. Serviciile secrete americane vor «să pună China în carantină», împiedicând zborurile internaționale și extensia comercială a Chinei.

Cele doua enunțuri au mize politice.

- *Big pharma* își umple buzunarele cu coronavirusul. La origina producerii și răspândirii voluntare a virusului se află un grup farmaceutic, sau industria farmaceutică.

După 11 mai 2020, o notă de 5 pages a circulat pe e-mail și pe rețelele sociale. În această notă se preciza că guvernele din lumea întreagă sunt decise să folosească pandemia cu coronavirus cu intenția unei vaccinări obligatorii a populației. Documentul reia un mesaj viral atribuit profesorului francez Fourtillan. Într-un interviu difuzat pe rețelele sociale, acesta neagă că a fi fost la origina acestei note, dar o consideră corespunzătoare cu o realitate : Obiectivul acestei false pandemii este de a vaccina populația mondială cu un vaccin contra Covid-19, un vaccin periculos, care este fructul manipulării genetice a virusului Sars-CoV-2. Acest vaccin «ne va omorâ pe toți».

Miza în acest caz este căutarea de profit a industriei farmaceutice.

- În Anglia și Africa de Sud a circulat teoria că antenele 5G, această nouă generație de telefoane mobile, răspândesc coronavirusul. În Evul mediu se credea că molimile se transmit prin aer și mirosuri. În varianta actuală, ar fi vorba de un complot mondial, a cărei ecuații ar fi 5G = Corona. Această variantă complotistă a fost a

doua cea mai populară, după învinuirea miliardarului Bill Gates de intenția de a controla lumea. Ea implica miza informatică în controlul lumii.

– Conspirația și complotul au fost menționate de peste 1,2 milioane de ori, între februarie și aprilie 2020, pe canalele de televiziune și pe rețelele sociale în legătură cu Bill Gates, cofondatorul multinaționalei MicroSoft. El a fost învinuit de crearea virusului, de lansarea unui vaccin și de intenția de a controla umanitatea. 10 video care au difuzat pe Youtube acest gen de informații despre Bill Gates au fost vizionate de aproape 5 milioane de ori în martie și aprilie. Totul a pornit de la un discurs a lui Bill Gates în 2015, când declara că o epidemie mondială amenință lumea și ea va constitui o amenințare mai mare ca un război nuclear.

Complotismul se mută de pe un trotuar pe altul

Conspiraționism și complotism fac parte din ceea ce este desemnat ca *teorii complotiste*. Aceste teorii exprimă convingerea că lumea e plină de istorii ascunse; grupuri oculte acționează din umbră și în secret, pentru a manipula și controla spiritele, pentru a conduce lumea.

Faptul că există *teorii complotiste* nu înseamnă că nu există comploturi reale. Și nici că *reacțiile conspiraționiste* nu ar fi prezente în gândirea cotidiană. Cine nu a interpretat anumite evenimente, greu de înțeles, prin existența unor forțe care ne manipulează ? Este important să repetăm: ele exprimă întrebări și îndoieli pertinente, chiar dacă răspunsurile sunt simpliste și mistificate.

Există reacții conspiraționiste care emană de la popor pentru a discredita guvernării, așa cum există și reacții conspiraționiste utilizate de elite pentru a discredita manifestațiile contra guvern.

În politică, *strategiile și tacticile conspiraționiste* sunt curențe. Nimic mai simplu pentru un guvern la putere decât să acuze partidele de opoziție de complot ; la nevoie, opoziția este acuzată de a complota cu forțe obscure străine. În România, PSD a fost asociat cu ciuma roșie și cu trădarea nației în folosul naționalismul Ungariei, care ar dori alipirea provinciei Transilvania. Un canular. Liderii politici au tendința de a acuza adversarii politici, sau pe jurnaliști, pentru a-și scuza propriile lor eșecuri. Altfel spus, complotismul se mută de pe un trotuar pe altul.

Pierre-André Taguieff, implicat în cercetările pentru Fundația Jean-Jaurès și *Conspiracy Watch*, vorbește de «mentalitatea complotistă», formulare care desemnează mai degrabă o stare de spirit, o manieră de a gândi, o predispoziție psihică și morală a unui grup. Răul este astăzi asociat cu complotul elitelor care vor să-și acapareze puterea, să o consolideze și să o extindă. Ar fi vorba de o conspirație a elitelor împotriva poporului. Taguieff face distincția între «*complotismul banal*», care face parte din gândirea socială cotidiană a maselor, un fel de postură protestatară contra guvernanților și a bogaților și un «*complotism intelectualizat*», care funcționează ca un mit pentru cei care cred în el. Este cazul credinței în existența unui guvern mondial secret, o oligarhie mondială, o plutocrație internațională, puterea *Illuminati*.

Riscul este de a discredita teorii sociologice critice. De exemplu, ne putem întreba dacă un eseu ca cel al sociologului american Christopher Lasch despre trădarea democrației de către elitele mondializate (1994: *The Revolt of the Elites: And the Betrayal of Democracy*) poate fi clasată în categoria «complotism intelectualizat» ?

Nu, dacă luăm în calcul indicii asociați cu teoriile conspiraționiste. Care sunt acești indici ? Respingerea unor întrebări și argumente pe motiv ca sunt teleghidate de un grup ocult. Crediința că există un grup obscur care manipulează lumea fără a aduce probe la ceea ce avansează. Un detaliu este transformat în probă și apoi în acuzație. Prezentarea unor coincidențe ca fiind probe. Neprecizarea surselor, justificată printr-un sofism: nu sunt probe asta pentru că au fost ascunse.

Ori, cartea lui Lasch propune o teorie sociologică argumentată cu fapte și cifre despre trădarea democrației de către elita mondializată și despre populism ca reacție la această trădare. Găsim fapte, probe, surse, statistici, argumente și definiții sociologice pentru termenii utilizați. În aceeași situație ne regăsim în cazul mai multor autori critici, precum Jean Ziegler, Michel Onfray.

Astăzi, spune Taguieff, cuvintele «capitalism», «mondialism», «racism» sau «fascism», «sionism», evocă în mod confuz Răul. Dar aceste cuvinte nu evocă ele mai degrabă o serie de mituri repulsive, decât teorii complotiste ? Atragem așadar atenția asupra riscului de a ne pierde în pădurea de sensuri și de a vedea complotism peste tot.

În cazul a ceea ce a fost numit ca pandemia coronavirus din 2020, preferăm formula de explozie a unor *crediințe complotiste* sau *reacții complotiste*. Nu le putem analiza pe axa adevăr/minciună sau pe axa ignoranți/educați. Le putem analiza într-o perspectivă pragmatică. Într-un context de confuzie întreținută politic și mediatic, reacțiile complotiste au apărut ca simptome de patologie socială, indicii ale unei crize de credibilitate și legitimitate față de politici de gestiune care au exacerbat teama personală și anxietatea colectivă. Teama personală pentru că trăim într-o societate individualistă. Anxietatea colectivă pentru a mobiliza efectul de amenințare și supunere colectivă.

Deriva cuvintelor :

Conspiraționism, complotism, populism, negaționism

Unele etichete au fost utilizate prin opunerea lor; ignoranți/iluminați, populiști/progresiști, naționaliști/mondialiști au servit la discreditarea tentației de critică a sistemului.

În SUA, Scott Lehigh denunța într-un articol publicat în 7 aprilie 2020 în *The Boston Globe* o teorie lansată de lideri de opinie și influențatori la adresa «populiștilor» care contestă expertiza medicală, pentru că sunt ignoranți. Populismul era atacat ca inamicul principal al științei și apanaj al ignoranței. Răul este populismul și pretenția ignoranților în a cere drepturi, revendicare total nelegitimă, pentru că drepturile ar fi privilegii ale iluminaților. În treacăt fie spus, și în România eșecurile gestiunii

pandemiei cu coronavirus au fost imputate poporului ignorant, care dacă nu respectă restricțiile, înseamnă că este prost.

Este interesant de observat că unele țări au ales formula de pedagogie socială. În țări ca Danemarca, Norvegia, Suedia, Quebecul, Canada, a fost aleasă o gestiune sanitară fondată pe explicare și implicare responsabilă a populației. S-a vorbit de gesturi de baraj fața de infectarea respiratorie. Pentru că de asta era vorba, de o infectarea a căilor respiratorii și nu de un virus ucigaș și o letalitate ieșită din comun. Statisticile din 2020 comparate cu mortalitatea din ultimii 4 ani au dovedit că mortalitatea din 2020 a fost comparabilă cu cea din ultimii 4 ani. Deasemeni că *mortalitatea cu covid* a fost corelată cu comorbiditatea. Pedagogia socială a asigurat o stare de calm și echilibru în îngrijirea bolnavilor în general și a celor infectați cu viruși respiratorii, în particular.

În țările care au ales formula autoritară de gestiune a pandemiei (cu decrete, ordonanțe militare, control al poliției), recalcitrării sau protestatarii au fost etichetați de *negaționiști*. Ori, manifestanții nu au declarat că nu cred în existența virusului. Ei au declarat că se tem pentru securitatea lor economică, se tem de pierderea locului de muncă, se tem de incertitudinile legate de reînceperea școlii și de pierderea de drepturi și libertăți. Pervertirea cuvântului *negaționism* nu folosește nimănui și mai ales realității desemnată de dicționare acestui termen.

Printr-o dinamică retorică pervertită, îndoiala, incertitudinea în fața unor explicații medicale, sanitare, politice și mediatice dintre cele mai contradictorii, au fost calificate de negaționism.

Nu este lipsit de sens faptul că mulți medici, psihologi și specialiști în gestiunea sănătății publice au explicat daunele psihice produse de anxietatea întreținută în mod cotidian cu cifre de morți și sunetul dat la maximum al mașinilor de salvare.

Cum se explică popularitatea reacțiilor complotiste ?

Fără îndoială, imaginarul comploturilor este prezent în spiritul epocii. Hollywood-ul, care a produs filme celebre cu povești complotiste, în care erau implicați extratereștri, comuniști, animale preistorice, spioni și manipulatori a contribuit constant la răspândirea unei mentalități complotiste.

Dar de ce imaginarul colectiv s-a ambalat în credințe complotiste în primăvara anului 2020 ?

Iată câteva piste care, în opinia noastră explică explozia *reacțiilor complotiste*, pe care nu le confundăm cu ignoranța ignoranților.

Pentru că această criza sanitară din 2020 a fost un eveniment planetar. Nu OMS a declarat pandemia covid-19 ? Această *Organizație mondială a sănătății* s-a încurcat în explicații și recomandări contradictorii despre virus, despre mască, despre teste, despre vaccin, dând tonul incertitudinii globale. Exemplul SUA, care au încetat să subvenționeze OMS, învinuită fiind de conivență cu China, agitația industriei farmaceutice în competiția pentru lansarea unui vaccin, descalificarea unor medici

de clinică care au utilizat cu succes unele terapii de tratament, toate acestea au stârnit nedumeriri, neîncredere și îndoieli. Gândirea conspiraționistă s-a reactivat.

Vom spune că într-o lume mondializată și interconectată, problemele globale au avut ecou pe plan local, iar derivatele locale au alimentat imaginarul amenințător al pandemiei, mediatizată planetar. În lumea în care trăim suntem prinși în hora globalizării crizelor politice, ecologice, economice, financiare și sanitare. Nu este nici prima și nici ultima.

Am adăuga și o altă explicație. Declararea unei pandemii a pus în mod brutal în centrul atenției, științele medicale. Ori, științele medicale nu sunt o colecție de dogme; ele avansează prin experimente și controverse. Medicii obișnuiesc să spună ca boală este pe jumătate frică, iar îngrijirea este pe jumătate încredere și speranță.

Un număr mare de medici și specialiști în științele medicale s-au exprimat la televiziune și pe rețelele sociale. Dar evantaiul considerațiilor a mers de la o extremă la alta. Unele voci, rezervate și în control, vorbeau de infecții respiratorii sezoniere cunoscute și tratate cu ajutorul unor cunoștințe acumulate în timp. Altele, evocau necunoscutul virusului și incertitudinea testelor. Câteva voci ne vorbeau de spitale debordate și nepregătite, în timp ce altele ne descriau spitale goale, adică golite de alți bonavi decât cei bănuți de covid. Incertitudinea și anxietatea care se revărsa din toate sursele au accentuat teama de boală și frica de moarte. Și nu spune filozofia că omul are teamă de vid și are tendința de a umple acest vid cu o credință care să calmeze ?

Explozia *reacțiilor complotiste* este legată și de universul informațional toxic. Trăim într-o epocă de *fake news*, de *post-adevăr*, de *false informații*, de *fapte alternative*. Chiar și *real news* sunt efemere, parțiale și temporare. Rețelele sociale sunt o sursă de informații incontrollabile. Iar algoritmi care ne conturează profilul de navigator ne conduc către surse de informații care să fie convergente cu ceea ce credem deja. Ori pandemia alarmistă a fost răspândită mai ales pe rețelele sociale. Am vorbit aici de o criză a cunoașterii. Puțini sunt cei care fac distincția între o informație și o opinie. Există o incapacitate colectivă de a distinge adevărul de fals.

Am adăugat și faptul că trăim într-o societate fragilizată. Ne temem pentru confortul cu care ne-a obișnuit societatea de consum. Suntem marcați de reușita personală, de individualism. Binele comun ne preocupă mult mai puțin. Declararea unei pandemii a readus în prim plan solidaritatea și binele comun. Ceva va trebui să se schimbe în comportamentul nostru social. Altfel, precum spunea Einstein : Nebunia este de a ne comporta în același fel și de a ne aștepta totuși la rezultate diferite.

Aș încheia cu o observație de nișă. Unele voci condamnă pe sociologi și alți specialiști în științele sociale și umane că s-au închis în facultăți și centre de cercetare și au pierdut contactul cu publicul larg. Faptul că ei publică doar texte ermetice, în reviste de specialitate, îi îndepărtează de rolul lor de pedagogie socială.

Personal aș spune că un sit precum *romanasociala.ro*, este util. În situația de criză sanitară din 2020, publicarea de texte scurte, percutante și a unor atenționări a

modului de a manipula statistici, au depășit bara ermetismului. Un public larg a avut acces la explicații clare și rapide, a unor evenimente greu de conturat. Evident ne gândim și la rolul social și civic al sociologilor, de la Dimitrie Gusti încoace.

6. Stânga și gândirea critică

Nu abordăm aici social democrația din țările nordice, ca stat protectionist reper. Nu abordăm nici statutul PSD, Partidului Social Democrat din Romania, asociat de opoziție cu ciuma roșie, printr-o tactică de discreditație politică radicală. Ne întrebăm care sunt noile idei de stânga? Ce forme ia gândirea critică a intelectualului din Cetate ?

Stânga sau pianistul într-un bordel

Stânga de azi este divizată, pulverizată. Există o stânga liberală, burgheză; ea se consideră progresistă, adică în rezonanță cu spiritul vremii și cu libertatea concurenței. Există și o stînga centristă și o stînga antisistem. Dar principalele dimensiuni ideologice mediatizate ale mișcărilor de stânga sunt de natură ecologistă, diversitară și identitară.

Ecologia a devenit desigur o preocupare generală și planetară. Se va constata probabil că pandemia coronavirus din 2020 a fost mai ales un simptom al marelui deranjament ecologic, care a devenit o amenințare pentru umanitate. Va trebui probabil să schimbăm paradigma creșterii economice fără limită și să regândim modul în care oamenii tratează animalele, în care practică deforestizarea, poluarea aerului și a mărilor, turismul de consum, transportul și depozitarea deșeurilor.

Credem că secolul 21 va fi ecologic sau nu va fi.

Dar ceea ce definește militantismul de stânga de azi este mai ales « *trezirea intersecțională* ». Și aici totul se complică. Arborând ideologia intersecțională și ideologia diferențialistă de tip *politically correct*, se sugerează că luptele sociale trebuie să fie articulate prin convergența luptelor minoritare contra discriminării, fie ea de gen, de clasă, de vârstă, de etnie, de rasă, de orientare religioasă și sexuală.

Inter-secționalitatea este înainte de toate un curent academic, la limită o pseudoștiință, prin simplismul și determinismul ei esențialist. Regăsim obsesia de a clasifica persoanele pe baza unor criterii considerate imuabile. Acest tip de demers ne amintește de Cesare Lombroso care a dezvoltat ideea de criminal-născut, prin asocierea de date statistice cu forma craniului. În cazul inter-secționalității ar fi vorba de un opresor-născut. El ar fi alb, bărbat, violator, colonialist, rasist. Într-o logică inversată, categoria de victimă este discriminată ca fiind negru, etnic, femeie.

Termenul a fost propus de Kimberle Crenshaw, cercetătoare americană, feministă, care se înscria în curentul *black feminism* ca o nouă franjă de studii culturaliste. Acest curent consideră că diferențele de rasă, gen, etnie, sex sunt nu numai definitorii, dar și esențialiste. Exportată din SUA în Europa, noțiunea a devenit un drapel al revendicărilor identitare care tind să înlocuiască luptele sociale cu revendicările minoritare.

Sigur, o propoziție teoretică nu este în sine periculoasă. Pericolul survine când ea este instrumentalizată și metamorfozată în militantism minoritar violent. Recent a fost cazul violențelor urbane care au urmat morții afro-americanului George Floyd, sub genunchiul unui polițist alb. Dar George Floyd era mai departe de profilul de erou și mai aproape de profilul de infractor. A urmat vandalizarea de magazine, decapitarea de statui și îngenunchieri albe pe altarul pantofilor negrii. O veritabilă derivă care, în numele unui prezent militant, distruge straturi ale memoriei istorice. Nu făcea Orwell (1984) referință la totalitarism, când vorbea de operația de a rescrie Istoria ?

Nu este de mirare că extremismul de stînga stârnește reacții de extrema stîngă. Când majoritatea este redusă la tăcere și se aud doar vocile minoritare, stînga seamănă cu «un pianist într-un bordel». Am împrumutat acest slogan publicitar al francezului Jacques Séguéla, pentru a-l asocia nu cu un produs comercial, ci cu fenomenul de revendicări *inter-secționale*.

Bazar intelectual și politic

Obsesia identitară asociată cu ideologia diferențialistă de tip *politically correct* și cu ideologia intersecțională seamănă cu o derivă intelectuală. Atunci când importăm concepte și teorii, ignorând contextul în care ele au fost produse, ne trezim într-un bazar intelectual și politic.

Să începem cu deriva intelectuală.

Studiile culturaliste sunt relevante pe plan academic în țările de imigrație în care comunitatea națională s-a constituit prin valuri succesive de imigranți (SUA, Canada, Australia) și crearea unor comunități etnice și culturale diferite. Ori, în țările din Europa națiunea este percepută ca o comunitate de destin; unitatea și cultura națională primează.

Mișcările antirasiste din SUA au o lungă istorie înrădăcinată în experiența sclavilor negrii de pe plantații. Emanciparea lor a început prin producția muzicală (*negro spirituals*); se spune că, dacă albi cântau pentru a uita de griji, negrii cântau pentru a nu-și uita istoria. A urmat emanciparea politică prin obținerea de drepturi civice, și apoi emanciparea economică și socială. Astăzi identitatea descendenților sclavilor negrii se cristalizează în expresia comunitate afro-americană. Ori, antirasismul din țările din Europa nu are deloc aceleași baze istorice; el este legat de imigrația nord-africană în țările francofone și cea asiatică în țările anglofone, într-un context post-colonialist.

De altfel și transferul de teorii despre imigrare și integrare elaborate pe continentul nord-american este impropriu. Vorbim de imigrați în Europa și de imigranți în America de Nord. În timp ce integrarea noilor veniți în America era problematică la prima generație, după care urmează asimilarea la generațiile următoare, în Europa integrarea părinților veniți ca muncitori imigrați a funcționat bine, dar problematică a devenit integrarea generațiilor următoare, odată cu instrumentalizarea revendicărilor minoritare importate din SUA.

Când vorbim de o derivă politică a mișcărilor de stînga, vorbim de incapacitatea de a gândi în același timp egalitatea și diversitatea. Revendicarea diferenței ia forma de slogane: *Mariage pour tous*, *#MeToo*, *Black lives matter*. Egalitatea devine sinonimă cu diferențialismul, cu dorința individuală de a afișa diferența. Este o derivă față de viziunea laică și umanistă moștenită de la secolul Lumières și de la filozofia kantiană, al cărui *imperativ categoric* era de a acționa în numele umanității, totdeauna ca un scop, nu ca un mijloc. O derivă în raport cu construcția civilizației occidentale. O derivă pentru că mișcările de stînga practică o «cultură a anulării» culturii naționale și a valorilor republicane de egalitate, libertate și fraternitate. Egalitatea devine drept la diferență, libertatea devine violență și insecuritate colectivă, iar fraternitatea este fracturată în revendicări minoritare.

Stînga seamănă mai degrabă cu un bazar, în care te plimbi și alegi ce crezi că ți se potrivește.

Gîndirea critică

Binele comun

În mod evident, obsesia de a clasifica oamenii într-o multitudine de categorii considerate imuabile și esențialiste produce fracturi sociale multiple și dificultăți în a concepe Istoria. Filozoful francez Régis Debray spune că națiunea se dislocă. Nu mai există popor, ci populații, adică comunități, adică clientele.

Istoricul francez Gerard Noiriel constată în cartea *Une histoire populaire de la France* că istoria claselor populare a fost marginalizată în mod considerabil, în condițiile în care au proliferat luptele sociale în profitul conflictelor identitare. Proiectul de a scrie o istorie populară a fost acaparat de un punct de vedere al revendicărilor minoritare care, în numele unor minorități etnice, religioase, rasiale, sexuale alimentează istorii particulare feministe, multiculturaliste, postcoloniale. Astfel, orice proiect colectiv devine suspect.

În realitate, nemulțumirea populară există. Poporul există. Și binele comun există. Mișcarea de protest a *vestelor galbene* în Franța (noiembrie 2018 – vara 2019) a scos la iveală ruptura socială profundă dintre guvernanți și guvernați. Manifestanții care aparțineau claselor populare și medii au primit o susținere publică din partea a 1400 de oameni de cultură care au declarat în mod public: «Nu suntem proști și nu ne vom lăsa proști de guvern. Vom continua să ne indignăm, mai tare, mai des și mai uniți». Trei nemulțumiri majore au raliat o masă impresionantă de protestatari: inegalitatea socială, inegalitatea fiscală și derivatele democrației reprezentative.

Iată cîteva slogane arborate de protestatari în timpul mișcării de protest: *Cine seamănă mizeria recoltează furia. Muncește, supune-te, consumă. Șomer căruia îi e foame de dreptate. Moarte băncilor, viață lungă valorilor umaniste. Recucerirea democrației. Vesta galbenă versus parașută de aur. Nu ne naștem revoltați, devenim. Scuze pentru deranj, dar încercăm să salvăm Franța.* Aceste revendicări sunt populare și cer statului protecție socială în schimbul taxelor plătite la stat.

Dacă ne gândim la cîteva figuri actuale ale gândirii critice, i-am numi pe Marcel Gauchet și Marcelo Otero. Pentru acești autori, declinul religiei, declinul Statului, declinul binelui comun, declinul familiei, declinul figurii autoritare a tatălui ca figură normativă în familie, au dus la triumful individualismului și la diminuarea sentimentul național.

Am adăuga alte cîteva nume: Margaret Atwood, Kamel Daoud, Michael Ignatieff, Garry Kasparov, Wynton Marsalis, Salman Rushdie, , Noam Chomsky, Martin Amis, David Brooks, John R. MacArthur, Giorgio Agamben, Christophe Lash și Michel Onfray. Ne vom opri pe scurt la ultimii trei autori.

De la «rațiunea de Stat» la «Statul de control și securitate». Giorgio Agamben

Italianul Giorgio Agamben ne avertizează asupra pericolului folosirii stării de urgență ca o paradigmă de guvernare. Îl citez adesea pentru că a văzut just această nouă paradigmă a puterii. Într-un articol publicat în *Il Manifesto* (26 februarie 2020), în plină criză sanitară, filozoful italian Giorgio Agamben, care a elaborat conceptele de *stare de excepție* și de *dispozitiv politic*, avansa ideea pericolului unei noi paradigme biopolitice a Occidentului. Există tendința ca Statul să declare starea de urgență ca o paradigmă de guvernare, așa cum s-a întîmplat pe fondul unor acte teroriste. Odată ce terorismul a putut sluji de justificare a măsurilor de excepție, ideea unei epidemii devastatoare, spune Agamben, este un pretext ideal pentru a extinde starea de urgență pentru mai multă vreme. Crearea de situații de panică colectivă și delirul alarmist permit guvernelor să intervină în numele protecției și securității cetățenilor, și să preia controlul autoritar. Agamben invită cetățenii la vigilență cînd e vorba de apărarea drepturilor și libertățile. Altfel există riscul ca paradigma «rațiunea de Stat» să fie progresiv înlocuită cu paradigmă «Stat de control și securitate».

Ceea ce s-a și întîmplat în timpul pandemiei cu coronavirus, cînd unele guverne au supus populația dilemei insolubile : sănătate sau restrîngere de libertăți. Teama și psihoză colectivă, întreținută mediatic. A folosit drept legitimare de restrîngere de drepturi fundamentale. S-a vorbit chiar de o dicatură medicală atunci cînd s-a procedat la internarea cu forța a unor persoane nesimptomatice.

Christopher Lasch și «elitele mondializate»

Lector atent a lui George Orwell, sociologul american se înscrie în tradiția Școlii de la Francfort. Teza sa despre trădarea elitelor mondializate și populismul ca reacție la această trădare a devenit o referință în gândirea critică.

Cine sunt «elitele mondializate»? Noile elite sunt persoanele care se situează în categoria celor 20 % cu venituri superioare. Bogăția lor considerabilă se datorează mondializării, care facilitează mobilitatea capitalului. Aceste persoane controlează fluxul internațional de bani și de informații. Ei prezidează fundații filantropice și instituții de învățământ superior. Gerează instrumentele de producție culturală și fixează termenii dezbaterilor sociale și politice. Dirijează guverne, ministere, companii. Ideologia lor este promovarea liberalismului, a cosmopolitismului, a concurenței și performanței individuale. Aceste noi elite se constituie în *elită transnațională*, care beneficiază de paradisuri fiscale. Ei îi percep pe oamenii de rând ca fiind mediocrii, provinciali, fără gust artistic. Ei afirmă că inteligența le legitimează puterea.

Fractura socială. Izolarea elitelor mondializate, care au pierdut orice contact cu poporul, a dus la declinul activității industriale, la pierderea locurilor de muncă, la diminuarea puterii de cumpărare a clasei medii și la săracire. Ascensorul social este în pană. Așa se explică creșterea de infracțiuni, crizele de violență urbană. Membrii acestor clase transnaționale se consideră «*cetățeni ai lumii*» și nu acceptă obligații de cetățean în țara lor. Mondializarea a transformat elitele mondializate în turiști în țara lor. Ceea ce poporul dorește ca protecție socială și atașament pentru țara și regiunea lor, elita mondializată consideră ca fiind un obstacol la extinderea pieței mondiale și a puterii lor. Lasch vorbește despre această ruptură între elitele mondializate și clasele populare. Noua clasă populară, care include progresiv o mare parte din clasa medie săracită, este adepta unui patriotism, taxat de șovinism, de naționalism. Ori, «populismul poporului», spune Lasch, nu este decât o replică legitimă la trădarea democrației de către elite.

Evenimentele de după anii 1990 i-au dat dreptate lui Lasch. Revolta maselor populare cu ținta de sancționare a puterii a luat o multitudine de forme. Absenteismul la vot a devenit indice de neîncredere în exercțiul democratic. Când poporul votează, guvernanții spun că poporul «votează prost»; a fost cazul votului din Franța contra tratatului de la Maastricht și a unei Constituții pentru Europa. În Anglia s-a votat pentru Brexit. Mișcarea de protest a *vestelor galbene* în Franța a scos la iveală ruptura profundă între guvernanți și guvernați. Iar pandemia din 2020 a stârnit temeri generale la adresa guvernelor de tip autoritar.

Le Front populaire, revista lansată în Franța în iunie 2020

Revista își propune constituirea unui front popular care să frâneze tendința de populism, de trădare a intereselor poporului. Lansată de un grup de intelectuali critici, în jurul lui Michel Onfray, filozof și pamfletar, *Frontul popular* se anunță ca o «mașină de război pentru plebe», «viziunea unui grup critic», un «Parlament de idei» unde «poporul» va veni cu propoziții pentru a reconstrui lumea. Poziționarea revistei este «populistă», în sensul de «antisistem», de opoziție față de guvernanții care practică *populismul*, adică sacrificarea poporului pe plan politic, economic și social.

Etienne Chouard, un membru al acestui *Front popular*, spune că politicienii nu sunt incompetenți; ei sunt inteligenți și corupți. Ei își văd de treaba lor, contra interesului

general și în slujba celor bogați, care i-au pus la putere exact pentru asta. Să spunem că sunt incompetenți ne-ar împiedică să vorbim despre trădare. Trădarea politicianilor

Primul număr al revistei propune metoda insurecțională neviolentă, pentru care referința majoră este *Discurs asupra servitudinii voluntare*, a lui La Boétie. În editorialul revistei, Onfray prezintă câteva repere fundamentale în logica gândirii critice a lui La Boétie, care demontează mecanismul puterii, oricare ar fi puterea, religioasă sau politică.

Puterea nu ține de tiran, ci de supușii care îi alimentează puterea. Cum putem combate puterea? Nu trebuie stins focul cu apă, trebuie doar să nu mai alimentăm focul cu lemne. Focul puterii este alimentat de slujitori prin servitudinea lor voluntară, pe care și-o imaginează ca fiind naturală. Supunerea voluntară îi face pe oameni complici la putere. Prin urmare, ei sunt primii responsabili de relele ce le cad pe cap. Pentru a-și asigura puterea, tiranul oferă slugilor pâine și jocuri. El rezistă datorită curtenilor care îl mint, îl flatează. Principiile asupririi nu sunt forța armată, ci organizarea piramidală a puterii, în care fiecare tiranizează pe cel aflat pe o treaptă inferioară, și tot așa până la baza piramidei. De unde îndemnul cheie: *Fiți hotărâți să nu mai serviți, și veți fi liberi !*

În încheiere

Spunea Albert Camus: Nu vă lăsați niciodată intimidați de nici un șantaj, fie el de dreapta sau de stânga. Peste tot și totdeauna, păstrați memoria a ceea ce trăim, pentru a rămâne fideli libertății. Fideli drepturilor și obligațiilor ei, astfel încât să nu acceptăm niciodată, ca un om, oricât ar fi el de mare, sau un partid, oricât ar fi el de puternic, să gândească în locul vostru și să va dicteze cum trebuie să vă purtați. Uitați toți stăpânii, uitați ideologiile perimate, conceptele care mor, sloganele vetuste cu care se dorește să fiți hrăniți.

Cred că premiza unei gândiri critice nu este să fii de dreapta sau de stânga, ci să practici libertatea de gândire. Când guvernul este de dreapta este important să știm ce spune stânga, iar dacă guvernul este de stângă, este important să știm ce spune dreapta.

Rolul intelectualului în cetate este angajamentul său critic.

7. Cuvinte noi Ce ne spun ele despre epocă?

Noi și vocabularul

Limba este un organism viu care se reinventează în contact cu realitatea ; ea semnifică și interpretează lumea în care trăim. Este fascinant să descoperim într-un dicționar, cum fiecare cuvânt își are propria sa poveste; fiecare cuvânt are o istorie și o arheologie cu straturi suprapuse de sensuri. Poate că în timpul studiilor colegiale, misterul lingvistic ar putea stârni vocații. Cred că etimologia este o veritabilă aventură a cunoașterii, pentru că ea ne dezvăluie operațiunea de a numi, de a da sens a ceea ce se petrece în lume. În secolul trecut, și vorbim de secolul 20, a avea dicționare în casă, era o chestiune de probitate intelectuală. Dar cine mai deschide astăzi un dicționar ?

Ne propunem să dăm atenție noilor cuvinte ce vor apărea în dicționarele de circulație internațională anul acesta. Cum apar cuvintele noi ? Care sunt ele ? Care sunt cuvintele cheie care au marcat în ultimii 7 ani, conștiința individului contemporan ? Ce spun ele despre noi ?

Să începem prin a preciza că în fiecare an intră în dicționare cuvinte noi, pentru a cristaliza fenomene și practici sociale noi. Dar cum facem noi cunoștință cu ele ? Cuvintele noi intră în rezervorul colectiv de sens pe mai multe căi. Să le numim nivele de limbaj. În logica surselor de cunoștere, vorbim de trei nivele de limbaj. Limbajul vieții cotidiene care este limbajul de simț comun. Limbajul ideologic, folosit în arena politică, pentru a exprima ideile dominante. Și limbajul savant, specializat în funcție de domeniu și disciplină; ca să luăm un exemplu la îndemână, sociologia și biologia au desigur fiecare un limbaj specific.

Dar, există și un al patrulea nivel, unde regăsim un amalgam de cuvinte și expresii care provin din toate celelalte trei nivele de limbaj. Este vorba de limbajul mediatic. Arena mediatică joacă un rol fundamental în construirea unui limbaj comun. Este cutia de rezonanță a epocii. Este poarta larg deschisă cuvintelor noi, dar și a mînuirii haotice a cuvintelor. Măreție și decadență !

Numericul face parte din scena mediatică. Și numericul a devenit biblioteca lumii, templul comunicării, terapeutul și marele duhovnic. El este sursă rapidă de informare dar și de confuzie generalizată. Nu mai există aproape nici un aspect al vieții noastre care să nuși găsească un clic pe planeta numerică. Știința, familia, munca, finanțele, călătoriile, distracția, nunta, moartea, boala, toate sunt pe net. Numericul a preluat de la dicționare logica cuvintelor cheie. Scrii cuvântul și dai un clic. Numericul este locul în care ne regăsim și locul în care ne pierdem. Spre deosebire de dicționar, unde disciplina cuvintelor ne impune sensuri, numericul ne propune « să navigăm ». Și când navigăm fără țintă ne rătăcim foarte repede.

Cuvinte noi

(1) *Le petit Robert* în 2020

Recent, în *Le petit Robert* au fost adăugate cuvintele : *lezbo/fobie*, *groso/fobie*, *trans/fobie*, cuvinte care cristalizează revendicări minoritare, într-o lume în care diversitatea a devenit ideologie dominantă. Bătălia pentru normalizarea revendicărilor minoritare trece prin numirea lor.

Dacă unele cuvinte așteaptă ani de zile intrarea în dicționar, altele se impun fără să fie nevoie de vreo dezbatere academică. Epidemia cu Covid-19 a impus cuvinte și expresii noi în limbajul politico-mediatic, care au intrat masiv și obsesiv în limbajul nostru cotidian din anul 2020 : *Covid*, *gesturi barieră*, *distanțare socială* (care numește de fapt o *distanțare fizică*), *izolare la domiciliu*, *crantinare*, *pacient 0*, *contactii*. Ele au marcat ceea ce a fost numită *criză sanitară* dar și o criză de anxietate colectivă nespusă. S-au produs rapid schimbări care au marcat viața noastră cotidiană, economică, socială. Pe plan național și mondial.

(2) *Larousse* 2021

În versiunea sa din 2021, vor intra în *Larousse* o serie de cuvinte relevante pe plan sociologic : *Black-bloc*, *Feminicid*, *Grevi-cultura*, *Iliberal*.

Am ales să vorbesc despre cuvântul *feminicid*, pentru că mi-a fost dat să asist la geneza lui. Retrasarea parcursului unui cuvânt îmi apare o aventură. Să începem prin a spune că *feminicid* desemnează un *flagel social*; este vorba de asasinarea unei femei (sau a unui grup de femei) pentru că aparține genului feminin. Geneza cuvântului a fost lungă. Iată pe scurt povestea lui.

Se întâmpla la Montréal, în 6 decembrie 1989. În acea zi de iarnă eram în sala de curs cu studenții mei. Serviciul de securitate al Universității a intrat în clasă și ne-a avertizat să oprim cursul. Un nebun asasinează studenți la facultatea de Politehnică. Nimeni nu știa ce trebuie făcut și ce trebuie gândit.

Marc Lépine, un tânăr de 25 de ani, înarmat cu o carabină semiautomată, a pătruns în clădirea facultății de Politehnică din Montréal. A intrat într-o clasă de inginerie mecanică, în care se aflau 60 de studenți. El s-a îndreptat către centrul clasei și le-a cerut studenților să se separe în două grupuri: fete și băieți. Băieții sunt invitați să părăsească sala. Rămân 10 studenți. Marc le întreabă dacă știu de ce se află el acolo. Nu, studențele nu știau. El le spune: Sunt aici, la Politehnică, pentru că urăsc feminismul. Una dintre studențe replică politicos că nu sunt militante feministe, ci doar studențe. Marc se înfurie: Sunteți o bandă de feministe și vreți să deveniți ingineri. Apoi începe să tragă. Intră apoi într-o altă sală și în cantină. Va omorî 14 fete și va răni alte 14 persoane. După care se va sinucide. În buzunarul hainei asasinului a fost găsită o scrisoare în care susține că feministe iau ruina viața. Pentru că ele se poartă ca bărbații. Pentru că ele cred că totul le este permis. Pentru că studențele de la Politehnică au furat locurile predestinate băieților. Alături, era și o listă cu nume de femei care trebuiau lichidate, pentru că se găseau pe un teritoriu rezervat bărbaților.

În zilele următoare s-a vorbit de « Tragedia de la Politehnică », « Omor în serie », « Hecatomba de la Politehnică », « Masacrul unui nebun, », « Oroare în mediul universitar ». S-a spus că era gestul unui dement, a unui psihopat. Un caz de violență nestăpânită și irațională, pentru că se știe de la Jacques Lacan, că violența vorbește unde pacientul suferă. Dacă acest « nebun terorist » ar fi separat clasa în Creștini și Musulmani sau Albi și Negri, Evrei și Palestinieni, jurnaliștii ar fi vorbit despre oroarea rasistă. Dar separarea băieților de fete și asasinarea fetelor era ceva care nu avea nume.

Câțiva ani mai târziu se va realiza filmul documentar *Politehnique*, care a circulat în multe țări. Marc Lépine a tras cu mitraliera în « feminism ». Marc Lépine a atacat un grup social care ia produs frustrări psihice, dar și sociale. Psihopat poate, dar era vorba de un act cu referință socială. Pentru el, Politehnica era o « facultate pentru băieți frecventată de fete ». Pentru el, studenții de la Politehnică prezintă valori profund masculine, precum curajul, rigoarea, duritatea meseriei. Fetele de la Politehnică constituiau așadar grupul social responsabil de nefericirea lui. Termenul *femicid* va fi lansat ca ipoteză a complexității acestui asasinat care comporta dimensiuni psihice, culturale și sociale.

Cuvântul se va impune treptat. Cu ocazia *mișcării #MeToo*, declanșată în 2017 de « scandalul Weinstein » (după numele unui producător celebru și bogat de la Hollywood), artiste celebre vor denunța caracterul de predator sexual al producătorului, care a profitat de poziția sa de putere. Scânteia a produs un veritabil incendiu. Mișcarea sa întins în toată lumea și a dezlănțuit un val de denunțuri de abuzuri sexuale, produse în ultimii 20 de ani. Ea a scos în evidență o anumită masculinitate toxică din industria spectacolului. Dar și violență până la uciderea unei femei de către un bărbat. Trebuie precizat că noțiunea de « crimă pasională » a ocultat multă vreme fenomenul social de crimă conjugală, pentru că avocații pledau apărarea unui bărbat îndrăgostit.

Cuvântul *femicid* are ca intenționalitate să pună în evidență un mecanism repetitiv al acestui gen de violență. La începutul lunii iunie 2020, ziarul francez *Le monde* publica rezultatele unei cercetări *despre fenomenul femicid* în cupluri. În Franța, 1400 de femei au fost asasinate de partenerul lor în ultimii 10 ani. Cel mai adesea cu ocazia separării. Mecanica pare comună. Un bărbat crede că « femeia lui », îi aparține. Și când femeia încearcă să fugă, o omoară. Autorii de femicid aparțin la toate categoriile sociale și de vârstă. Dimensiune psihologică repetitivă este dorința nestăpânită a unui bărbat de a-și controla « posesia », în tot ce ea face. Victima este captivă, iar escalada violenței este constantă și progresivă. De la insulte, umilire, palme și lovituri, acest comportament poate merge până la omor, din dorința de a nimici victima. Și dacă cineva apropiat se va opune, persoana violentă poate extinde omorul și la copiii cuplului sau la rudele care se interpun. Sau la un grup. Așa cum a fost cazul cu omorul de la facultatea de politehnică din Montreal.

Cuvintele anului : Dicționarul Oxford

În fiecare an, în luna noiembrie, *Dicționarul Oxford* desemnează cuvântul sau expresia anului care a atras atenția pe plan internațional. Alegerea reflectă preocupările generale din anul care s-a scurs. Care a fost succesiunea acestor cuvinte în ultimii 7 ani și care este relevanța lor în raport cu spiritul vremii ?

Cuvântul anului 2013, **selfie**, desemnează portretul fotografic care se face cu telefonul inteligent și este destinat rețelelor sociale. Este o expresie a nevoii individului de a se arăta, de a exista, de a se manifesta. El se înscrie în tendința individualismului de masă.

Cuvântul anului 2014: **a vapota**. Este acțiunea de a aspira vaporii unei țigări electronice, cu scopul de a evita țigara. Dar și indice de decadență a epocii de glorie a țigăreței sub presiunea militanților nefumători, care se consideră lezați de fumul de țigară al fumătorilor. Țigara devine treptat un act de infracțiune în spațiul public și încetează să reprezinte valorile afirmării de sine.

Cuvântul anului 2015 : **emoji**, desemnează o pictoideogramă de pe net care reprezintă o expresie. În acest caz s-a ales un emoji care afișează lacrimi de bucurie. Utilizarea acestor pictograme marchează schimbări importante în comunicarea numerică; nu numai că ele acompaniază textul cu o stare de spirit, dar uneori ele țin loc de text. Emotivul câștigă teren pe planeta numerică.

Cuvântul anului 2016 : **postadevăr**. Este un adjectiv care desemnează faptul că, atunci când e vorba de a modela opinia publică, emoțiile și opiniile personale au mai multă trecere decât faptele obiective. Cuvântul anunța o nouă eră pentru democrațiile occidentale, odată cu surpriza victoriei neașteptate a lui Donald Trump la președinția SUA și a votului surpriză pentru Brexit în Anglia. În ambele cazuri, electorii s-au arătat convinși mai degrabă de declarațiile unui lider decât de fapte reale.

Referință lingvistică în 2017, **fake news**. (adevărate știri false) completează, semantic vorbind, epoca post-adevăr. Donald Trump a popularizat acest termen pentru a sugera influența mediatică nefastă în termeni de dezinformare sau de informație trucată în mod voluntar de jurnaliști, pentru a-l descalifica politic. Termenul este folosit astăzi în referință la fenomenul mai general de trucare a informației. Cu ocazia pandemiei de Coronavirus am auzit acest cuvânt strecurat în comentariul jurnaliștilor : Se spune că... este oare adevăr sau *fake news* ? Jurnaliștii se îndoiesc de a mai fi purtători de știri verificate.

Cuvântul anului 2018 : **toxic**. Dacă la început cuvântul referea la poluarea mediului, el s-a extins la orice putea fi asociat cu un «context toxic». Și contextul toxic poate referi la condițiile de muncă cu efecte nocive, hărțuirea sexuală, relațiile interpersonale toxice. Se vorbește și de o cultură toxică, infestată de pornografie. Se spune și despre o persoană că este psihologic și social, toxică.

Cuvântul anului 2019 : **urgență climaterică**. Expresia desemnează situația în care o acțiune urgentă devine necesară pentru a frâna schimbările climaterice și a evita

daune potențial ireversibile. În legătură cu urgența climaterică a apărut și cuvântul *eco-anxietate*, pentru a exprima neliniștea extremă legată de daunele actuale și viitoare cauzate de acțiunile oamenilor asupra mediului. Dacă simptomele par să fie asemănătoare cu cele ale unei anxietăți clinice, *eco-anxietatea* nu este socotită o tulburare mentală, ci un răspuns rațional la schimbările mediului înconjurător.

Ce ne inspiră noile cuvinte despre spiritul vremii ?

Mi se pare evidentă percepția individului contemporan că trăiește într-o lume toxică. Toxică pe plan mediatic, pe plan politic, în plan climateric și pe plan relațional.

Quo vadis ?

8. Confruntări și conspiraționism

Complot, conspirație, negaționism, dușmanii din umbră, virusul ucigaș. Iată câteva cuvinte care au animat dialogul între nația română și decidenți. Pe timpul pandemiei covid, dialogul a fost mediat de televiziune. Dar a fost sau nu a fost pandemie ? Pandemia presupune o mortalitate de 12 %, iar procentul de mortalitate covid la nivel mondial a fost evaluat la 0,4%. În ce măsură cuvintele numesc sau instituie o realitate ? Perversitatea cetății începe prin fraudă cuvintelor, spunea Platon.

Dacă autoritățile au acuzat dușmani imaginari care lansează zvonuri conspiraționiste, în rândul populației au apărut credințe complotiste la adresa autorităților. În timp ce vocea decidenților impunea mereu sancțiuni de securitate în numele gravității pandemiei, vocea omului de rând striga : Nu ne mai mințiți ! Declicul legat de duelul conspiraționist s-a produs într-o emisiune la Antena 3, în iulie 2020, când un jurnalist s-a adresat unui om politic : Mă întreb dacă autoritățile care nu respectă regulile impuse populației cred sau nu în pandemia cu coronavirus ? Într-o discuție cu un prieten medic, la întrebarea mea despre viziunea politică și viziunea clinică a stării prelungite de urgență și alertă, reacția a fost imediată : O mascaradă politică. Și o isterie mediatică !

Propunem următoarea pistă de reflecție: În situație de criză sanitară, politică și economică, duelul conspiraționist devine un indicator de context. Acest duel opac a adăugat confuzie la confuzie și neliniște la neliniște. Nu de puține ori, jurnaliștii, medicii, autoritățile și populația au avut percepții diferite despre « adevărul pandemiei ».

Într-un context de confuzie generalizată, teoriile conspiraționiste au găsit un teren fertil. Decidenții nu au negat că populația a fost ascultătoare, dar au moralizat nația și au amenințat-o cu boala și moartea, dacă nu respectă măsurile impuse.

Populația nu a negat existența virusului, dar după 5 luni de discursuri catastrofiste, măsuri severe de izolare, decrete, ordine militare și amenzi, neîncrederea și suspiciunea față de măsurile autoritare, fără egal în alte țări europene, au devenit curente.

Televiziunea a fost accelerator de panică și isterie, accentuând proporțiile epidemiei. Timp de 5 luni, populația a fost supusă unui flux continuu de «buletine-covid». Fiecare buletin-covid a bombardat spiritul telespectatorului cu numărul de morți covid, numărul de internati covid, numărul de intubați covid, numărul de testați covid, numărul de depistați covid. Starea de tensiune într-o situație percepută ca insuportabilă, s-a generalizat. Medicii nu au prea înțeles de ce covidul a eclipsat toate celelalte boli și tratamente în spitale. Psihologii au vorbit de multiplicarea stărilor patologice, indice al unei anxietăți generalizate. După o vreme, sub presiunea rețelelor sociale, televiziunea a lăsat loc și vocilor protestatare. S-a spus, de altfel, despre unii moderatori ai televiziunilor că își fac propria lor terapie în emisiunile în direct.

Și iată-ne pe calea întrebărilor.

De ce autoritățile au creat și au întreținut teama de boală și de moarte ca strategie de gestiune a crizei ? De ce nu au ales un discurs calm și raționalizator în fața unei populații ascultătoare ? De ce au practicat discursuri emotive pentru a justifica sancțiuni severe și neconstituționale ? De ce nația a fost mereu moralizată ? De ce decidenții au ales să joace rolul de agenți sanitari și nu de conducători ai unei națiuni în stare de criză sanitară, politică și economică ? De ce autoritățile au repetat până la sațietate că Partidul social democrat e de vină ; că PSD conspiră cu liderii politici din Ungaria pentru a vinde țara ? Vinovații s-au multiplicat. De vină sunt cei care zădărnicesc măsurile de securitate sanitară. De vină este Parlamentul. De vină sunt conspiraționiștii care neagă datele statistice. De vină este Curtea Constituțională care invalidează amenzi, decrete și proiecte de lege. În luna iulie, când s-a declanșat o mișcare de protest contra unei proiect de lege, taxat neconstituțional de Camera senatorilor, autoritățile au etichetat pe manifestanți de conspiraționiști care vehiculează anacronisme, veritabil avatar al ignoranței. Dar atunci de ce decidenții s-au folosit la rândul lor de idei conspiraționiste ? Cui folosește dezbinarea națională într-o stare generalizată de anxietate ?

Efectul boomerang

(1) În tabăra decidenților

Comunicarea de criză a fost o comunicare patologică, care cerea populației să aleagă între sănătate sau libertate. Timp de 5 luni s-a trăit cu «buletine-covid», împănate de *injoncțiuni paradoxale*. Comunicarea paradoxală este o comunicare perversă, deviantă, care generează o patologie relațională. Ea folosește acte de limbaj de tip «constrângeri paradoxale», care fac apel la registrul inconștient al psihicului uman, pentru a activa dependența, teama și supunerea. Iată câteva exemple de «constrângeri paradoxale» care au colorat declarațiile oficiale : Dacă sunteți contaminat aveți simptome, dar puteți fi asimptomatic și purtător de virus. Nu ieșiți din casă, dar ieșiți dacă trebuie. Veți fi internat dacă aveți simptome, dar

veți fi internat și dacă nu aveți simptome. Aveți grijă de părinți și bunici, dar nu îi vizitați. Masca nu protejează, dar trebuie purtată. Purtați masca, dar nu toate măștile protejează. Aveți grijă de celalt, dar țineți-l la distanță.

Comunicarea paradoxală a creat dileme insolubile: Ori vă supuneți, ori vom număra morții ! În timpul protestelor, manifestanților li s-a adresat propoziția paradoxală, care suna ca un blestem : Protestați ? Așteptăm pe protestatari la spital !

(2) În tabăra populației

Zvonuri de tot felul au proliferat pe rețelele sociale. Neîncrederea față de măsurile neconstituționale a devenit simptom de suspiciune și refuz față de o gestiune autoritară. Măsurile impuse păreau justificate nu atât de «virusul ucigaș», cât de bătlăliile electoraliste.

De ce ? Pentru că scenariile riscurilor au fost supraestimate, iar statisticile raportate s-au contrazis. Pentru că datele au fost manipulate pentru a institui sancțiuni din ce în ce mai severe. Pentru că medicii s-au indignat în fața unor decizii administrative de a reduce îngrijirea medicală la spitale-covid. Nimic nu este mai puțin credibil în situație de comunicare de criză ca lipsa de transparență a autorităților. Tenacitatea decidenților în a nu-și recunoaște erorile și a nu evolua prin consultarea publică, ci prin multiplicarea de decrete și amenzi, au alimentat zvonurile și gândurile complotiste. Putem vorbi de o reacție boomerang. De un refuz de credibilitate a enunțului oficial suspectat de intenția de a domestici, de a manipula, de a dresa mulțimea prin confuzie, control și sancțiuni.

Contradicțiile și bâlbâiala administrativă au putut fi interpretate ca o strategie voluntară, intenționată. A apărut chiar și credința că invocarea permanentă a «virusului ucigaș» nu este decât o incantație magică, folosită pentru a înspăimânta populația. Și poate pentru a testa gradul de toleranță a populației la supunere. Oare în România s-a făcut un test de toleranță a populației la supunere ? Și astfel gândirea conspiraționistă și-a făcut loc.

Când societatea suferă, ea simte nevoia de a găsi pe cineva căruia să îi impute răul, pe care să se răzbune de propriile decepții, ne spune Durkheim.

Pânza de păianjen

Și cum funcționează discursul complotist ? Ca o îndoială, ca o întrebare bună la care răspunsul este simplificat și mistificat.

Simplificat, pentru că discursul complotist explică cauzele prin scopuri și mecanismele prin intenționalități. Iată un exemplu de raționament simplist, născut în sânul populației. Dacă pandemia a demonstrat dependența guvernelor de materiale medicale din China, atunci China a creat și difuzat virusul. Dacă s-a produs un veritabil război al măștilor, penuria de măști a fost orchestrată de autorități pentru a-și favoriza prietenii de afaceri. De altfel, aceste afirmații nu sunt complet false; ele sunt doar simplificate. Știm că societatea este complexă, pluriformă și nu poate fi rezultatul unei planificări intenționale. Evenimentele sunt

rezultatul unor conflicte multiple. Dar ipoteza de complot permite reconstituirea sensului societății prin simplificare ; în loc de multiplu, vorbim de unu, în loc de complex, vorbim de simplu. Simplificarea răspunde nevoii de a contracara disconfortul cognitiv și afectiv.

Mistificat, pentru că discursul complotist funcționează într-un demers simbolic. El este o manieră de a substitui analiza disfuncționalităților sociale prin denuțarea unor dușmani imaginari. Discursul complotist vorbește de răi și buni, de figuri oculte care conspiră în umbră, de intenționalități secrete, oculte, rău-voitoare. De la Spinoza încoace știm că delirul complotist ține mai mult de superstiție decât de cunoaștere. De o gândire magică, ar spune Mircea Eliade.

Să amintim că o serie de constelații mitologice sunt țesute cu dibăcie în discursurile politice. Raoul Girardet demonstrează că discursurile politice se folosesc de ideea de complot și conspirație, de luptă între bine (noi) și rău (opозиția). Metafora care se potrivește imaginarului complotist este păianjănul care își țese în taină pânza ucigașă. Imaginile asociate metaforei de conspirație malefică sunt : mască, secret, tăcere, întuneric, subterane, captivitate, ierahie și supunere, moduri ciudate de acționa și reacționa, obscuritate, monștrii tentaculari, infecție, infestare, otravă, moarte.

Gândirea complotistă : șantier sociologic

Când autoritățile recurg la constelații mitologice pentru a acabla populația, de ce am taxa gândirea complotistă care emană din rîndul populației ca semn de prostie, de ignoranță și de lipsă de efort de cunoaștere ? De ce nu am vorbi mai degrabă de un duel simplist și mistificat ?

Este important să repetăm: gândirea complotistă exprimă întrebări și îndoieli pertinente, chiar dacă răspunsurile sunt simpliste și mistificate.

În tabăra decidenților, eticheta de conspiraționism devine filtru, baraj contra oricărei gândiri critice. « Poporul e prost, poporul nu știe, poporul suferă de lene intelectuală și nu crede că puterea vrea binele comun ». « Poporul iubește anarhia ». Iar binele comun trece prin măsuri de securitate, constrângeri și sancțiuni. « Poporul ori este precaut, ori este prost».

În tabăra populației, a acuza autoritățile de conspirație a funcționat ca un revelator de scepticism în fața unor disfuncții societale profunde. Ca o supapă contra gândirii unice. Ca un revelator de suspiciune generalizată. Ca o reacție la lipsa de transparență oficială. Ca un refuz al capcanei patologice produsă de comunicarea paradoxală. Ca o decepție în fața gestiunii autoritare. Dar asocierea autorităților cu imaginarul unei puteri magice, conduce la un paradox democratic. În mod paradoxal, refuzul de credibilitate a explicațiilor emenate de la putere exprimă și credința magică după care rezolvarea tuturor problemelor revine puterii. Ceea ce implicit pare a conforta credința în puterea nemăsurată a monarhului.

În cazul unor categorii socio-profesionale foarte informate, se refuză discursul decidenților și pentru că el este asociat cu jocuri de interese. Circulă deja zvonul că

un vaccin contra « virusului ucigaș » va deveni o mare afacere a pandemiei. Anchete multiple ne revelă concurența feroce când e vorba de brevetarea unui vaccin sau a unui medicament ce urmează a fi distribuit pe "piața liberă". În acest caz de figură s-a regăsit și chlorochina ca tratament eficace în combaterea coronavirusului. Tratamentul folosit de doctorul Raoult din Marsilia, decredibilizat de Gotha medicală occidentală, a fost folosit cu succes într-o serie de țări din continentul african.

Sunt multiple anchetele care demonstrează că interesele acționarilor trec înaintea imperativului de sănătate publică. A fost cazul recent al scandalului legat de proliferarea substanțelor opioide, recomandate pe scară largă. În Statele Unite, trei directori ai companiei *Purdue Pharma* au fost învinuiți de publicitate mincinoasă, afirmând că OxyContin nu induce dependență ; compania a fost amendată cu 830 milioane de dollars. În acest caz, discursul conspiraționist poate fi o supapă de contestare socială în fața « adevărului » decretat de autorități.

La modul mai general, se spune că neoliberalismul ar fi alternativa societală unică, menită să asigure creșterea economică fără limită, pentru toți. Ori piața liberă mondializată funcționează mai degrabă ca un parc jurasic, în care cei mari înghit pe cei mici.

Ca un fel de concluzie

Când puterea induce frica, impune supunerea, promovează măsuri pe care nu le respectă, complotismul exprimă credință că se ascunde adevărul. Dacă complotismul nu are o valoare de adevăr, el are o valoare pragmatică imediată. El exprimă o nevoie de a se elibera de inconfortul cognitiv și afectiv creat de un context de anxietate generalizată.

Așa încât, deocamdată suntem unde am fost. Vorba lui Caragiale : Nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri.

9. Boala și moartea în prim plan

De la moarte la mortalitate

De la psihologie la sociologie

În primăvara 2020, boala și moartea au revenit cu brutalitate în prim plan. S-a vorbit de dimineață pînă seara de boală și de moarte. De fapt s-a vorbit de mortalitatea covid. Irupția brutală a îmbolnăvirii și a morții a fost percepută ca un sinistru electroșoc. De ce ?

Ne-am obișnuit să considerăm moartea un subiect tabu, precum era sexul în epoca puritană. Este emblematică tăcerea de care dau dovadă medicii, oamenii bisericii și politicienii când e vorba de boală și de moarte. De fapt ele au fost evacuate din viața socială și considerate probleme personale, familiale. Moartea este sinonimă de o «pierdere», expresie care cristalizează bine personalizarea morții. Și era indecent să deranjezi pe cineva cu problemele tale personale. Moartea cuiva apropiat și doliul sunt în general considerate traume, probleme emoționale care se tratează la psihologi. Așa cum există terapii de grup pentru mame monoparentale, alcoolici sau drogați, victime ale violenței conjugale, soldați care au cunoscut ororile războiului, polițiști și pompieri care fac față unor situații traumatice, tot așa există și terapii pentru îndoliați. În întâlnirile de grup, fiecare participant ascultă confesiunile celuilalt și la rândul lui își povestește stările. Datorită grupului, el se simte mai puțin singur și izolat în pierderea lui.

Individualismul ca ideologie liberală a găsit antidotul pentru moarte și doliu : terapia de grup. Satul care venea la înmormântarea unui vecin a fost înlocuit cu terapia de grup. Totuși, marele concurent al terapiei de grup rămâne totuși Dumnezeu. Dumnezeu ca sursă de reconfort personal în situații limită.

Și iată ! Așa cum alte generații au trăit mortalitatea în context de război sau foamete, noi am trăit-o prin pandemia covid-19. Ne credeam imunizați contra morții. Credeam că medicina a reușit să respingă moartea, ba chiar să o învingă. Și iată că imaginea unor sicrie evacuate de armată (în Italia, în Brazilia) și avalanșa de restricții în acompanierea morților au frapat spiritele.

S-a vorbit de îmbolnăvire covid și de mortalitate în termeni statistici. Cifre, curbe, procente. Nu s-a vorbit de moarte, ci de riscul de a intra într-o statistică de infectați sau de mortalitate covid-19. S-a vorbit chiar de apocalipsă. Din fericire, dimensiunile mortalității « cu covid » au fost mult mai reduse decât cele imaginate în scenariile modelizate.

În schimb, celalte boli au fost adesea ocultate. *Federația asociațiilor bolnavilor de cancer din România* a adresat un mesaj de urgență în luna mai : Deschideți spitalele pentru bolnavi cronici ! În această scrisoare deschisă este și întrebarea : Cine va răspunde pentru « decesele evitabile » ? Pentru că decesele de cancer din vremea pandemiei s-au dublat, chiar triplat. În absența de diagnostic și tratament, afecțiunile oncologice care ar fi putut fi evitate au devenit cancere incurabile, iar bolnavii de cancer au fost « victime colaterale ». În situația de urgență, aceste decese evitabile nu au fost contabilizate; nici cifre, nici curbe, nici procente.

Mortalitatea, problemă de darvinism social ?

Medicii care au făcut față acestei pandemii au trăit și ei traumatisme profesionale și psihologice. Au trebuit să facă față unor întrebări de genul : Este intervenția medicală invazivă o terapie potrivită ? Pîna unde fixăm limitele corpului ? Care sunt limitele decenței clinice ? Cînd considerăm că a venit momentul în care nu mai trebuie mers mai departe ? Au fost salvate vieți; oare am fi putut evita unele decese ? Cum triem pacienții în condițiile unor resurse clinice reduse ? Cum facem față unei epidemii ? Care este raportul de forță între decizia politică și cea clinică ?

În timpul pandemiei, mortalitatea s-a impus ca o problemă sociologică. Tatarea celor infectați cu Covid-19 a impus o perspectivă utilitaristă. Trierea bolnavilor care au mers la reanimare s-a făcut adesea în funcție de categoria de vârstă și de comorbiditate. Pîna la ce vârstă se cuvine să îngrijești bolnavii ? 65, 75, 80 ? Trierea de urgență a operat implicit o separare a celor destinați să supraviețuiască de ceilalți.

În termeni sociologici, pandemia cu coronavirus a marcat o ruptură cu *bioputerea*, acea putere a statului de a asuma sănătatea publică. Modelul de «bio-putere» enunțat de sociologul Michel Foucault, presupunea controlul indivizilor prin igiena publică, securitatea socială, dosare medicale, campanii de vaccinare, de prevenție. În numele grijii de a menține populația într-o stare de sănătate productivă și de a reduce cheltuielile de securitate publică, statul și-a asumat bio-puterea, adică grija de a «face să trăiască».

Era pe vremea statului-providență și a griiei publice pentru sănătate. Nu întâmplător, după criza sanitară, o serie de medici din România au alertat statul asupra necesității unor politici de prevedere, care să atenueze riscul vulnerabilității în fața unor epidemii. Analiza statisticilor celor decedați de coronavirus în România, a arătat că aproape 90 % dintre decedați sufereau de afecțiuni cardiovasculare, diabet sau (și) obezitate. Aceste boli trebuiesc tratate la timp dacă vorbim de sănătate publică și de politici de prevenție.

Foucault nu a trăit neoliberalismul anilor 2000, care a venit cu sărăcirea sistemului public de sănătate și cu multiplicarea clinicilor private. S-a trecut la individualizarea parcursului de tratament și la dezangajarea statului în problema sănătății publice. Libertatea de a se îngriji a fost descrisă ca o liberare a individului față de «bio-putere». Fiecare individ în parte devine responsabil de parcursul său sanitar (prevenție, diagnosticare, tratament). Așa a apărut și dezangajarea statului în raport cu persoanele în vârstă, care au trebuit să se îndrepte către rezidențele private.

Și iată-ne, afirmă antropologul francez Jean-Loup Amselle (nouvelobs. 8.04/2020) într-un regim în care se triază și se sacrifică viața. Nu mai este vorba de «a face să trăiască și a lăsa să moară», ci de a «face să rămână în viață capitalul» și a «face să moară» improductivii. Altfel spus, pandemia cu coronavirus a pus în evidență o mentalitate de darvinism social. Și nu am protestat când s-a găsit o categorie abstractă pentru decedații în vârstă și cu boli cronice: «morți acceptabile». Ca și cum aceștia erau socotiți deja morți.

Dealtfel, o serie de economiști de renume au vorbit la rândul lor, de politica de darvinism economic. Starea prelungită de urgență medicală a permis să supraviețuiască doar marile companii, ceea ce este perfect în fază cu logica acestui virus care a omorât pe cei mai fragili. Putem spune că din punct de vedere clinic și economic, cei mai puternici au putut supraviețui. Și această constatare ni se pare cea mai relevantă dimensiune sociologică de reținut ca lecție a crizei sanitare și economice din 2020.

Moartea tăcută, moartea interzisă

Iată o mărturie despre dimensiunea umană, tragică a bolii și a morții în starea de urgență. Este mărturia lui J, care a trăit moartea mamei, contaminată cu coronavirus și internată la spital, unde a decedat. Este un strigăt de revoltă la adresa instanțelor care au dezumanizat moartea mamei. Mărturia, postată pe facebook a fost intitulată «Nu vă voi ierta» (Radio France, lundimatin # 238, 13 aprilie 2020).

Cîteva fragmente din această mărturie:

« Mama a fost spitalizată acum cîteva zile. Îndată ce am aflat că a fost transportată la spital, am mers să o văd. Doctorii mi-au spus că nu pot să o vizitez și că trebuie să aștept. M-am instalat într-un mic hotel aproape de spital. Și am așteptat. Nu după mult timp am primit un telefon de la spital. Mama murise. Din acel moment au urmat o serie de evenimente de o violență insuportabilă. Mi s-a spus că trebuie să mă organizez ca să îi ridic corpul. Am început demersurile pe lîngă centrele de pompe funebre. Am sunat în multe centre și peste tot mi s-a spus același lucru. Nu îmi pot vedea mama, pentru un ultim rămas bun. Nu o pot acompania la ceremonia incinerării. Nu pot organiza un ritual de adio. Plătesc factura, iar apoi va trebui să aștept două săptămîni, pîna la primirea urnei ».

Montaigne, cel mai emblematic autor al Renașterii, avea o viziune filozofică, benefică pe plan spiritual. Moartea, spunea el, nu vă preocupă nici mort, nici viu : viu pentru că sunteți, mort pentru că nu mai sunteți.

Este fascinant de privit moartea ca un fenomen existențial și filozofic, cultural și antropologic, pentru că asta ne permite să vorbim de moartea altora. Dar când moartea devine mortalitate și gestiune, ea este o problemă colectivă, socială.

Irupția bolii și a morții în cotidianul nostru m-a trimis la relectura eseurilor antropologului francez Philippe Ariès (*Essais sur l'histoire de la mort en Occident du Moyen âge à nos jours*. Seuil, 1975). Pentru Ariès, modernitatea a condus la evacuarea morții din societățile noastre. Este triumful « morții interzise ». Și aici suntem pe teritoriul antropologiei culturale.

Recitind pe Ariès, am redescoperit referințe perfect transferabile la atitudinea noastră colectivă față de boală și de moarte. Iată cîteva reflecții alese din eseurile lui Ariès :

« Este un fel de datorie a bolnavului de azi de a nu stîrni emoția morții, nici la cei apropiați și nici la personalul medical. A stîrni emoția morții devine indecent. Cel care este pe moarte trebuie să lase impresia că nu este pe moarte. Iar cei din jur nu îl va trata ca fiind pe moarte și nu îl va acompania în moarte. Iar după deces vom încerca să îl uităm, sau să ne facem că îl uităm. Și pare o impudoare să îi plictisim pe alții cu doliul nostru. »

« Medicina ezită din ce în ce mai des să reveleze bolnavului moartea ineluctabilă. Pentru a nu speria bolnavul, dar și pentru a evita să acompanieze emoțiile familiei.

Nu se mai moare acasă, înconjurat de familie, se moare discret la spital, adeseori în singurătate. Spitalul devine și locul în care se moare. Adesea moartea este medicalizată. Moartea clinică este calculată, raționalizată științific. Se oprește tratamentul și cel care este încă în viață este lăsat să moară. De obicei medicii decid .»

« Am trecut de la moartea familiară, domesticită din Evul Mediu, la moartea «interzisă» din societățile contemporane. Moartea familiară era în centrul vieții, în centrul comunității; ea era domesticită prin ritualuri creștine, animate de credință în viața de dincolo. Vechea atitudine, în care moartea era în același timp familiară, apropiată dar și atenuată de ritualuri, e foarte diferită de atitudinea noastră de azi față de moarte, când nici nu îndrăznim să îi pronunțăm numele. Moartea era domesticită. În zilele noastre moartea a devenit sălbatică. »

« Moartea devine rușinoasă, obiect interzis. Tehnologia și progresul ne-au făcut să sperăm că putem scăpa de moarte. Și că medicalizarea ar fi antidotul. Este ca și cum nu se mai moare, se dispune undeva pe aleile unui spital sau pe culoarele rezidențelor pentru bătrâni, sau a unor institute specializate. Societatea a expulzat moartea ».

Administrarea morții ?

Sigur, știm că într-o zi va trebui să murim. Pe termen lung, toți murim; dar în toate celelalte zile vrem să trăim. Și ca individ percepem viața ca pe o continuitate. Cum să ne imaginăm o continuitate fără noi ? Cum să ne imaginăm o viață care ne precede și o alta care ne urmează ? Ne temem de moarte, pentru că cei care sunt pe moarte par că își pierd demnitate umană; ei devin eşuații, clandestinii, marginalii. Ei au părăsit cursa vieții. Asta îmi amintește de o știre într-un jurnal canadian despre un american care, în preajma morții, a cerut familiei să spună că a murit împușcat, pentru a avea «o moarte onorabilă».

Moartea a devenit o chestiune administrativă care angajează o serie de aranjamente. Individul se întreabă: Când să îmi fac testamentul? Cât mai repede! Un anevrism, un accident, o paralizie, și iatăne inapți să mai luăm singuri hotărâri. Și când să mă gândesc la boli ? Înainte de a fi bolnavi! Într-o societate în care individul anticipă, planifică, caută soluții, el trebuie să gestioneze și sfârșitul vieții. El poate chiar să revendice (în unele țări) o moarte asistată.

La Montreal, am asistat la câteva ceremonii organizate de pompele funebre. Desigur era vorba de persoane apropiate. Răceala administrativă m-a șocat. Mai întâi pentru că se moare la spital. Pompele funebre, aflate în contact permanent cu administrația spitalelor, sunt informate la timp despre starea progresivă a celor care le-a sunat ceasul. Morții pleacă discret către saloanele funerare. Se practică mai ales incinerarea, după care urmează recuperarea urnei. Adesea cenușa va fi răspândită în natură, ca la începuturile omenirii.

Cimitirele au fost demult deplasate înafara orașului, înafara comunității, înafara vieții. În cimitirul satului, morții erau cunoscuți. Cei vii se întîneau la cimitir pentru

aș cinsti morții. Cei vii se cunoșteau între ei, dar ei cunoșteau morții satului. Împreună în viața, împreună în moarte.

În zilele noastre, tăcuți și ascunși morții traversează orașele noastre agitate, în mașini banalizate. Când sunt în trafic pe autorută am uneori coșmarul unui accident în care este implicată o astfel de mașină banalizată. Cum am călătorit adesea între două continente, am aflat că și morții călătoresc anonim și cuminți în suta avioanelor comerciale. Îi imaginez ca pe niște colete de transportat și de livrat. Am o prietenă care a călătorit în același timp cu trupul neînsuflețit al soțului, transportat din Montreal la București. Greu de imaginat. Era vorba de un secret de familie, un secret administrativ.

Nu avem nici o mărturie de la cei care au murit de coronavirus, pentru că au murit singuri în spitale. Moartea fiecăruia a fost o cifră în statisticile mediatizate. Populația a fost docilă, supusă. Din cauza fricei ? Din cauza amenzilor ? A fost ciudată această tăcere legată de dimensiunea tragică a morții, în timpul pandemiei. Și această moarte depersonalizată, a accentuat credința că boala și moartea țin de o greșeală personală de care ne facem vinovați.

Încheiem cu o anecdotă plină de tâlc, auzită la București, în plină stare de urgență. Povestește Cătălin :

Am văzut-o acum câteva zile pe bunica mea, care trăiește la țară, într-un mic sat . Umbla toată ziua fără să se teamă de *carcalac* (cum a fost poreclit coronavirus). Am atenționat-o că e periculos virusul astă și că se poate îmbolnăvi. Ea mi-a răspuns netemătoare că ce o vrea Dumnezeu. Fatalism protector. I-am spus atunci, ca să o sperii. Bine, bine, dar dacă ai să mori acum, nu o să poată veni lume multă la înmormântarea ta. Să știi că la ceremonie nu e voie mai mult de șase persoane, cu tot cu preot. Și nici parastas nu o să ai. Speriată, bunica lui C. i-a răspuns : atunci nu vreau să mor acum ! Ar fi trist să mor acum și să nu vină satul la înmormântarea mea!

10. Dilema Cataramă. Dilema lui Heinz

În timpul crizei sanitare din primăvara 2020, în România au apărut mai multe întrebări de ordin moral. Problema cu personalul medical trimis în rândul întâi, fără armele necesare (măști, mănuși, ventilatoare). Problema cu «morți acceptabile» (bătrânii și bolnavii). Problema cu trierea celor care au avut acces la reanimare. Problema cu bolnavii cu boli cronice care nu au avut acces la spitale. Soluția virtuoasă (vă internăm) a fost pervertită în soluție vicioasă (numai dacă declarați că aveți simptome de Covid 19). Problema cu modul de raportare (obscur) a numărului de decese.

Dealtfel, în mai 2020, DSP, Direcția de sănătate publică din Suceavă declara că numărul mare de cazuri covid 19 raportate se explică prin raportarea de teste și nu de persoane contaminate. S-a constatat că declararea stării de urgență sanitară nu a fost legală, cîtă vreme nu a fost precedată de un anunț epidemiologic al Ministerului de Sănătate.

Am dori să abordăm aici cazul Viorel Cataramă. De ce ?

Omul de afaceri Cataramă a dorit să fie filmat în timp ce a îmbrățișat persoane infectate. Au urmat interviuri la televiziune, în care a declarat că a vrut să dea un exemplu de *patriot* și un exemplu de curaj. Nu coronavirusul este problema, a spus el. Problema este că țara este bolnavă economic, că gestiunea crizei sanitare a falimentat economia și capitalul românesc și a limitat drepturile omului. A mai spus că frica și psihoza, instalate de puterea politică și mediatică, ucide mai mult decît virusul.

Cataramă a invocat curajul eroilor de la Mărășești și a pomenit de credința sa în Dumnezeu, invocări pe care le putem considera elemente mitice de aspirant la titlul simbolic de «patriot».

Din păcate, cu ocazia unor interviuri din luna mai 2020, invitat pe platouri de televiziune, Cataramă a fost ridiculizat, insultat și etichetat cu cuvinte degradante. Personajul a rămas centrat pe opiniile sale și pe dreptul de a și le exprima. A păstrat un limbaj corect și respectuos față de interlocutorii săi. Etichetarea personajului Cataramă din partea unor invitați pe platou (să meargă direct la spitalul 9, face circ, este clown, este penibil) a stîrnit o ploaie de critici pe pagina Facebook a Antenei 3. Dilema spectatorilor ar putea fi rezumată : Dezbatem opinii sau insultăm orice purtător de opinie care nu face declarații conforme cu ceea ce credem noi jurnaliștii că trebuie spus ?

De unde și întrebarea noastră : A fost comportamentul lui Cataramă condamnat ? Ca să avem o cheie de lectură, avem nevoie de elemente de context pentru a da sens comportamentului său.

1. Elemente de context

1.1. Starea de neîncredere generalizată

Decizia decidenților a fost de combatere a pandemiei cu decrete și ordonanțe militare de urgență și cu amenzi. Deciziile nu au fost luate prin consens democratic în parlament. S-a recurs mai degrabă la teamă, la teroarea sanitară și la moralizarea populației. Gestiunea crizei a fost fondată pe interdicții și moralizare : stați acasă, nu ieșiți fără declarație de răspundere personală, veți fi amendați, respectați distanțarea socială, deplasările în alte localități și alte țări sunt interzise.

Ca referință de context evocăm și modelul suedez, estimat în luna mai 2020 de Organizația Mondială a Sănătății ca fiind cel mai performant. În Suedia gestiunea pandemiei a fost bazată pe consens. Consemnul oficial a fost : «Păstrați distanța și

asumați-vă responsabilitatea». Persoanele în vîrstă au fost îndemnite să petreacă mult timp în parcurile publice.

În România, timp de două luni, populația a devenit spectator izolat la domiciliu, infantilizat, moralizat și terorizat de spectacolul catastrofist al contaminării. Prezența pe stradă a mașinilor de poliție și militare a avut un efect disuasiv. În timp ce unii români se întorceau în țară pentru că și-au pierdut locurile de muncă din cauza pandemiei cu coronavirus, au început să plece valuri de muncitori sezonieri în Germania, Austria. Au fost surse suplimentare de neliniște pentru populația sechestrată la domiciliu, pentru că primii veneau din zone contaminate din Italia, ceilalți plecau în alte țări, din zone contaminate în România. Cum să înțeleagă populația aceste incoerențe ?

A venit *afacerea sparanghel*; autobuze pline cu oameni înghesuiți au ajuns la aeroportul din Cluj, pentru a pleca în Germania, la cules de sparanghel. Nu a intervenit nici poliția, nici armata, nici guvernul. Nerespectarea ordonanțelor militare a stîrnit riposta opiniei publice. Autoritățile au tăcut, iar apoi au invocat dreptul la liberă circulație pentru a merge la muncă.

Reacția opoziției. Misterul *afacerii sparanghel* și a valurilor de muncitori sezonieri care au plecat la muncă în alte țări, în cursul lunilor aprilie și mai, a fost o dovadă că guvernul și-a încălcat propriile ordonanțe. «Teroarea sanitară» nu s-a aplicat la cei plecați la muncă. Așa că am avut două categorii de cetățeni. Românii rămași în țară, obligați să se conformeze măsurilor și sancțiunilor. Și românii plecați la muncă în alte țări, care nu erau obligați să respecte regulile impuse. Nimeni nu a explicat acest paradox.

În timp ce guvernul a rămas blocat pe criza sanitară și sancțiuni, opoziția a taxat politica guvernanților ca fiind militară și polițienească (asediu, arest la domiciliu, incompetență, minciună, dictatură, economia într-un picior). Opoziția a subliniat faptul *Partidul național liberal* aflat la guvernare, nu s-a preocupat nici de promisiunea națională (sănătatea economiei), nici de promisiunea liberală (respectarea de drepturi și libertăți). În timp ce economia țării a fost stopată două luni, plecările la muncă în alte țări au fost relaxate. Ilegalitatea amenzilor, vidul legislativ și incoerențele de discurs au alimentat o formulă autoritară, anarhică de gestiune a crizei.

Nu e de mirare că o stare de neîncredere generalizată s-a instalat în rîndul opiniei publice.

1.2. O stare de confuzie generalizată

Televiziunea a fost foarte prezentă în timpul stării de urgență, dar a amplificat dimensiunile senzaționale ale crizei sanitare. Toată lumea a încercat să înțeleagă ce se întîmplă și cum trebuie să reacționeze la mulțimea de mesaje paradoxale difuzate zilnic.

Merită să depunem în memoria colectivă cîteva din aceste mesaje :

Coronavirus este ca o gripă sezonieră, dar de fapt un virus ucigaș. Nu trebuie să ieșiți din casă, pentru că riscați să fiți contaminați. Pentru a dezvolta imunitate, trebuie să fi fost contaminat. Trebuie să vă izolați la domiciliu pînă dispăre virusul, dar virusul nu dispăre fără imunitate colectivă. Covid 19 este un virus letal, dar se moare mai ales cu co-morbiditate. Covid 19 este un virus ucigaș, dar decese din anul acesta au fost mai puține decît cele înregistrate în cei doi ani precedenți. Puteți să mergeți la urgență, dacă sunteți bolnav. Nu sunt paturi la spitale pentru alte boli, dar dacă aveți simptome de coronavirus, veți fi tratați. Dacă sunteți contaminat o să aveți simptome, dar puteți fi contaminat și să nu aveți simptome. Purtați măști și mănuși, dar ele nu vă feresc de contaminare. Nu trebuie să ieșiți din casă, dar dacă trebuie, ieșiți. Virusul este mai virulent în spațiile închise dar nu aveți voie în parcuri. Nu mergeți la bunici, pentru că îi puteți contamina, dar trebuie să aveți grijă de ei. Seniorii trebuiesc izolați la domiciliu pentru a nu se contamina, dar plimbarea în aer liber este recomandată.

Populația a fost disciplinată și a respectat regulile impuse. Din frică de contaminare. Din cauza neîncrederii generate de ghemul de contradicții din discursurile oficiale. De teama amenzi. Frica viscerală a fost dublată de teama de a fi privit ca un cetățean imoral și infractor. Dar dacă populația a fost cuminte și străzile au fost pustii, de ce au fost administrate 300.000 amenzi, pe care de altfel, Curtea Constituțională le-a considerat neconstituționale? De ce s-a înregistrat cel mai număr cel mai mare și cel mai aspru de amenzi din Europa, raportate la salariul mediu? De ce populația a fost terorizată și moralizată, dar ordonanțele guvernului au fost încălcate de chiar guvern?

2. O cheie de lectură morală

Pentru a răspunde la întrebarea: A fost comportamentul lui Cataramă condamnat?, propunem distincția între *morală pre-convențională*, *morală convențională* și *morală post-convențională*, argumentată de psihologul Lawrence Kohlberg, în jurul dilemei Heinz.

Iată dilema lui Heinz:

Soția lui Heinz are o formă rară de cancer. Este pe moarte. Medicii spun că ar exista un medicament care ar putea-o salva, descoperit de un farmacist din orașul lui Heinz. Heinz vrea să cumpere medicamentul, dar farmacistul îi cere bani mulți, pe care nu îi are. Heinz încearcă să îl convingă pe farmacist și îl roagă să-i permită să plătească o parte din bani mai târziu. Farmacistul refuză. Heinz e disperat. Heinz va sparge drogheria ca să fure medicamentul pentru a salva viața soției.

Întrebarea adresată grupului experimental era: Ar fi trebuit Heinz să facă acest lucru?

Ce constată Kohlberg?

Preșcolarii aveau tendința să spună: «Nu, pentru că Heinz va fi pedepsit». Este o *evaluare morală pre-convențională*, justificată de nevoia copiilor de a evita pedeapsa.

Școlarii (primară și secundară) au dat răspunsuri mai legaliste: «Nu, pentru că este ilegal să furi și toată lumea știe asta». Este o *evaluare morală convențională*, acceptată social. Este *etica justiției*.

La adolescenți (și cei peste 15 ani) răspunsul lua uneori o formă mai sofisticată: «Este o problemă delicată, dar este de înțeles că Heinz fură medicamentul salvator, pentru că vrea să salveze viața soției. Și acest lucru este just». În acest caz, spune Kohlberg, suntem în planul *moralei postconvenționale*.

Se pare că doar o persoană adultă din cinci va atinge în cursul vieții acest etaj de libertate de gândire. Este vorba de planul *moralei umaniste*, nivel superior al moralei. Morala umanismului presupune ca individul să aibă capacitatea să formuleze principii morale superioare, universale, precum demnitatea, justiția umană, libertatea de a alege, respectul pentru om, respectul pentru viața omului.

3. Dilema Cataramă

Un sondaj din luna mai 2020 evalua la 70% acordul populației pentru măsurile de urgență pentru a evita contaminarea. O atitudine morală convențională, conformistă. Morala justiției convenționale a triumfat, în rândul populației.

Este adevărat că jurnaliștii au prezentat poziția guvernului și a opoziției, ceea ce le-a întărit credibilitatea. Fiecare canal de televiziune a avut ca invitați «specialiști incontestabili», care nu de puține ori, se contraziceau. *Morala justiției* a triumfat pe plan mediatic.

Dar teatralitatea catastrofei a fost ingredientul principal care a inflăcărat zilnic discursul mediatic. Spectatorul a asistat zilnic la întrecerea de știri de senzație și la un șir nesfârșit de dezvăluiri incendiare, de ultimă oră. Logica comercială a ratingului a triumfat pe tot parcursul crizei sanitare.

Mulțimea și conținutul postărilor pe pagina de facebook a Antenei 3, a demonstrat că spectatorii au fost profund nemulțumiți de tratamentul mediatic aplicat lui Viorel Cataramă. El nu a fost lăsat să vorbească. A fost torpilat și insultat de unii invitați, a fost asaltat cu invective de tejea de bar. Putem socoti această evaluare a unui număr impresionant de telespectatori reactivi, ca fiind de ordinul unei morale post-convenționale. Această evaluare a valorizat dreptul la opinie și a contestat comportamentul moderatorului, care nu și-a onorat rolul de a menține discuția axată pe idei și nu pe insultarea invitatului. Un invitat pe platou, insultat în direct, iată un circ mediatic; nu Cataramă a fost clown, ci spectacolul mediatic a fost de circ. A triumfat obsesia ratingului.

De ce nu am trata cazul Cataramă, personaj care și-a jucat decent rolul de contestatar, sub un unghi emblematic și dilematic ? Ar simplist să clasăm comportamentul lui Cataramă în categoria de infracțiune. Gestul său presupune asumarea unui risc personal : riscul contaminării, riscul dosarului penal, riscul credibilității. Gestul său poate fi socotit și un exemplu de încurajare a celor contaminați, demonstrația sa fiind că boala cu pricina este totuși tratabilă și vindecabilă. Iar, în măsura în care Cataramă a vorbit de justiție, de patrie, de sănătatea economică a națiunii și a protestat contra limitării drepturilor și libertăților, din partea unui partid care se declară liberal și național, am putea vorbi de un *comportament de rebeliune*.

Cataramă a evocat și dreptul tuturor la sănătate, în condițiile în care spitalele au fost disponibile doar pentru infecția cu coronavirus. De ce nu am vorbi de o frumoasă abstracție, care ține de logică post-convențională ? De ce nu am plasa gestul lui Cataramă în categoria *lansator de alertă* ?

Sigur, Cataramă nu este un Edward Snowden. Dar, avem rebelii pe care îi merităm.

Să ne amintim de Paul Morand, care spunea despre România, acum mulți ani : totul începe în dramă, dar sfârșește în comedie. Cazul Cataramă, așa cum a fost prezentat pe unele canale de televiziune, a început sub semnul dramei (drama națională din timpul crizei sanitare, în toate aspectele ei) și a sfârșit în circ mediatic.

Am putea să-i reproșăm personajului Cataramă că nu a vizat un proiect colectiv. Că de fapt avea intenții electoralist personale. Că nu era un revoluționar. Dar oare nu trăim revoluțiile doar în discurs ? Avem revoluție numerică, revoluție ecologică, revoluție sanitară. Rebelul de astăzi este adesea un agitat care face valuri. Dar este nevoie de rebeli, de lansatorii de alertă, în măsura în care ei ne alertează asupra exceselor guvernelor în îngrădirea drepturilor, a excesele băncilor și multinaționalelor în falimentarea capitalului național.

În loc de concluzie

Heinz nu avea banii pentru a cumpăra remediul la boala soției și în semn de protest a furat medicamentul remediu. Semn că mijloacele economice și sănătatea merg mână în mână. Dar sănătatea este primordială.

Cataramă a încercat să se contamineze în plină criză sanitară. Un act rebel, cam apăsător electoralist, care i-a permis să protesteze contra falimentării economiei și a restricțiilor de drepturi cetățenești. Dar ce a fost supărător în toate astea a fost binarismul sănătate sau economie, alternativă evocată de unii moderatori de la televiziune, ca somație directă și emoțională adresată invitatului : Ce alegeți sănătatea (decesul) sau economia ? Ca și cum ar fi vorba de o alegere.

Acest tip de binarism convențional, ori sănătatea ori economie, nu are sens. Economia nu este ceva abstract, cum vor unii să creadă ; nu îi putem atribui legi autonome, care ar fi înafara provocărilor umane. Sănătatea nației depinde și de

sănătatea economică națională. Nu sau una sau alta, ci și una și alta. Două nivele interdependente și nu opuse.

11. Comunicare de criză

Nu știm cum va intra în istorie criza provocată de Covid 19. Știm deocamdată că ea a fost o frână a ideologiei creșterii economice fără limită. Și o ideologie brusc frânată este un miracol sociologic! Mai știm că ea a fost un accelerator al ponderii a tot ce ține de GAFAM (Google, Apple, Facebook, Amazone). Și un exercițiu de control social și politic prin folosirea sintagmei stat de securitate, și a unor pîrghii ce țin de frica de boală și de moarte. La nivelul populației cuvîntul cheie ar fi reziliența.

Cum a funcționat comunicarea în timp de criză?

1. Ce s-a întîmplat în comunicare ?

1. 1. Comunicarea numerică

Pandemia virală a dat naștere *viralityi numerice*. Cîștigătorul necontestat al bătăliei cu coronavirusul a fost comunicarea numerică. Audiența pe *youtube* a explodat. Utilizarea de *internet*, *facebook* și *whatsApp* a condus la efervescență comunicațională, dar și la o comuniune între utilizatori, care au schimbat între ei știri din lumea întregă dar și comentarii emoționale și solidare.

În climatul de teamă colectivă a explodat numărul de informații false, zvonuri și profeții apocaliptice. Ca în orice perioadă de criză, am resimțit efervescență imaginarului simbolic, această componentă intrinsecă a psihismului individual și colectiv. Simbolurile, metaforele, constelațiile mitologice au constituit veritabili hormoni ai energiei spirituale, etalată pe planeta numerică. Conștiința colectivă s-a hrănit din rezervele inconștientului colectiv. S-a vorbit de război bacterologic, extratereștrii, complot și diversiune. Unii au spus că nu este decît o farsă a celor puternici, pentru a supune omenirea.

1. 2. Comunicarea interpersonală

Ce este viața socială, dacă nu un sistem de relații ? Cunoaștem conceptele de *distanță socială* (între categorii sociale) și de *distanță culturală* (diferențe între culturi apropiate și îndepărtate). Termenul de *distanțarea socială* s-a impus ca un *gest barieră* în starea de urgență sanitară. Termenul de *distanțare socială* ne-a amintit de formula « vino departe de mine », în care cele două enunțuri sunt contradictorii. Este vorba de ceea ce antropologul Gregory Bateson numea injuncție paradoxală. Enunțurile contradictorii sunt considerate de Bateson, ca creatoare de sindrom psihotic.

Dar în cazul acestei crize sanitare *distanțarea socială*, acest « vino departe de mine », s-a metamorfozat, prin deturnare de sens, într-o formă de solidaritate și generozitate. S-a produs o apropiere prin distanțare. Am putut observa o debordantă creativitate artistică. Cîntăreți cu renume (Carreras în Spania), au dat un mic concert din balconul apartamentului. Vecini care au cîntat imnul țării (mai ales în orașe italiene). Polițiști care au cîntat serenade pe străzi pustii (la Madrid). Concerte improvizate de mai mulți cîntăreți, fiecare aflat la el acasă. Am văzut și mici spectacole improvizate de aplauze, pentru a onora munca personalului medical (în multe orașe).

Este foarte probabil ca transfigurarea jocului de distanțare fizică /proximitate socială să inspire într-un viitor foarte apropiat o nouă creativitate în fotografie, filme și comedii.

În termeni de comunicare, putem vorbi de un efect *boomerang* al unui mesaj oficial. Dovadă că receptorul este activ și nu un « idiot cultural ».

1. 3. Comunicarea de criză și *injunctii paradoxale*

Expresia plastică sugerată de Theodor Adorno « decompoziție a experienței » (în referință la iraționalitatea unor măsuri luate în timpul celui de Al Doilea Război Mondial) a căpătat actualitate în timp de criză. Ceea ce știam dinainte, nu ne mai este de folos în stare de urgență.

Asta s-a întîmplat și pe fondul unui climat de teamă contagioasă; s-a instaurat un climat de insecuritate care a alimentat măsuri de supraveghere și control. Teama sanitară (de contaminare), teama existențială (de boală și moarte) și teama socială (de situație de lipsă și de măsuri de sancțiuni) au servit de context favorabil instituirii de sancțiuni , în numele sintagmei de securitate.

Dar, credibilitatea guvernelor a fost diluată de limbajul inegal și contradictoriu al evaluărilor. Am putut constata (prin analiza de discurs) folosirea repetată de *injunctiuni paradoxale*, de genul : Dacă sunteți contaminat aveți simptome, dar puteți să nu aveți simptome și să fiți contaminat. Nu ieșiți din casă, dar ieșiți dacă trebuie. Aveți grija de părinți și bunici, dar nu îi vizitați. Masca nu protejează, dar trebuie purtată. Ca să nu te contaminezi stai în casă. Ca să poți să ieși din casă trebuie să fii imunizat. Dar ca să te imunizezi trebuie să ieși din casă.

Dacă în comunicarea interpersonală, injunctiile paradoxale repetate induc comportamente patogene, comunicarea oficială de tip paradoxal a fost decodată cu o cheie inversată: ca o bîlbîială oficială, lipsită de credibilitate.

1. 4. Comunicarea politică. Cazul România

Guvernarea prin teamă a recurs la aritmetica deceselor și la recviemul cotidian. Așa a fost legitimată formula autoritară. Măsuri de control polițienesc a declarațiilor pe propria răspundere. Sancțiuni prin multiplicarea de amenzi (Romania campioana Europei la amenzi în perioada stării de urgență). O serie de spitale au fost militarizate (cazul în Suceava) și disciplina interioară a fost supusă unor ordonanțe

militare. Prezența pe stradă a mașinilor de poliție și militare a avut un efect disuasiv. Au fost stopate deplasările între orașe și desigur în alte țări. Dar , în timp ce unii emigranți se întorceau în țară pentru că și-au pierdut locurile de muncă din cauza crizei, alții au început să plece la cules sparanghel ca muncitori sezonieri în Germania. Așa s-a declanșat *afacerea sparanghel*; autobuze pline au ajuns la aeroportul din Cluj, fără ca poliția să se pună în acțiune. Nerespectarea decretelor de izolare a stîrnit riposta opiniei publice. Autoritățile au tăcut multă vreme, lasînd astfel populația constrînsă la sancțiuni, să considere că regula nu se aplică la toți. Că excepțiile ascund adevărul.

Comunicarea politică prin *Grupul de comunicare strategică*, autoritatea guvernamentală, s-a fixat pe decizia de *stațiacasă*. Opoziția a folosit mai ales formula *hailamuncă*. În timp ce guvernul a rămas blocat pe criza sanitară, opoziția a cerut prevederi legate de criza economică. Dacă în multe țări, dimensiunea sanitară și economică, au fost indisociabil legate în discursurile legate de măsuri de criză, în România cuvintele cheie au fost : criză, securitate, decrete.

Neîncrederea în sistemul spitalicesc, severitatea sancțiunilor combinată cu încurajarea delațiunii și cu minciună (*afacerea sparanghel*) au creat sentimentul de neîncredere generalizată. Unii jurnaliști au invocat cuvîntul dictatură, care rezona în percepția românilor, cu perioada Ceaușescu. Criza sanitară a luat forma unei veritabile crize politice, amplificată de posturile de televiziune, care au adoptat o formulă, pe care am numi-o « punere în scenă a spectacolului catastrofei ». Totul devenea dramatic.

1.5. Mesajul dominant : Rezist. Rezistați

Dacă ar fi să vorbim de un mesaj care a traversat toate formele de comunicare (interpersonală, numerică, mediatică, instituțională) am vorbi de un mesaj de rezistență și acceptare. Clipuri, unele mai profesionale, altele mai artisanale, au alimentat acest mesaj de rezistență. Chiar și regina Angliei, care se adresează foarte rar națiunii, a înregistrat un discurs de comuniune națională, transmis la televiziune în 6 aprilie 2020: Sper, că în anii ce vor veni, toată lumea va putea fi mîndră de felul în care noi am făcut față acestei situații, a spus regina. Era o referință simbolică la perioada de rezistență din timpul bombardamentelor asupra Londrei, în cel de al doilea război mondial.

Pe net a circulat, ceea ce a devenit repede *Imn al carantinei*. 30 muzicieni spanioli, fiecare aflat în propria sa locuință, au lansat imnul : *Resistire*. Iată o singură strofă care ne conduce direct la sensul mesajului : *Și chiar dacă vînturile vieții bat puternic. Sunt precum trestia care se pleacă . Și voi rămîne mereu în picioare. Voi rezista, voi rezista !*

2. Efectul crizei sanitare

Reziliența fizică, psihologică și socială

2.1 Acceptarea. Reziliența

Am putea spune că, în situația de criză sanitare, oamenii au experimentat un proces de acceptare, de reziliență. În 1969, psihiatra americană Elisabeth Kübler-Ross vorbea de *acceptare* ca de un proces psihologic care presupune cinci etape. Dacă etapele nu sunt trăite totdeauna în aceeași ordine și nici în integralitatea lor, ele punctează relieful emoțional al trăirilor în situație de traumă. Schema va fi aplicată cu mare succes terapeutic în caz de șomaj, decesul cuiva apropiat, divorț, toxicomanie, sinucidere ratată. Iată cele cinci etape:

Negarea : Nu este posibil ! Asta nu se poate întâmpla ! Nu e adevărat!

Furia : Dar de ce trebuia să mi se întâmple tocmai mie ?

Negocierea : Măcar de aş mai trăi pînă copiii mei îşi vor obţine diploma !

Deprimarea : Oricum voi muri ? Ce mai contează ?

Acceptarea : Nu-mi rămîne decît să mă resemnez, să accept !

Neuropsihiatrul francez Boris Cyrulnik, autorul unei cărți cu titlul uimitor de *Un merveilleux malheur* (*O nenorocire minunată*), publicată în 1999, face din *reziliență*, un concept cheie în cercetare. Orfan, după ce părinții evrei deportați au murit în campuri de exterminare, Cyrulnik a experimentat acest proces complex de reziliență prin chiar viața lui. Reziliența este capacitatea omului de a trăi și a evolua, în ciuda adversităților. Este capacitatea omului de a depăși traumele și a merge mai departe. Este capacitatea de a renaște din propria suferință. Experiența traumei este integrată în lanțul vieții. Și viața continuă. Nu chiar ca înainte. Cyrulnik folosește metafora tricotului deșirat și reparat, ca o imagine a procesului de reconstrucție de sine. După un șoc emoțional, nimic nu va mai fi ca înainte, dar se va produce o metamorfoză. Trauma a lăsat o dîră cerebrală și afectivă, care nu se șterge; ca un pulovăr deșirat, pe care l-am reparat. El ne va ține cald, dar urma cusăturii, urma rănii este acolo.

2.2. Acceptarea. Cazul România

Propunem o lectură a stării de izolare și restricții în România, ca pe o traumă trăită colectiv, ca un proces de acceptare. Analiza poate fi extinsă și la alte țări, prin adaugare de nuanțe locale.

– Negarea, refuzul. Nu e adevărat !

Coronavirusul a plecat din China, unde a produs o epidemie în luna noiembrie 2019. El a călătorit odată cu pasagerii din avioane și a ajuns în Europa în ianuarie 2020. Într-o primă etapă, s-a comunicat (oficial) și toată lumea a dorit să creadă, că este

un fel de gripă. Și deodată, statistici și curbe care arătau că epidemia devine pandemie. Italia a fost prima victimă. Și din Italia au început să sosească emigranți plecați la muncă. Stupoare: Așa ceva nu se poate !

– Furia: Cine este de vină ? Ce fac companiile farmaceutice ? Ce fac guvernele ?

S-a aflat pe net că există un doctor la Marsilia specializat în epidemiologie, Didier Raoult, care propune un medicament numit clorochină, ieftin, ușor de produs și experimentat. De ce nu este comercializat ?

În România furia s-a cristalizat către guvern, care a intrat în carantină înainte de a lua măsuri de protecție. S-a constatat că spitalele nu aveau rezerve de măști, de produse dezinfectante și nu aveau paturi suficiente pentru bolnavi. Farmaciile erau prost aprovizionate cu măști, dezinfectanți și medicamente. Mulți din cei plecați să muncească în străinătate s-au întors din țări deja infectate, iar guvernul nu i-a monitorizat, înainte ca aceștia să se risipească în țară.

Starea de spirit va fi, prin deturnarea de sens a sloganului electoral al unui ex-candidat la președenție : Asta să fie o Românie normală ?

– Negocierea. Au venit măsurile de urgență. Autoizolare ! Ce este mai bine ?

Cînd e rău, alegi răul cel mai mic. Restricțiile constituie un rău mai mic ca boala și moartea.

Starea de spirit se poate traduce în termenii : Mai bine acasă, decît contaminat și amendat.

– Deprimarea și acceptarea

Acceptăm medicalizarea : *gesturile barieră*. Rezistăm psihic la autoizolare. Dar cum vom rezista la criza economică Mai nou, a apărut și termenul de *reziliență alimentară*.

Acceptarea a luat forma expresiei fataliste : Scapă cine poate !

– Egali în fața crizei sanitare ?

Autoizolarea divizează, tot atît pe cît unește. Din analiza unor mesaje postate pe facebook, am putut constata că, la cei mai mulți, reziliența a luat forma solidarității și a empatiei : ne ajutăm vecinul, familia. Unii au recurs la rugăciune, alții la meditație. Acceptarea s-a manifestat și ca o acceptare a condiției vulnerabile a omului în fața epidemiilor, a naturii, a bolii și a morții. Pentru cîtiva, reziliența a luat forma acceptării cu filozofie a faptului că noi oamenii, suntem o specie care, în ordinea cosmică, nu contează prea mult.

Într-un interviu din 25 martie 2020 în jurnalul *Le monde*, psihologul Cyrulnik ne spune că reacționăm inegal în fața unei traume, pentru că suntem inegali constituiți biologic, psihologic și social. Și am putut constata această inegalitate față de criza

sanitară. Tinerii, cu o sănătate mai robustă, au riscat mai puțin o formă complicată a bolii. Bătrânii, mai vulnerabili, au fost expuși mai sever, contaminării. Unii au decedat de comorbiditate; nu au murit *de* coronavirus, au murit *cu* coronavirus (cu alte boli agravante). Bătrânii au fost și psihic mai vulnerabili în fața autoizolării. Statisticile care au arătat că mor mai ales bătrânii au subliniat implicit o « problemă demografică ».

Inegalitatea psihologică. Se spune că nevrozații acceptă că $2 \times 2 = 4$, doar că ei găsesc asta intolerabil. Psihoticii. În schimb, sunt convinși că $2 \times 2 = 5$, ceilalți sunt nebuni, pentru că nu-și dau seama de asta. Unii nevrozați au fugit din carantină. Violența conjugală a crescut considerabil în timpul autoizolării.

Inegalitatea socială s-a exprimat prin vulnerabilitatea celor mai săraci, obligați să se înghesuie într-un spațiu restrâns. Obligați să-și numere banii. Sau tentați să creadă în zvonurile apocaliptice.

Tot inegalitate socială a fost și *injustiția morală*. În cazul pandemiei, în prima linie au fost trimiși urgențișii, infirmierele, asistentele medicale și medicii. Aceștia au dat semne de oboseală nervoasă. I-am considerat eroi, i-am aplaudat, dar i-am trimis în prima linie. Unele categorii sociale au fost mai expuse pandemiei ca alții; e vorba de farmaciștii, transportatorii, polițiștii, poștașii, livrorii, paznicii de închisoare. Distincția între cei care lucrează și cei disponibilizați, a creat deasemeni un sentiment de inegalitate. A fost vorba deasemeni de selecția între « morți acceptabile » și « morți inacceptabile »; în absența de stimulatoare de respirație, personalul medical a trebuit să trieze între pacienții cu o șansa de supraviețuire și ceilalți, ca un fel de coadă la supraviețuire.

În loc de concluzie

Lecția personală a crizei aș exprima-o în două formulări complementare:

Albert Camus (Ciurma): Pentru a o spune în modul cel mai simplu, ceea ce aflăm în mijlocul calamităților este că există în oameni mai multe lucruri de admirat, decât de disprețuit.

Emil Cioran: Un dușman este la fel de util ca un Budda. Pentru că dușmanul nostru, divulgând cea mai mica din slăbiciunile noastre, ne conduce spre salvarea noastră ; el pune totul la bătaie, pentru ca să nu fim indemni de ideea pe care și-o face despre noi. Așa că, gratitudinea noastră pentru el, dușmanul, ar trebui să nu aibă limite.

12. La răscruce de drumuri? Global și local

Starea de criză indusă de Covid 19 (primăvara 2020) poate fi considerată un *operator geografic global*. Fiecare țară a experimentat versiuni locale ale acestei probleme globale.

Într-un text precedent, *Sensibilitatea sociologică în timp de criză*, identificam o serie de excese și pradoxuri resimțite în timp de criză. Care ar fi lecțiile pandemiei, din postura de observator al mersului lumii. Desigur, sociologul observă, identifică, descrie, analizează, explică, compară. Sociologul nu avansează profeții.

Cuvîntul criză, pe care l-am auzit cu toții repetat la nesfârșit, poate folosi sociologului ca o cheie de lectură. Orice criză funcționează ca un revelator de disfuncționalități manifeste și latente, evidente și profunde, referitoare la caracterul conflictual al relațiilor sociale. Este viziunea lui Edgar Morin despre orice criză. O adoptăm în analiza noastră, pentru caracterul ei sistemic.

Întrebarea este : Avînd în vedere lecțiile pandemiei, cum va fi (re) gîndită lumea ca sistem , după criză ?

Avansăm două supoziții generale: Fie că schimbările, vor atenua tensiunile lumii în care trăim (delocalizări, comprimarea economiilor naționale, deplasarea forței de muncă, politici de austeritate, individualism), fie dimpotrivă, lumea de după va arăta ca cea dinainte, în mai rău (dominația multinaționalelor, numerizarea, izolarea și munca la domiciliu, dispariția unor locuri de muncă, creșterea inegalităților).

(1) Prima lecție este sanitară

S-a spus despre coronavirus că nu are pașaport, că nu cunoaște frontiere. S-a spus că este mondial și egalitar. Dar guvernele au trebuit să găsească soluții naționale la criza sanitară. Au fost deturnate transporturi de măști în mai multe țări din Europa, iar în Uniunea Europeană nu a funcționat solidaritatea dintre țările de Nord și cele din sud (Italia și Grecia). În SUA, președintele Donald Trump a negociat în martie 2020, cu o firmă farmaceutică germană, pentru a avea monopolul unui vaccin contra coronavirusului. Și cine va cumpăra vaccinul ? Îl va cumpăra cine are mijloace să-l cumpere. Justificarea s-a înscris în tradiția pragmatică americană: Veritabila sănătate națională a SUA este sănătatea financiară.

În multe țări, urgență sanitară a scos la iveală sărăcirea sistemului public de sănătate. Deodată, ecuația profitului (cît ne costă și ce profit avem pe zi) a fost înlocuită cu ecuația umanistă (nu contează cît ne costă !). În plină stare de urgență, Emanuel Macron, președintele Franței, neoliberal convins, a făcut o declarație solemnă către francezi : «A delega alimentația noastră, protecția noastră sanitară,

stilul nostru de viață, este o nebunie. Va trebui să reluăm controlul ». Vom spune și noi că în condițiile în care se anticipă revenirea ciclică a unor epidemii, o strategie sanitară și alimentară pe plan național devine o nevoie.

Vor lua în calcul politicile de securitate gestiunea preventivă a riscurilor ?

(2) A doua lecție: cooperarea medicală globală

Dacă gestiunea riscurilor unei crize sanitare este națională, soluțiile clinice necesită o cooperare planetară. Yuval Noah Harari (*Financial Times*, 20 martie 2020) consideră că pentru a învinge virusul, trebuie să împărtășim informații medicale la nivel global. Așa cum țările naționalizează industriile-cheie în timpul unui război, războiul uman împotriva coronavirusului poate solicita să „umanizăm” liniile de producție cruciale. O țară bogată, cu puține cazuri de coronavirus, ar trebui să fie dispusă să trimită echipamente într-o țară mai săracă, cu multe cazuri, având încredere că dacă și când va avea nevoie ulterior de ajutor, alte țări vor veni în ajutorul său. Am putea lua în considerare un efort global similar și pentru punerea în comun a personalului medical. Ceea ce s-a dovedit posibil și necesar.

Cum vor fi luate în calcul aceste două repere complementare : gestiunea națională a riscurilor și cooperarea medicală, în modelizarea strategiilor de prevenție ?

(3) Lecția recunoașterii sociale în fața individualismului

Criza sanitară a fost ocazia de a redescoperi, în societățile noastre marcate de individualism de masă, niște adevăruri sociale și umane simple: comuniunea și solidaritatea dau sens și conținut calității vieții colective.

Lecția solidarității a funcționat mai ales ca *recunoaștere socială* a celor care lucrează în servicii de interes public. Eroi acestei crize sanitare au fost cadrele medicale, pompierii, gunoierii, casierile, poștașii. Cadrele medicale, care au fost în prima linie a crizei sanitare, au fost glorificate pe bună dreptate.

Să pornim de la premiza că mutualizarea recunoașterii sociale este cheia integrării și valorizării sociale. Paternitatea termenului de *recunoaștere socială*, aparține germanului Axel Honneth, pentru care, lupta pentru recunoaștere socială implică trei paliere : respectul psihosociologic al celuilalt (evitarea violenței), respectul juridic și respectul pentru prestările sociale ale celuilalt. Individul învață să se perceapă ca posedând pe de o parte o valoare proprie, pe de altă parte o valoare socială, ca membru al unei comunități sociale. Această *valoare socială* este în funcție de reacțiile pozitive ale *partenerului generalizat*. Lipsa acestor relații de recunoaștere a valorii sociale, conduce la experiența de dispreț și umilință, care are o influență nefastă asupra identității individuale. Ori, inginerul, doctorul, profesorul, agricultorul, instalatorul sau gunoierul, fiecare ocupație în parte, are rolul ei social. Fiecare membru al unei societăți este respectat pentru ce face. Această recunoaștere conferă, fiecăruia în parte, utilitate și valorizare socială. Și coagulează comunitatea.

Va fi lecția *recunoașterii sociale* integrată în etica politică, în proiectele de societate?

(4) *Liberalism, neoliberalism sau liberalism social ?*

Unii economiști au spus că, în timpul crizei sanitare, neoliberalismul a primit o palmă. Alții au spus că vom asista la sfârșitul neoliberalismului, printr-un proces de de-globalizare. Alții că neoliberalismul și capitalsimul financiar vor triumfa.

Să precizăm că, dacă liberalismul presupunea libertatea de a întreprinde și a comercializa (omul era în centrul acestui proiect), neoliberalismul a deplasat accentul către finanțe și profit maxim. Neoliberalismul a condus și la reducerea rolului statului, la privatizări și la diminuarea de politici sociale. Politica de austeritate a însemnat și slaba finanțare a serviciilor de sănătate. După criza sanitară, și în fața unei crize economice care se anunță, va fi nevoie de un stat protector, care să inițieze politici sociale.

Va fi neoliberalismul regândit în sensul unui *liberalism social* ?

(5) *Stat protector sau stat de austeritate ?*

Criza a demonstrat nevoia de stat protecționist care să poată face față diversificării riscurilor. Austeritatea bugetară nu mai poate funcționa. În mai multe țări, guvernele au anunțat implicarea masivă a statului în economia națională, pentru finanțarea imediată a celor în nevoie și a micilor întreprinderi.

Parlamentul va trebui să devină cutia de rezonanță a aspirațiilor sociale ale populație, locul în care sensibilitățile politice diferite se pun laolaltă pentru a contura un proiect comun de redresare economică.

Unii economiști propun ca un proiect comun de redresare să ia forma unui triplu pact. Un pact economic pentru a regândi nevoile alimentare și sanitare, pe plan național. Un pact social pentru valorizarea muncii. Și un pact pentru tranziția ecologică.

Există riscul ca în unele țări, nota de plată să fie imputată salariaților, forței active de muncă. Impozitul progresiv pe venit, despre care a vorbit economistul Thomas Piketty, cunoscut pe plan mondial pentru ceea ce se numește *taxa Piketty*, va fi luată în calcul pentru un nou pact social de solidaritate ?

Cum va fi reorientat statul protector ?

(6) *Planificare strategică a economiei naționale*

Efectele economice și sanitare ale unui model asimetric de dezvoltare i-au condus pe economiști să recomande o producția industrială și agro-alimentară locală. Și încurajarea capitalismului familial și de proximitate (modelul german), pentru a asigura o economie mai stabilă, mai echilibrată. Încurajarea producției agricole, medicale și industriale este un scut în protecția locurilor de muncă și în prevedrea

riscurilor. Planificarea strategică a economiei, presupune dezvoltarea echilibrată a regiunilor, revalorificarea agriculturii și frânarea delocalizărilor. Și o politică descentralizată, mai puțin birocratică și verticală. Țări federale precum Elveția, Germania, Canada au gestionat criză prin implicarea unor decidenți locali.

« A produce și a consuma național » va fi un scut în prevederea riscurile sanitare și economice ?

(7) De la starea de urgență la stat autoritar ?

Este de citat articolul publicat în *Il Manifesto* (26 février 2020), în plină criză sanitară, de către filozoful italian Giorgio Agamben, care a elaborat și conceptele de *stare de excepție* și de *dispozitiv politic*. El avansa ideea pericolului unei noi paradigme biopolitice a Occidentului. Și asta s-a și dovedit. Există tendința ca Statul să declare starea de urgență ca o paradigmă de guvernare, așa cum s-a întâmplat pe fondul unor acte teroriste. Odată ce terorismul a putut sluji de justificarea măsurilor de excepție, ideea unei epidemii devastatoare, spune Agamben, este un pretext ideal pentru a extinde starea de urgență în toate regiunile și pentru mai multă vreme. Crearea de situații de panică colectivă permite guvernelor să intervină, în numele protecției și securității cetățenilor, și să preia controlul autoritar. Agamben invită la vigilență din partea cetățenilor, când e vorba de apărarea drepturilor și libertăților. Altfel există riscul ca paradigma « rațiunea de stat » să fie înlocuită cu paradigmă « stat de control și securitate ».

În timpul crizei sanitare, unele guvernele (și cazul România) au luat măsuri severe de limitare a drepturilor și libertăților individuale. Guvernarea prin teamă a recurs la aritmetica deceselor și la recviemul cotidian. Iar frica sistematic și mediatic întreținută, au favorizat derivatele autoritare și anarhice.

Cum va evolua « relaxarea » restricțiilor și de întărire a libertăților civice ?

(8) Supravegherea totalitară sau împuternicirea cetățenilor ?

Yuval Noah Harari (*Financial Times*. 20 martie 2020) spune: Măsurile temporare au prostul obicei de a supraviețui situațiilor de urgență, mai ales că există întotdeauna o nouă situație de urgență pîndind la orizont. Țara mea natală, Israel, de exemplu, a declarat o stare de urgență în timpul Războiului de Independență din 1948, ceea ce a justificat o serie de măsuri temporare, de la cenzura presei și confiscarea terenurilor, până la reglementări speciale pentru fabricarea de budincă (nu glumesc!). Războiul de independență a fost câștigat de multă vreme, dar Israelul nu a decretat niciodată încetarea situației de urgență și nu a reușit să desființeze multe dintre măsurile „temporare” din 1948.

Ori, știm că se propune acum extinderea monitorizării populației prin telefoane mobile, camere de luat vederi și tehnologii de recunoaștere facială. Există o serie de aplicații mobile care pot fi folosite pentru a monitoriza și controla deplasările populației. Aplicația *applicovid* vizează controlul contactelor indivizilor pentru a pista pe cei contaminați. Ori o astfel de aplicație este o amenințare pentru protecția vieții personale. O serie de cercetători în științele umane și sociale s-au mobilizat pentru

a semna și publica o serie de tribune, pentru a avertiza asupra pericolul implantării unei astfel de aplicații.

Ne întrebăm : De ce ar fi noile tehnologii de supraveghere folosite de guverne pentru a monitoriza pe cetățeni și nu ar fi ele folosite de cetățeni, pentru a monitoriza guvernele și a preveni tendințele de autoritarism ?

Ce dorim pentru mâine: o societate de supraveghere sau o societate de încredere și solidaritate ? Ce se poate face?

(9) Comunicarea de criză

Comunicarea de criză a combinat comunicarea oficială și discursul experților din cercetare medicală.

Au fost și multe rateuri, datorate inexperimentării unei astfel stări de urgență. În unele țări, discursul decidenților a pus accent pe auto-disciplină (cazul : Singapore, Canada, Germania, Olanda, Suedia, Danemarca).

În cazul România, guvernarea prin teamă a recurs la aritmetica deceselor și la recviemul cotidian. A fost legitimată guvernarea prin ordonanțe și decrete. Controlul poliției prin multiplicarea de amenzi și sancțiuni. Militarizarea unor spitale. Demonizarea adversarilor politici (PSD). Și monitorizarea discursului specialiștilor în boli infecțioase, care au fost sancționați public.

Tactica țapului ispășitor și mitul conspirației au fost practicate în discursul de stat. Ne amintim teza lui Durkheim : când societatea suferă, ea simte nevoia să găsească pe cineva căruia să-i poată imputa tot răul resimțit, și pe care să se răzbune de propriile decepții. Ceea ce s-a și întâmplat: țapul ispășitor a fost remediu la îndemână pentru situația de criză. Sacrificarea publică a țapului ispășitor a fost o operație de imaculare repetată, din partea înaltelor autorități ale statului.

Care vor fi lecțiile crizei pentru o comunicare politică credibilă și legitimă ?

(10) Lecția geopolitică

În plină criză sanitară s-a discutat foarte puțin despre întrebarea de unde și de ce a pornit pandemia. Se spune (zvon sau adevăr?) că primul infectat ar fi fost un angajat la laboratoarele de microbiologie din Wuhan, în China, locul unde s-a declanșat epidemia. Profesorul Luc Montagnais, premiul Nobel în medicină, și-a exprimat chiar convingerea că virusul ar prezenta un material genetic modificat în laboratoarele din Wuhan. Cercetătorii își vor continua lucrările și vor propune ipoteze și rezultatele de cercetare.

În plan politic, este de urmărit cum politicienii vor reface ecuațiile puterii pe plan mondial. Marele dușman vizat, pare să fie China, care a devenit în ultimii ani fabrica lumii. SUA manifestă deja cererea de gesturi de reparație financiară din partea Chinei.

Va deveni această criză, pretext pentru o nouă ordine planetară ?

În loc de concluzie

Niciun om, spunea John Donne (deja în anul de grație 1623) nu este o insulă, un tot în sine ; fiecare om este o parte din continent, o parte din lumea largă. Am constatat că pandemia cu coronavirus a produs paralizia producției industriale, a traficului comercial, a traficului aerian, a turismului de masă, a automobilului, a stilului de viață. Această răscruce la nivel planetar, va induce noi proiecte de societate ?

E posibil ca lecțiile acestei pandemii să fie uitate. Îndată ce privim evenimentele istorice ca trecătoare și ireversibile, ele își pierd greutatea, spunea scriitorul ceh Milan Kundera. Ele devin ușoare ca fulgul. Și le judecăm cu multă îngăduință. Ele au fost, au trecut și nu se mai repetă; ele rămân în cărțile de Istorie. Așa dezvoltă individul o atitudine neutră, inocentă și naivă în fața evenimentelor trăite. Suntem împăcați cu noi înșine și nu ne mai simțim vinovați sau responsabili de fapte trecute. Așa se face resimțită o anumită « ușurătate a vieții ».

Și totuși. Nu putem considera această pandemie ca o mică paranteză în experiența societală. Epidemii au mai fost și vor mai fi : *Sida, Sras, Zică, Ebola*. Acum *Covid 19*. Este o iluzie să credem că vaccinarea este singura strategie în situație de risc sanitar. E greu de crezut că această experiență traumatică pe plan individual și colectiv, va fi dată uitării.

Este de urmărit cum fiecare țară va folosi lecțiile pandemiei, în funcție de memoria și experiența colectivă,

13. Sensibilitatea sociologică. În timp ce...

În stare de urgență sanitară (pandemia cu coronavirus obligă), focul actualității pune la încercare sensibilitatea sociologică. Sociologul încearcă să practice gândirea vie și să descifreze jocul de umbră și lumină a «anormalității». Sau poate a unei «noi normalități », care se instalează.

Ce se simte, ce se vede ?

Se simte starea de siderație colectivă. Totul s-a schimbat foarte repede. Politicul improvizează discursuri și strategii. Frontierele s-au închis. Dacă virusul este mondializat, comerțul nu mai este așa de mondial. Economia funcționează pe sărite. Multilateralismul este selectiv. Controlul la frontiere a devenit zidul de securitate națională. Fiecare țară se descurcă cum poate.

Dar starea de urgență este greu de înțeles. Generația noastră, toți cei care trăim azi, nu a mai trăit o astfel de izolare în casă. O scoatere brutală din spațiul social. Statisticile mortalității nu par că s-au schimbat în mod semnificativ ; ele sunt în limite relativ stabile. Sigur, orice mort este o dramă. Dar decesele par precipitate de infecția cu coronavirus la pacienți care au și alte boli. Nu se moare *de* coronavirus, se moare *cu* coronavirus.

Să nu uităm că sunt 55 de milioane de morți pe an, din cauza accidentelor pe șoselele din lumea întreagă. Sigur, accidentul de mașină poate fi considerat și ca moarte voluntară.

Se vede o brutală schimbare. Unii folosesc expresia « stare de război securitar » . Nu e război, este o mare bătălie cu un virus invizibil, care ne sufocă cu restricții. Se simte izolarea, carantina și spitale debordate. Se văd medici și personal medical care nu mai ajung să meargă acasă. Se văd și spitale delabrate. Se văd orașe fantomă. Mall-uri închise. Scoli și universități închise. Forfota orașului care s-a oprit, pentru că populația e izolată în casă. Doar natura, își reia dreptul la o respirație de primăvară. Unii fotografi au început să facă poze pentru viitoare album pe tema : Cum arata izolarea acasă ? Ele se vor desigur vinde bine, *după*. *Dar deocamdată suntem în timp ce...*

Orice criză este un revelator semnificativ de tensiuni sociale, manifeste sau latente. *Care sunt fracturile și paradoxurile acestei stări de urgență sanitară ?*

Fracturi sociale care se dezvoltă

Indispensabili și non-indispensabili. Urgentiștii, cadrele medicale sunt trimiși în prima linie. Indispensabili sunt și transportatorii, farmaciștii, casierii din magazine alimentare, polițiștii, militarii, curierii. Deviza este : *Noi muncim pentru voi, voi stați acasă pentru noi !*

Cei care lucrează și «disponibilizații ». A apărut fractură între cei care merg la muncă (mai ales cei care lucrează la stat sau în marile companii), și «disponibilizații », aflați în șomaj tehnic (mai ales în întreprinderile mici și mijlocii, care vor învia sau nu).

Toți egali în fața izolării la domiciliu ? Nu chiar. Cei dependenți de salariul lunar sunt mai vulnerabili față de cei care au rezerve financiare. Dacă locuiești în 25 metrii patrați sau 150 metrii pătrați, nu e aceeași trăire de autoizolare în casă. Nu e totuna când vezi pe geam spatele altui bloc, un zid sau vezi copaci, cer și orizont deschis.

Branșații numeric și nebransații. Fractura numerică presupune că cei care au acces la numeric (cu bune și cu rele) își pot rezolva facturile și administrația *în linie*. Ceilalți se simt marginali social.

Timpul liber, devine un indicator de *habitus* (termen elaborat de sociologul Pierre Bourdieu). Cei educați își folosesc timpul liber cultivându-se, citind, ascultând

muzică, alții care nu au făcut-o niciodată, nu o vor face nici acum. Obişnuinţele sociale separă categoriile sociale şi adâncesc inegalităţile, fracturile.

Evident, lista poate fi completată, din mers.

Paradoxurile normalităţii de dinainte

Mondializarea a condus la deschiderea frontierelor, dar a favorizat contaminarea pe scară planetară.

A trebuit o criză sanitară pentru a constata hiperdependenţa comercială a lumii de China în particular, de Asia în general. Mai mult de 60 % din medicamente sunt fabricate în China. Un prezervativ din cele cinci distribuite în întreaga lume, este fabricat în Malaezia.

Urgenţă sanitară a scos la iveală pagubele politicii de dezindustrializare, de delocalizare masivă a producţiei. De unde să oferi locuri de muncă? Cum să satisfaci nevoi sanitare urgente dacă fabricile nu mai produc ?

A prevedea, a anticipa, a planifica, fac parte din atribuţiile guvernanţilor. Politicienii nu au anticipat criza sanitară. Şi totuşi în 17 decembrie 2019, pe străzile Parisului, personalul medical manifesta pe străzi, cu o banderolă pe care scria: « *Statul îşi numără banii. Vom număra morţii !* ». În România se pregătea privatizarea unor servicii de sănătate, în timp ce spitalele publice deplorau starea lamentabilă a dotării cu paturi, aparatură şi personal.

Unele guverne autoritare au impus foarte repede măsuri drastice. Este cazul Chinei, unde s-a fabricat un spital în câteva zile, şi unde o provincie întreagă (locul unde a început epidemia) şi-a închis frontierele. Paradoxal sau nu, un regim autoritar a reacţionat cu mai mult succes în faţa pandemiei, ca un regim democratic. Puţine guverne au implementat rapid măsuri de depistaj, triaj şi tratare rapidă a celor infectaţi. A fost cazul în Germania, Coreea de sud, Honk Kong, Taivan.

Guvernele au improvisat strategii de urgenţă şi au excelat în impunerea de « măsuri barieră » : staţi acasă, distanţare socială de 2 metrii, opriţi deplasările. Cu acest discurs, guvernele şi-au asigurat un narativ defensiv. În general, limbajul politicianilor nu s-a bucurat de mare credibilitate în faţa cetăţenilor, obişnuiţi cu sloganurile politice cu gust electoralist. S-a constatat mai degrabă încercarea guvernelor de a câştiga timp, prin tactici de gestionare a crizei cu ajutorul unor « gesturi barieră », care să le evite pierderea de capital politic: *Noi v-am spus ce nu trebuie să faceţi, voi nu ne-aţi ascultat!*

Comunicarea politică în timp de criză a fost amestec de *coerciţie şi seducţie*. Impresionant a fost discursul de solidaritate adresat naţiei, de tînărul preşedinte din Salvador : Bătălia nu poate fi câştigată, fără solidaritatea bogaţilor faţă de ceilalţi ! În România s-a organizat un teledon pentru a strînge fonduri de dotare a spitalelor. Pe fond de emoţie colectivă, teledonul a fost un succes.

Încrederea în Uniunea europeană a fost zdruncinată. Declarațiile unor lideri politici, considerați naționaliști, precum Matteo Salvini (Italia) au avut un ecou semnificativ pentru populații : *Astăzi murim de pneumonie, mâine vom muri de sărăcie !* Sau : *Mâine Europa trebuie gândită, Sau va trebui părăsită!* Ajutorul pentru Italia, debordată de rapiditatea contagiunii, a venit din Rusia, nu de la Uniunea europeană. Europa s-a comportat ca o familie dezlînată, în care autoritatea paternă (Germania) și autoritatea maternă (Franța) nu s-au concertat. Copii mari, copii mai mici și copii adoptați ulterior, au fost tratați cu atenție diferențiată.

S-au putut observa și unele reflexe culturale. În țările nordice, obișnuite ca recomandările civice să fie integrate și respectate de cetățeni, nu s-au luat măsuri drastice de urgență. Cafenelele nu au fost închise în Suedia. Am văzut serenade, cîntate de polițiștii spanioli pe străzi goale. Concerte improvizate în balcoane, în Italia. Francezi așezați să se bronzeze, la cafenele. Am văzut și în România, nuntă mare cu 300 de persoane, pe fundalul de stare de urgență ! Dimensiunea arhaicului cultural a ieșit la lumină.

Este foarte evidentă cursă frenetică în care au intrat companiile farmaceutice, pentru a găsi și comercializa vaccinul contra infecției cu coronavirus. În România, cercetători din Timișoara propun un vaccin. Rămîne de văzut; cine finanțează producerea și distribuția vaccinului, acela îl va breveta.

Marele Cîștigător al acestei crize este în mod evident, *GAF*A (acronimul de la marile companii care controlează numericul : *Google, Apple, Facebook, Amazone*). Inteligența tehnologică a triumfat. Datele privind boala și bolnavii au putut fi centralizate. S-a practicat comunicarea politică în linie. S-au încercat practici de învățămînt în linie, consultarea medicului de familie în linie, consultarea unui psy în linie, munca acasă prin numeric, participare civică în linie. Nu numai comunicarea s-a mutat *on line*, dar și comuniunea dintre utilizatori. Surpriză (și nu prea), stocarea și controlul datelor asupra populațiilor, a devenit legitim.

În loc de concluzie

Citim că regele Tailandei, suveran de 67 de ani, a rezervat un hotel de 4 stele în Germania, unde s-a refugiat de pandemie, înconjurat de 20 de tinere femei. Nu se știe dacă printre aceste 20 de femei sunt și cele patru soții. Hotelul a obținut o autorizație pentru "un grup unic, omogen, fără fluctuații" .

Cum va fi după ? Mîine lumea se va schimba. Va fi altfel, sau tendințele lumii în care trăim (capitalism financiar, dominația multinaționalelor, inegalități crescînde) se vor accentua.

14. Starea de sănătate sau frica de boală?

1. Te uiți și îți pui întrebări

Cînd mergi pe jos în București, este ușor de remarcat explozia numărului de farmacii. Suntem cu toții bolnavi ? Suntem mai bolnavi ca bunicii noștri ?

Fără îndoială, progresul științelor medicale a permis asistență la naștere, vaccinarea, depistarea precoce de boli, tratarea și vindecarea altora, perfecționarea tehnicilor de anestezie și chirurgie, tratarea durerilor și îngrijirile paliative. Progresele din medicina preventivă și terapeutică sunt apreciabile. Dar multiplicarea de farmacii nu este indice de mai multă sănătate, ci indice de medicalizare.

O amică, aflată în vizită la mama ei la Iași, a fost uimită să-i vadă farmacia ambulantă. Mama avea o rezervă de medicamente, demnă de o farmacie. Cum reușise ? Cu ajutorul publicităților de la televizor. Mama era liniștită pentru că avea un stoc impresionat de pilule, pentru orice problemă de sănătate care ar fi apărut. Dar, precum se știe, publicitatea la televizor este un incitativ puternic, insidios de consum de medicamente, pentru profitul industriei farmaceutice. Filozoful francez Michel Foucault vorbea de *bio-putere* : medicina se impune astăzi individului, bolnav sau nu, ca un act de autoritate. Suntem bolnavi pentru că societatea ne spune că suntem bolnavi. Și iată că vedem că recursul la tot felul de pilule a intrat în normalitatea cotidiană.

Recentele propuneri de privatizare efectivă a sănătății în România au stîrnit îngrijorare. S-a vorbit din nou mult despre sănătate, spitale, doctori și medicamente. Reforma propusă seamănă, în realitate, cu o supă managerială, în care ingredientul principal pare să fie modernizarea sectorului de sănătate. Din problemă colectivă, îngrijirea sănătății tinde să devină, în noile condiții, o problemă de competență individuală. Privatizarea progresivă a sectorului de sănătate (farmaceuticul este de mult privatizat) va antrena și mai mult diminuarea sistemului public de sănătate în folosul rentabilizării clinicilor private.

Care sunt logicile sociale care induc și alimentează medicalizarea cotidianului și individualizarea comportamentului terapeutic?

2. Societate individualistă, societate de consum

Dimitrie Gusti avea dreptate să spună ca sociologia este o *știința a nației*; nu se putea reforma o societate rurală fără cunoașterea satelor și a nevoilor populației de la acea vreme. Dacă sociologia are o menire civică, comunitară de a informa societatea asupra mersului lumii, vom spune că, în lumea în care trăim, experimentăm versiuni locale ale unor probleme globale. Prin urmare, analiza sociologică trebuie să țină cont atît de contextul larg, cît și de contextul apropiat.

Trăim într-o societate care valorizează individualismul, adică autonomia, responsabilitatea și performanța individuală. Trăim într-o societate de schimbări rapide, care cere individului flexibilitate și adaptare. Dar schimbările rapide produc disfuncționalități de adaptare, care iau forma de deprimă, stres și nervozitate. Marcelo Otero (*Nervosité d'ina-daptation: une folie sociale nécessaire?*) consideră că starea de deprimă s-a generalizat. Dacă înainte sufeream de nevroze colective, astăzi suferim de stări anxio-depresive, care traduc tensiunile sociale resimțite de individ. Exigența de autonomie, auto-responsabilizare și adaptare permanentă la schimbări, impune recursul la terapii imediate. Ori, consumul de pilule este o terapie imediată. A devenit o evidență statistică : consumul de medicamente psihotrope s-a generalizat iar medicii generaliști au devenit specialiști în noua nervositate.

Societatea în care trăim ne incită la consum. Și consumăm. Consumăm obiecte, consumăm evenimente. Consumăm telefoane mobile și platforme numerice. Consumăm *mall*-uri, modă și mărci. Consumăm rețete de bucătărie, de slăbire, de reușită în viață, de relaxare și de energizare. Consumăm medicamente, multe medicamente. Consumul excesiv de pilule a devenit a treia cauză de mortalitate în lume, după bolile de inimă și cancer. Auto-medicația și consumul de pilule anxiolitice și anti-depresive a explodat. Simbolic ele sunt numite « pilulele fericirii » .

Cultura terapeutică individualizată și cultura consumeristă susțin procesul de medicalizare a cotidianului. Iar medicalizarea și sanitarizarea societății sunt un revelator al deplasării unor problematice sociale pe terenul medical individual.

3. Medicalizarea cotidianului

Medicalizarea cotidianului ca mentalitatea colectivă, redefinește starea de bine, fericirea și nenorocirea în termeni medicali. Medicalizăm socialul. Putem evoca cel puțin patru practici de medicalizare a socialului. Medicamentația ca supraconsum de pilule. Supradiagnosticarea. Supratratamentele. Medicalizarea unor stări psihice. Aceste practici se impun în raporturile de putere între medici și pacienți, între companii farmaceutice și medici, între producători/distribuitori de medicamente și consumatori, între publicitate de medicamente și consumatori.

Medicamentația excesivă. Recursul la medicament a devenit elementul major al medicalizării. I se atribuie medicamentului trei funcții: de reparare, de normalizare a stării de sănătate și de extensie a capacităților fizice și psihice. Dacă recursul la medicament apare ca un act ales și consimțit, el se înscrie de fapt în mai multe logici care interferează : logica individuală de a se simți bine, logica medicală de tratament, dar mai ales logica productivistă și comercială a rentabilizării industriei farmaceutice.

Pentru a înțelege mai bine supra-consumul de pilule, trebuie să luăm în considerare și *efectul Placebo*, bine implantat în psihologia pacientului. Simpla idee că pilula ne va face bine, ne induce o stare de bine. Exemplul cel mai evident este tratamentul cu antidepressive; în proporție de 80%, acestea nu au decât un efect de percepție, de credință în mai bine. Efectul este rapid. Luăm un medicament exact cum

fumătorul ia o țigară; un act reflex care devine adicție. Supra-consumul de „pilulele fericirii” se generalizează la toate categoriile de vîrstă. Dacă ritalinul este pilula adolescenților, prozacul este pilula adulților. Pe adolescenți îi tratăm de prea multă energie, pe adulți de oboseală.

Supra-diagnosticarea. Se discută mult despre starea de sănătate pentru că se tablează pe frica de boală. Sigur, fiecare individ are episoade de boală, dar asta nu înseamnă că trebuie să facem mereu teste, pentru a ne descoperi boli ascunse. În mod paradoxal, cînd facem teste de sănătate ne simțim amenințați de diagnostice grave care ne pot azvîrli pe coridoarele spitalelor. Suferim de *sindromul Mathusalem*. «Murim de frică» în așteptarea rezultatelor. Dosarul medical ne obsedează. De fapt, putem vorbi de o conformitate la noua normalitate socială. Suntem bolnavi pentru că societatea ne spune că suntem bolnavi. Facem teste repetate pentru că societatea ne spune că trebuie să ne asumăm un comportament terapeutic individual. Și astfel sanitarizarea societății transforma starea de sănătate colectivă în frica de boală individuală.

Nevoia de diagnostice se manifestă atît de partea medicală, cît și de partea pacientului. Medicina de azi mizează mai mult pe progresul tehnologiilor decât pe spusele pacientului și pe cunoașterea traseului său medical. Te doare burta, ți se recomandă o ecografie de abdomen. Femeilor li se recomandă mamografia repetată la 2 ani și evident că devin stresate de ideea unor diagnostice grave. Adesea li se depistează leziuni care nu vor evolua niciodată sau vor regresa spontan; este ceea ce se numește cancerul de interval. Și cum se vor regăsi într-o permanentă alertă, cercul vicios cu diagnostice repetate și antidepresive se declanșează.

Se acordă puțină atenție efectului *Nocebo*, legat de efectele secundare negative ale unor tratamente. De exemplu, testele de colesterol sunt relative, pentru că sub presiunea industriei farmaceutice pragul de normalitate a scăzut mereu. Iar pilulele pentru scăderea colesterolului produc diabet. A devenit de asemenea un fapt, oncologii încep să evite să recomande chimioterapia în faza în care ea nu mai salvează bolnavul dar produce otrăvirea corpului și a stării de spirit.

Medicalizarea unor stări psihice. Se recomandă tratamente pentru noi categorii de patologii psihice, dintre care multe sunt legate de situații de viață normale și pasagere. Este cazul agitației la copii, suferinței resimțite în cazul unui divorț sau a unui doliu. Este cazul anxietății declanșate de pierderea serviciului, de șomaj, de contracte de muncă care se opresc brusc. O serie de comportamente legate de consumerism (tabagismul, jocul compulsiv, cyberdependența, cumpărături compulsive) încep să fie incluse în Manualul DSM (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*). Ori pentru devianțe se recomandă diagnostice și tratamente medicale și psihice.

4. Actorii sociali implicați în medicalizarea societății

Înainte de toate noi, pacienți și consumatori de pilule, suntem involuntar implicați în lanțul medicalizării. Percepem medicamentele ca o promisiune de vindecare. Suntem stresați, extenuați, insomniaci, recurgem la pilule care ne calmează,

energizează și anesteziază. Captivi ai mentalității după care orice problemă poate fi tratată, consumăm medicamente, diagnostice, tratamente.

Cui prodest ? Publicitatea pentru medicamente face apel la emoții pentru a implanta frici și anxietăți, care incită la consumul excesiv de pilule. De altfel, multe anchete sociologice pun în evidență legăturile periculoase între medicină și industria farmaceutică, în termeni de remedii mortale și crimă organizată. După sociologul american Peter Conrad (*Sociology of Health and Illness*), procesul de medicalizare este legat de complexul farmaco-industrial și include producția de medicamente, distribuția de medicamente, companiile de asigurare și grupuri de pacienți. Există relaționiști de lobby farmaceutic, care intervin pe lângă universitarii din facultățile de medicină și farmacie. Există și meseria de șef de produs; firma de medicamente delegă un specialist în spionaj industrial și comercial, pentru a urmări performanța comercială a unui medicament al firmei, în raport cu produsele concurente.

Au devenit farmaciștii noii comercianți din templu ?

O serie de anchete ne spun că ținta principală a industriei farmaceutice este de a extinde clientela și a maximiza profiturile. Modul ei de funcționare seamănă cu un *business medical* (aflăm asta, printre altele și din cărțile lui Nortin Hadler). Multinaționalele farmaceutice reglementează distribuția de medicamente, dar și direcțiile de orientare a cercetării medicale.

A apărut și meseria de „vizitator medical”, ca influențator de conștiință, relaționist pregătit să vândă convingeri. Angajat al unor firme farmaceutice, el se deplasează în cabinetele doctorilor pentru ai convinge să recomande medicamentele firmei care-l plătește. El este școlit cu tehnici de convingere și înzestrat cu sume de bani pentru a incita doctori și clinici, să testeze o serie de medicamente pentru laboratoarele farmaceutice. Acest vizitator medical cunoaște profilele de doctori, în funcție de care își ajustează tacticile de convingere. El știe că „medicul științific” are un contact distant cu pacientul și mizează pe teste și rețete; pe acesta îl va convinge cu argumente tehnice. „Medicul de gardă” și „medicul care înlocuiește pe un alt medic” sunt grăbiți în actul lor medical; ei pot fi convinși cu argumente de urgență. „Doctorul amical” este cel mai ușor de convins, pentru că el va propune pacientului testarea unui medicament pe tonul cel mai prietenos: Am un medicament nou, îl încerci și mai vorbim. Mai greu de convins rămâne „doctorul de familie” și „medicul umanist” care tratează pacientul și nu boala. Acest evantai de profile servește în evaluarea gradului de elasticitate al medicilor în gestul lor de a recomanda sau nu medicamentele sugerate.

În loc de concluzii

După ultimele știri din lume, în fața temerii de pandemie cu Coronavirus 19, unele companii farmaceutice au anunțat că fabrică vaccinul și va începe curând distribuția. Adică vânzarea.

După ultimele știri din țară, sănătatea și educația nu ar fi priorități naționale. Ultimele știri explozive, (chestiune de rating) ne anunță că noul Președinte al CNAS

(Casa națională de asigurări de sănătate) este doamna X, fost director al spitalului P, unde a lucrat și domnul Y, actual ministru al sănătății. Noul director al spitalului în chestiune este dl Z, între altele și finul președintelui. Etc. Exemplele de nepotism și cumetrie sunt prezente în multe instituții de stat și fac rating în presă.

Să spunem că modernismul în România combină într-un dozaj autohton *neo-liberalismul economic* (piața liberă, dar nu foarte liberă, dacă ne gândim la dominația multinaționalelor din industria farmaceutică) cu *neo-nepotismul balcanic* (dimensiunea culturală a problemei sănătății). Acest veritabil nod de vipere este revelator pentru imbricarea între local și global, între dimensiunea culturală a nepotismului și dimensiunea economică a neo-liberalismului. Există și o teorie a receptării active a modernității, care ne spune că dimensiunea culturală este rezistentă la schimbarea politică și socială. Titu Maiorescu a sesizat demult, prin teoria formelor fără fond, mecanismul modernizării în România.

Altfel spus, așa cum am avut un socialism românesc, de ce nu am avea și un *neoliberalism autohton* ?

15. Profesii de credință. Să stai acasă nu e chiar așa de rău!

Restez chez vous! Stay at home! State a casa! Quedata en casa!

Trăim timpuri excepționale. Neliniște, uimire, siderație. În situația asta de criză sanitară mondială, produsă de pandemia cu coronavirus, ni se spune în toate limbile: *Stați acasă*. Asta pentru că virusul se mișcă odată cu noi, și riscăm să-l infectăm pe celălalt, sau celălalt să ne infecteze pe noi. Când ieșim, trebuie păstrată "distanțarea socială"; la un metru de ceilalți, virusul s-ar pierde, înainte să infecteze. Mai clar, trebuie rupt lanțul contaminării. Mai statistic, trebuie aplatizată curba infecțiilor.

Cine ar fi crezut că vom intra în stare de urgență ? Înțelegem raționalitatea acestor restricții, dar...

Cum să descriem starea noastră de spirit ?

Fiecare reacționează într-un fel al lui. Mulți au pulsionează de a face rezerve de alimente. Cei mai mulți se aprovizionează cu hârtie igienică. Poate pentru că igiena este percepută ca dușman al Virusului. Poate pentru că termenul de igienă are un efect calmant. Unii se apucă să-ți înfrumusețeze casa. Alții ascultă muzică și citesc, sau desenează. Ipohondrii se îmbolnăvesc de frică. Melancolicii găsesc noi motive de deprimă. Supractivii găsesc mijloace să se miște. Dar în mod colectiv suntem

atingi de incertitudinea. Cauzele, durata și urmările pandemiei sunt greu de prevăzut. Un val de fantasma ne traversează. Epidemia cu coronavirus ne face să ne gândim la un *serial-killer*. Ce nu știm ? Ce ni se ascunde ? După criză, vom avea desigur tot felul de explicații. Deocamdată, singura certitudine este că eroii pandemiei sunt cadrele medicale și cercetătorii în științe medicale. În față acestor eroi, suntem pacienți potențiali. Deviza medicală este plină de bun simț : Noi rămânem la muncă pentru voi, voi rămâneți acasă pentru noi !

De ce ne e greu să stăm în casă ?

Pentru că facem față unor paradoxuri. Paradoxuri față de normalitatea dinaintea crizei sanitare. Trebuie să ne schimbăm obiceiurile. De existat eram obișnuiți "să existăm în spațiul public". Acolo trăiam febrilitatea cotidianului, agitația și agenda plină. Eram obișnuiți să considerăm statul în casă ca un timp de menaj și administrație. Nimic glorios care să satisfacă orgoliile eului.

Pentru că totul pare a fi pe dos. Societatea deschisă devine balonul plin de virus. Mobilitatea devine un pericol public. Interesul individual e înlocuit cu interesul public. De la eul supradimensionat se trece la pluralul "Noi împreună, vom învinge". Ni se recomandă distanțarea socială. Munca din birourile supra-aglomerate tinde să fie înlocuită cu munca la distanță, ceea ce viitorul nu prea îndepărat, anunța deja... Performanța economică este supusă crizei economice. Frontierele deschise devin pericol național. Imperativul nu mai este rentabilitatea, ci răbdarea. Intensitatea crizei o trăim la televizor. Dar mai ales pe planeta numerică, unde ne căutăm comunitățile de suferință. Socializarea devine socialitate, comuniune emoțională, contaminare afectuală.

Pentru că, în mod normal, a sta în casă se declina cu gospodăreală pentru femei, plictiseală pentru copii și închisoare domestică pentru bărbați. Dacă acum 20-30 de ani, statul în casă însemna să petreci timp cu familia , să mănânci în familie, să te uiți la televizor la filme și emisiuni de divertisment, cu întreaga familie, acum timpul și spațiul au fost privatizate; fiecare cu camera lui, fiecare cu timpul lui. Statul în casă pune cuplul la încercare. Retragerea în casă devine un fel de probă a adevărului. Pentru cei care se iubesc. Pentru cei care de o viață trăiesc împreună, dar separat. Pentru cei care se detestă, dar au rămas împreună. Statul în casă poate stârni scene de menaj, cuplul fiind un fel de contract pe durată nedeterminată și un teren de negociere permanentă. După criză va crește poate numărul de nașteri, sau poate numărul de divorțuri, sau de ce nu, amîndouă. A sta în casă pune la încercare și relația părinți și copii. În mod normal, eram obișnuiți ca fiecare categorie de vîrstă să aibă spațiul și timpul ei . Părinții la servicii și apoi fiecare cu ieșirile și prietenii lui. Copiii la grădiniță și la școală. Adolescenții la școală, iar apoi în Mall-uri, sau brânșati pe rețelele de socializare.

Să ne imaginăm totuși...

Să ne imaginăm situațiile în care am fi fericiți să stăm în casă și să ne simțim acasă:

Itineranții, oamenii străzii, visează să aibă o casă, un mic confort, un refugiu;

Cînd furtună te prinde afară , visezi să stai în casă;

Cînd după o călătorie te întorci acasă, îți dorești să reintri în ritmul de acasă;

Cînd ești internat la spital, ai vrea să fii acasă în patul tău, înconjurat de obiecte familiare și de familie ;

Dacă ești la închisoare, îți dorești să revii acasă ;

Cînd vine teama de moarte este ca și cum am părăsi decorul vieții, decorul lui acasă;

Cînd decizi să emigrezi și îți lichidezi casa, ai sentimentul unei pierderi efective, dar și afective ;

Cînd casa îți este vandalizată, trăiești consternarea, sentimentul de violare a spațiului domestic ;

Cînd este un incendiu pe aproape, tremuri pentru casa ta ;

Cînd incendiul îți distruge casa, tristețea este profundă în fața pierderii aceluia acasă protector ;

Cînd cutremurul vine din profundul pămîntului, trăiești un coșmar. Vrei să scapi tu dar și casa ta ;

Cînd vezi cum un tsunami înghite casele, ai un sentiment de catastrofă umană;

Cînd războiul cuprinde un loc, o țară, înțelegi ce înseamnă să fii aruncat pe drumuri.

Acest mic exercițiu de imaginație ne permite să reconsiderăm gravitatea restricției de a sta acasă. Nu e chiar așa de rău să stăm acasă. Poate fi și mai rău.

Casa noastră este ...

Înainte de toate o locuință, un acoperiș deasupra capului. Casa este adăpost, domiciliu. Casa familiei este spațiul în care se adună părinții cu copii. Este masa de seară. Este locul în care primești oaspeți. Este bradul de Crăciun și cozonacul de Paști. Casa este o adresă, o identitate civică, un cartier, locul unde ne vine poșta. Casa este indiciu de statut social. Cartierul în care locuim, spațiul de care dispunem, modul în care casa este decorată este o reprezentare a condiției noastre sociale. Casa este și un refugiu, un acasă.

Și acasă este intimitate

Acasă este confort. Un ritm de viață cotidiană, o viață domestică, o viață familială. Un spațiu de convivialitate și ospitalitate. Acasă este locul în care ne vedem cu familia și prietenii. Acasă este locul de sărbătoriri în familie, spațiul în care se derulează romanul familial. Acasă este un loc de memorie. Ani de zile după

plecarea de acasă a copiilor, părinții le mai aud încă pașii prin casă. Intimitatea înseamnă un spațiu timp investit cu obiecte și amintiri. Acasă ne seamănă. Obiectele care ne înconjoară fac parte din memoria noastră afectivă. Când noaptea pe întuneric regăsim un obiect, pentru că îi știm locul, avem un simțământ de intimitate profundă. Acasă sunt cărțile care ne-au ajutat să creștem. Vandalizarea casei este mai mult decât un furt de obiecte; este o violare a intimității, care provoacă insecuritate afectivă, o pată tenace în pliurile memoriei.

Acasă este interioritate

Interioritatea este superlativul intimității, este „acasă la mine”, intimitatea sinelui.

Acasă poți să ai trăiri. Acasă este locul vieții interioare. Acasă reflectezi, meditezi. Acasă este tăcerea are sens; tăcerea vorbei, tăcerea gândului, meandrele afectelor. Acasă este grădina ta secretă. Acasă îți adăpostește secretele. Micile secrete. Sau marile secrete. Mă gândesc uneori la „soluția lui Schopenhauer”, pe care o putem transforma în sfat: dacă poți păstra tăcerea asupra secretului, atunci secretul va fi prizonierul tău. Dacă îți lași secretul să scape, atunci tu devii prizonierul secretului.

Acasă trăim lumina schimbătoare a zilei, a anotimpurilor. Când totul pare că se clatină în viața noastră, ne agățăm de refugiul interiorității. Interioritatea înseamnă că neam domesticit locul în care trăim și locul ne-a domesticit pe noi. Este refugiul în care am rețrăit reușite și eșecuri, frici și oboseli, elanuri și renunțări. Interioritatea este respirația noastră existențială. Acasă este filmul vieții noastre. Scriitorii simt legătura profundă cu locul în care scriu, loc populat de umbre și personaje imaginare. Copiii se atașează de casa copilăriei și dacă acolo au fost fericiți, vor reveni mereu la locul copilăriei; cel puțin în imaginație.

Cunosc și melancolia greu de vindecat a imigrantului, care va încerca să reconstruiască în țara de adopție un acasă populat cu obiecte care secretă o rezonanță afectivă. Plasarea acestor obiecte în „colțul românesc ” lasă uneori impresia de mic templu (religios) al trecutului.

Îmi place să cumpăr obiecte vechi de la arhivari sau iubitori de antichități. Respectul pentru aceste obiecte misterioase vine din faptul că ele au avut mai multe vieți. Sunt obiecte aventuroase, care au o poveste. Cred că în teama de moarte este prinsă și frica noastră de a ieși din refugiul intim al casei; casa și acasa mor odată cu noi.

Happy end

Când, așezați confortabil pe canapea, vedem pe ecran pe aruncații pe drumuri, fie de războaie, fie de conflicte etnice sau religioase, fie de cataclisme naturale, ne îngrozim, dar ne simțim protejați de casa noastră. Când înțelegem că tot ce au putut salva acești aruncați pe drumuri, intră în câteva sacose de plastic, ne simțim imens de bogați. Și ne iubim înzecit casa și rutina cotidiană. Și ne găsim simțul măsurii. Și ne recăpătam simțul proporțiilor. Și ne găsim un alt echilibru.

Să observăm cu bucurie că în mijlocul lui martie, în plină pandemie cu coronavirus, primăvara triumfă. Copacii înverzec. Magnolia înflorește. A revenit și ciripitul voios al păsărilor. Primăvara nu se teme de coronavirus. Chiar și biata natură urbană, în absența traficului de mașini, profită de ceva mai mult oxigen. Și noi urbanii respirăm mai bine. A trebuit un virus al respirației ca să oprim marele trafic urban care ne sufoca. Cum va arăta lumea mâine, când vom ieși din casă?

16. Coronavirus și planeta strănută

1. A prelua controlul

Pandemia cu coronavirus a declanșat o criză planetară. În situații de criză, ne putem imagina orice. Cum alte virusuri gripale nu au produs așa o panică globală, ne putem imagina într-un film cu marțieni sau cu un război biologic și așteptăm sfârșitul filmului ca să aflăm că s-a terminat cu bine. Ceea ce se vede este că școlile și teatrele se închid, industria turismului este în bernă, aeroporturile servesc de frontiere pentru stoparea epidemiei. Bursa a pierdut 20% din valoarea acțiunilor. Mall-urile au devenit locuri pustii. Personalul medical și specialiști în comunicare sunt chemați să explice cum se răspîndește virusul și panica colectivă.

Din perspectiva „răspîndirii virale a știrilor” reținem două imagini mediatice. Prima imagine stîrnește teamă; este vorba de izoleta, transportată de 4 persoane îmbrăcate în costum de marțieni sau de deminare nucleară, în care este încărcat, transportat sau descărcat, nefericitul infectat. A doua imagine care circulă pe *facebook* este impresionantă prin umanitatea ei: italieni care au ieșit în balcoanele apartamentelor și improvizează împreună imnul Italiei sau cîntă *Lasate mi cantare*. Patria și solidaritatea apar salvatoare ca fior colectiv.

Pe plan politic, cea mai semnificativă intervenție ni se pare cea a Președintelui Franței, Emanuel Macron, un neoliberal convins. În discursul către națiune din 12 martie 2020, el declara că, în urma acestei crize sanitare mondiale, mondializarea și suveranitatea națională vor trebui regîndite. Verbul cheie din discursul prezidențial este, fără îndoială, *a prelua controlul*. Statul trebuie să preia controlul cînd e vorba de unele bunuri (alimente, medicamente) și servicii (sănătatea, securitatea la frontiere). Acestea trebuiesc (re)plasate în afara legilor pieții libere. A spus-o !

Dacă orice criză este un revelator al derivelor și limitelor modelului social de dezvoltare, oare modul de funcționare al economiei mondiale și a politicilor naționale vor fi reevaluate ? Aflăm că între 60 % și 80 % din medicamente se fabrică în China. În farmaciile din București lipsesc o serie de medicamente, iar farmaciștii spun că este o problemă de producție, sau poate de distribuție. Nimeni nu știe cînd se vor primi medicamente. Așteptăm. Dar ce așteptăm? Așteptăm relocalizări ale industriei farmaceutice? Așteptăm să treacă panica? Această

pandemie arată necesitatea gestionării sănătății nației pe plan național. Ea arată că în stare de urgență sanitară, doar spitalele publice se pot organiza la scară națională. Privatizarea serviciilor de sănătate nu este o soluție pentru a asigura sănătatea nației.

Ne facem sau nu provizii cu alimente? Ustoriul din China și merele Granny Smith din Africa de Sud mai ajung la marea distribuție? Unde sunt producătorii noștri ? Cum facem cu băncile ? Au băncile (private) provizii suficiente să umple bancomatele? Cine ne poate răspunde la întrebare? Nu funcționarul de la bancă. Pentru că el nu știe nimic. Nici directorul de la etajul superior nu știe. Și nici băncile naționale nu știu, pentru că ele nu mai controlează politicile monetare din țară. Poate Banca centrală europeană să știe. Dar cine răspunde la telefon la această bancă ?

Ce ne spune această criză planetară despre sistemul neoliberal ? Care îi sunt derivate și limitele?

2. Ce înseamnă ordinea neoliberală ?

Să amintim că neoliberalismul a început în anii 1979, cu alegerea guvernului Thatcher în Anglia și Reagan în SUA. A fost victoria ideilor lui Milton Friedman, partizanul concurenței, al privatizărilor, a supresiunii frontierelor, în fața teoriilor lui Keynes, care milita pentru reglementarea economică din partea statului. Statul trebuie să susțină economia și moneda națională. Cam în acești ani încep și marile reforme în China lui Deng Xiao Ping. De altfel, China s-a dezvoltat într-o manieră protecționistă a economiei profitând de liberul schimb mondial. După 1989, sistemul neoliberal s-a extins și în fostele țări comuniste. Au urmat privatizări și s-au impus multinaționalele și capitalismul financiar speculativ. Capitalismul clasic era bazat pe surplusul de producție. *Spiritul capitalismului*, despre care vorbea Max Weber, era munca, acumularea de capital și reinvestirea lui în producție, pentru crearea de bogăție. Capitalismul speculativ de azi nu produce, el speculează la bursă.

Neoliberalismul se declină cu logica de piață, multinaționale și economism.

17. De ce nu ne slăvim intemeietorii?

Am citit cronică la Cătălin Zamfir la cartea lui Bogdan Bucur, *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*, pe care o recomandă pe bună dreptate istoricilor și sociologilor.

De ce am simțit nevoia să fac o intervenție?

Găsesc salutară și constructivă intervenția lui Cătălin Zamfir legată de două acuzații (reperate de autorul cărții) aduse lui Dimitrie Gusti de Lucian Boia: una referitoare

la atitudinea lui Gusti față de putere, taxată de oportunism și mergând până la lichelism; a doua, referitoare la utopismul lui Gusti.

Și mă întreb :

1. Oare ce ar trebui să reținem în istoria sociologiei la capitolul Dimitrie Gusti : „oportunismul lui Dimitrie Gusti”, „oricând gata să se vândă pentru un blid de linte”, cum este evocat de Lucian Boia? A utiliza oportunități sau a le provoca într-un scop măreț (e măreț să crezi o școală sociologică națională și instituții de cercetare sociologică) se cheamă oportunism ? Crearea unor oportunități benefice pentru o colectivitate științifică nu se cheamă mai de grabă binele comun?

2. Ce ar trebui reținut din contribuția sociologică a lui Gusti? Că „Gusti a încercat tot timpul, indiferent de regimul politic, să se mențină la suprafață”? Că „marea și utopica sa ambiție” a fost „ca prin sociologie să capete acces la putere”?

Nu e oare o răsturnare de paradigmă? Ținta lui Gusti a fost să capete putere prin sociologie sau, mai de grabă, să impună cercetarea sociologică puterii? Nu a legitimat Gusti reformele sociale plecând de la cercetarea sociologică? Marea ambiție a lui Gusti a fost o școală sociologică românească, pe care chiar a întemeiat-o, cu intenția reformării societății românești din vremea sa.

3. În fața unui întemeietor suntem îndreptățiți să venim cu judecăți de natură caracterială sau să apreciem o contribuție benefică pentru științele sociale?

Concluzia lui Cătălin Zamfir este singura posibilă, pentru că nu demolează, ci consolidează contribuția unui întemeietor : Gusti a construit durabil, enorm. Dar pentru aceasta trebuia să fie un visător. Visătorul nu este un utopic. El a identificat, imaginativ și curajos, unele oportunități reale ale lumii la începutul procesului istoric. Ca să inovezi, trebuie să încerci, asumând multe eșecuri, altfel, nu poți realiza ceva. Gusti a fost un promotor strălucit al sociologiei românești și al reformei societății românești, nu un meschin centrat pe interesul personal, așa cum murdar s-a sugerat, ci un patriot motivat de interese superioare. Nu a fost el de vină că istoria a gândit altfel!

4. Am o slăbiciune pentru epistemologie. În cazul de față mă interpelează folosirea unei curent epistemologic (constructivismul) în demolarea unor veritabili stâlpi din cultura românească, prin scoaterea din context. Aici e vorba de Dimitrie Gusti. Dar în alte cazuri, a fost vorba de Mihai Eminescu sau de Tudor Arghezi, „deconstruiți”, ca să zic așa.

Cunosc constructivismul în general și cel din construcția națională în particular. Benedict Anderson, al cărui nume este legat de *imaginarul național*, are grijă să aducă aminte că orice construcție simbolică are loc într-un context istoric determinat.

Imaginarul național se *construiește/deconstruiește/reconstruiește* în rezonanță cu puterea care este „la putere”. Și vedem acest proces constructivist (nu totdeauna constructiv) în manuale și presă. Ce ar spune Benedict Anderson despre manualele

de istorie alternative de azi? Ar spune că epistemologia constructivistă nu e responsabilă de demolarea înaintașilor. Stalpii din cultura națională au fost bătuți în anumite contexte și sensul contribuției lor trebuie înțeles în contextul istoric respectiv.

18. Imaginarul național Realism magic

La Montreal auzi încă povești despre celebra Nadia Comăneci. Cum Nadia a luat nota 10 la Olimpiadele de la Montreal, în 1976. Cum Nadia și-a executat perfect programul, dovedindu-se o gimnastă perfectă. Cum la numai 14 ani, 1,50 metru înălțime și 39 de kg Nadia a fost perfect stăpîna pe ea. Pînă și tabloul de afișaj al notelor a fost luat prin surpriză, nefind reglat să afișeze o nota de 4 cifre, nota perfectă, 10.00. Cu triumful Nadiei s-a născut legenda gimnastelor din România.

Cînd români din Montreal vin la București, sunt întrebați dacă este adevărat că iarna este atît de grea acolo, pe cîte se spune. De ce iarna din Quebec este convocată ca marca identitară a locului?

Cele două exemple de realism magic, amestec de adevăr și legendă, ne conduc la cîteva întrebări despre imaginarul național: Cum este construit imaginarul iernii în Quebec? Care este cheia de lectură a imaginarului național în Quebec? Și, la modul mai general, cum abordăm construcția imaginarului național al unei țări?

1. Imaginarul iernii în Quebec

1.1 O realitate geografică și istorică

Iarna ca geografie. Se spune că ar fi două anotimpuri în Quebec, iarna și luna iulie. De fapt, iarna ține cam 4 luni. Se spune că în fiecare an cad patru metri de zăpadă. Buletinul meteo este o adevărată instituție națională. În 1998 am trăit *la tempête de verglas* (furtună de polei). Două săptămîni de pauză națională, pentru că natura a închis butonul de electricitate. Ca într-un efect domino, stâlpii de înaltă tensiune au fost puși la pămînt, sub greutatea țurțurilor de gheață. Spectacolul copacilor imbrodiți în dantelă de gheață era feeric, dar ne-am încălzit la lumina lumînărilor și la motorul pornit în mașină. Lumînările și benzina au fost atunci cele mai căutate bunuri. În astfel de situații nu poți să nu te gîndești la fragilitatea societăților moderne care, fără electricitate, încetează pur și simplu să funcționeze. Nu e de mirare că Nordicii (din Quebec, Suedia, Norvegia, Finlanda, Islanda) sunt în mod natural ecologiști și nu se tem atît de un război, cît de capriciile naturii.

Iarna ca istorie. Primii coloniști francezi, care s-au așezat pe valea fluviului Saint-Laurent în secolul 16, au învățat de la localnicii amerindieni să se adăpostească de frig. Numele de Quebec semnifică în limba *algonquin* un pasaj îngust, locul unde

fluviul Saint-Laurent se îngustează. Comerțul cu blănuri va deveni principala atracție a ținutului. Despre amerindieni, vânători și pescari reductibili, se spune că au sosit în America de Nord cu 12.000 de ani înainte, dinspre Siberia prin strâmtoarea Behring.

Se povestește despre coloniștii francezi că mureau decimați de frig. În documentele epocii, Sœur Morin descrie angoasă trăită în anii 1640 și spune că frigul nu poate fi înțeles decât de cei care suferă de frig. Părintele Charlevoix scria în 1721 că nu a trăit o singură iarnă în această țară, fără să vadă cum se amputau brațe și picioare, la cei atinși de frig. Dealtfel frigul a atenuat și ambițiile coloniale ale Franței. Înainte să se inventeze spărgătoare de gheață, fluviul Saint-Laurent era închis șase luni pe an navigației spre Oceanul Atlantic. *Nouvelle France* va fi abandonată de Franța în 1763, în favoarea Marii Britanii, printr-o rocadă de teritorii. Franța va alege insulele Antile care îi vor furniza trestie de zahăr și va ceda englezilor *Nouvelle France*, considerând acest ținut prea îndepărtat și greu de acces. O întreagă psihodramă s-a născut în jurul acestui eveniment. Cu o mamă care își abandonează progenitura (Franța) și un tată autoritar (Anglia), *Noua Franța*, devenită după anii 1960 *Quebec*, va manifesta o distanță reținută față de Franța (mamă demisionară) și față de Anglia (tată castrator). Mândria națională va fi construită în jurul sentimentului de rezistență identitară, de persistență a unei insule francofone într-o mare anglofonă.

Narativul istoric. O serie de anchete realizate în 2018 în școlile din Quebec demonstrează că elevii din școlile secundare povestesc simbolic istoria Quebecului. Desigur, trama narativă se construiește în funcție de evenimente reale, dar acestea sunt percepute și povestite ca veritabile noduri simbolice ale istoriei comune. Sunt reținute șase mari secvențe din istoria Quebecului, prin semnificația lor identitară :

Jacques Cartier, *colonizarea* (1535); Canadienii francezi, popor fondator al Canadei, învață lecția supraviețuirii la frig și conviețuiesc cu amerindienii, primele națiuni în aceste ținuturi îndepărtate;

Cuceritorul englez (1763) care își impune instituțiile în teritoriul *Le Bas Canada*, inducând începutul unui naționalism de supraviețuire ale canadienilor francezi;

Revolta patrioților (1837-1838) irlandezi și a Canadienilor francezi împotriva Coroanei;

Confederația de provincii și teritorii (1867), când *Le Bas Canada* devine o provincie a *Dominionului Canada*, supus monarhiei engleze;

Revoluția liniștită și afirmarea națională a provinciei Quebec (1960); *Hydro Quebecul* devine o veritabilă instituție națională (și naționalizată), care furnizează energia electrică în Canada și vinde electricitate la vecinii din Sud, Statele Unite;

Bătălia constituțională pentru independența și suveranitatea Quebecului. Pentru canadienii francezi, Canada este imaginată ca o asociație între Quebec și ROC (Rest of Canada).

Iarna face așadar parte din drama narativă istoriei nației. Exigențele reale și imaginare ale iernii datează din îndepărtate epoci, când nevoia de a avea un acoperiș, de a se hrăni și deplasa, angajau energiile vitale. Progresiv, pentru a se adapta la rigorile iernii, au fost mobilizate arhitectura, sursele de energie, hainele, transportul și izolarea termică a rezidenților. Campusurile universitare sunt accesibile prin rețeaua subterană de metrou, care are peste 30 km de tunel și leagă complexe comerciale, bănci, hoteluri.

Iarna este așadar o realitate geografică și istorică în Quebec.

1.2 Iarna în Quebec, o legendă ?

Dacă frigul și iarna în Quebec sunt realități impuse de nordicitatea locului, de geografie și de mercur, ele sunt și o stare de spirit alimentată de literatură, cinematograf și televiziune. Se produc filme și seriale în care iarna ține loc de decor. Buletinul meteo este un subiect cotidian de dialog: vremea e stabilă, vremea se schimbă, vremea s-a schimbat, vremea o să se schimbe. Chiar și imigranții își numără anii de imigrație în numărul de ierni trăite în Quebec. Un scriitor localnic, Jacques Godbout, ne spunea odată că, pentru refugiații din Est, trebuie să fie o adevărată dilemă să aleagă între o dictatură și o iarnă forțată, care ar fi și ea un fel de dictatură climaterică.

Poetul național Vigneault sublimează iarna: *Țara mea este iarna!* Alți poeți evocă expresia *snow-birds*, în referință la cei care iarna pleacă în Florida, la cald: *Mîine vine iarna, eu voi pleca în sud*. Cîntărețul Robert Charlebois, care trăiește mai mult în Franța, își exprimă nostalgia iernii : *Voi reveni la Montreal*, pentru că îmi e dor să simt iarna!

Pierre Falardeau, cunoscut militant independentist, spunea într-un interviu: Pentru mine, cultura din Quebec este un peisaj care îți merge la suflet. Un contact direct, fizic și profund senzual cu acest pămînt din America. Un lac, un munte, o vale înzăpezită, amintiri care vin din copilărie. Cultura din Quebec este un vers a lui Gaston Miron, o imagine a lui Pierre Perrault, culoarea zăpezii dintr-un tablou de Clarence Gagnon. Este mirosul din copilărie al bucătăriei. Este hockey la televizor sîmbătă seara.

Există o întreagă producție culturală în jurul *hockey-ului*, care este sportul național. S-au produs seriale la televizor despre *hockey*. Copiii îl joacă iarna pe stradă, adulții pe lacurile înghețate, iar sportivii pe stadioane amenajate. Tot Quebecul se uită la campionatelor de hockey, iar vedetele acestui sport sunt aproape eroi naționali, pentru că ei practică un sport dur, de rezistență fizică. Legenda spune că cei care joacă hockey sunt croiți după personalitatea culturală a primilor Canadieni francezi, care au trebuit să se adapteze la o viață dură, pentru a supraviețui.

Maurice Richard, celebru jucător de hockey, este un veritabil mit național în Quebec. În 2000, cu ocazia funeraliilor, ziarele au scris că ilustrul dispărut avea un suflet de leu. Că Maurice a fost un erou național care a exaltat valorile poporului canadian francez, pe terenul de hockey, fără nici un singur discurs. Că Maurice era un gigant modest, un glorios fără vanitatea gloriei, un caracter sincer, amabil,

simplu și demn. Un erou național prin dăruirea sa sportivă. Maurice Magnificul, Maurice Cometa, Maurice Pantera, Maurice Leul, Maurice Vulcanul pe gheață, Maurice Campionul a devenit un arhetip național. Victoriile lui sunt percepute ca adevărate victorii naționale.

Mitificarea unui personaj face parte din realismul magic. Un erou național încarnează o societate, o inspiră, o stimulează. Un erou național este un model, un far pentru ceilalți. Este oglinda în care ceilalți se privesc și se recunosc. Camus spunea, atât de frumos, că un erou ar vrea parcă să «repare» epoca. Și cum «a reparat epoca» Maurice Richard? Maurice i-a bătut la hockey pe canadienii englezi și a câștigat pe gheață ceea ce canadienii francezi visau să câștige pe plan politic, încă din anii 1763, când Cuceritorul englez s-a impus în Estul canadian. Maurice venea dintr-o familie de opt copii și, la rândul lui, a avut șapte copii. El întrupa valorile de solidaritate colectivă. Trebuie amintit că imaginarul colectiv în Quebec a fost marcat pînă în anii 1960 de un naționalism de supraviețuire, a cărei ecuații e ar putea fi rezumată cu ajutorul tripticului: sat/familie mare (exigența bisericii catolice pentru supraviețuirea neamului)/supunere la ordinea ecleziastică. Deviza *Stăpîni la noi acasă*, va anunța modernizarea Quebecului prin ceea ce avea să se numească în anii 1960, *Revolution tranquille*.

Astăzi, Quebecul își asumă statutul de națiune, ca desăvîrșirea politică a unui lung proces istoric. Acest popor de Canadieni francezi, au un teritoriu, o limbă, un trecut, o cultură particulară, în care frigul și iarna își au locul lor. Quebecul este o națiune cu o economie națională, cu instituții politice naționale, cu o metropolă, o rețea urbană, precum și simboluri ca imnul și steagul. Îi lipsește doar cetățenia și pașaportul, care sunt canadiene. Bătălia simbolică pentru o cetățenie a Quebecului face parte din viziunea imaginară a unei națiuni care se vrea suverană și este angajată în această bătălie simbolică.

3. Construcția imaginarului național

Națiunea reală și națiunea imaginară

Am văzut cum realismul magic amestecă elementele de adevăr cu elemente de mitologie și legendă. Vom spune că, dacă națiunea există ca realitate (structurată politic, economic, cultural și teritorial), națiunea este și o producție imaginară, o construcție simbolică, produsă, mereu reconstruită și transmisă prin producții literare, prin filme, prin articole în presă și prin manuale. Memoria individuală și memoria colectivă sunt indisociabile. Memoria individuală încorporează aporturi narrative colective precum mituri, legende și figuri de eroi ai națiunii.

Abordarea simbolică implică cercul imaginarului, despre care vorbea Jacques Derrida. În cercul imaginarului suntem în logica posibilului, a improvizației, a gândirii, a iluziilor, a temerilor și speranțelor mesianice. Edgar Morin evocă calea imaginară atunci cînd tratează tematica starurilor de cinema. Imaginarul presupune reprezentări de fapte, peripeții reale și personaje reale, amplificate prin mitificare. Mircea Eliade, care analizează în profunzime cele două moduri de spiritualitate, *logos* și *mythos*, spune că orice cultură evoluează între profan și

sacru, între logos și mythos, între finit și infinit, între etern și efemer, între viață și moarte. Omul integral nu poate fi decât *logos* și *mythos*.

Găsim în literatura savantă o serie de categorii de analiză simbolică, care sunt pertinente pentru a aborda construcția imaginarului național. Iată câteva din aceste concepte: națiunea este *comuniune*, *stare de spirit*, *sentiment de securitate* (*legat de frontiere*), *narațiune*, *conștiință colectivă*, *imaginar național*. Termenul de *comunitatea imaginată* a fost conceptualizat de Benedict Anderson, iar Paul Ricoeur propune conceptul de *identitatea narativă*.

Acest mic arsenal de categorii de analiză ne permite o abordare simbolică a memoriei colective, dar și înțelegerea procesului de sacralizare sau fanatizarea a unor reprezentări despre națiune.

(1) O viziune imaginară a memoriei colective

Exemplul Hollywood-ului, care a tricotat o viziune imaginară a construcției unității națiunii americane, este cel mai evident. Ne gândim la mulțimea de filme despre cucerirea Vestului, în care un Indian bun era un indian mort. La filmele despre războiul de secesiune între Nord și Sud, conflagrație cu cele mai multe victime din istoria Statelor Unite, care a pus capăt sclaviei negrilor și a constituit prilej de reconstrucție rasială, socială și politică a națiunii americane. Ne gândim la mulțimea filmelor despre spionii ruși infiltrați în SUA. Imaginarul american (ciudată captură simbolică să se vorbească de țara America, ca și cum continentul ar aparține doar celor din SUA), induce sentimentul de națiune cu misiune profetică. Personaje ca *Superman*, *Spiderman* sau *Terminator*, țin loc de eroi planetari. Singularitatea acestei țări face ca tematica securității țării să producă constant, pe plan politic și simbolic, dușmani. A fost cazul cu *Imperiul răului* pe vremea comunismului, apoi cu *Axa răului*, în războiul din Golf. Și știm cum filmele schimbă percepția realității.

Interesul recent al Hollywood-ului pentru povești despre traficanții (*Breaking Bad*, *Narcos*), care vin și trec frontierele dintre Mexic și Texas, între Miami și Columbia, dovedește că imaginarul național din SUA și cel latino-american, au o serie de elemente simbolice în comun. Violența, fie că este produsă de conflicte rasiale, de războiul contra narcotraficantilor care se eternizează, sau de mari inegalități sociale (cazul în Brazilia), este o violență reală și simbolică.

Situate geografic în America de Nord, Quebecul și Canada, fac figură de societăți prospere și pașnice. Față de violența rasială, violența rețelelor de traficanți sau violența socială din țările vecine, în Quebec și Canada se pare că nu se întâmplă nimic; nu lovituri de stat, nu război, nu revoluție. Ceva violență legată de rețelele de Mafia, ceva violență domestică și mai frecvent, incendii și inundații.

(2) Sacralizarea sau fanatizarea unor reprezentări despre națiune

Dacă națiunea presupune structuri reale (teritoriu, neam, limbă, cultura, religie, economie și tehnologie, instituții politice, metropolă și un sistem urban), imaginarul național poate fantasma în jurul unuia din aceste elemente, care sunt valorizate sau fantasmate în particular.

Cîteva exemple:

Rasa, neamul, logica purității sângelui au fost fanatizate în Germania lui Hitler.

Pe vremea comunismului, Moscova și Kremlin erau percepute ca fiind metropola lumii comuniste.

Dacă statul Israel sacralizează teritoriul sfînt, evreii dispersați în lume sacralizează ideea de diasporă și ideea de popor dispersat, care și-a păstrat memoria exilului religios, în ciuda dezrădăcinării.

În Franța și SUA sunt sacralizate instituțiile republicane sub deviza simbolică este *Libertate, Egalitate, Fraternitate*, ceea ce nu înseamnă că libertatea-egalitatea-fraternitatea sunt realități obiective.

Despre Canada se spune că ar fi mai degrabă un teritoriu decît o țara.

Quebecul a sacralizat în trecut religia catolică; astăzi limba franceză devine element identitar esențial.

Religia a fost și este sacralizată într-o serie de state arabe. Fanatismul unor organizații teroriste islamiste a devenit subiect de anxietate generală în lumea în care trăim. Cum să te aperi de un act terorist imprevizibil, care se poate produce oriunde și oricînd? Cum să te aperi de un candidat voluntar la sinucidere, în numele unui act cu conotație sacră? Cum să înțelegi violența sacrificială și filozofia morții din capul unui kamikaze, care se va arunca în aer cu centura sa explozivă? El pleacă la moarte sigură, cu gîndul că îl așteaptă paradisul și o recompensă cu fecioare iubitoare. Pentru acest gen de terorist, violența sinucigașă este un act de glorie, de celebritate mediatică, și o șansă de a deveni erou al comunității lui radicalizate.

4. Cum stăm cu imaginarul național în România ?

Abordarea sentimentului național a devenit în România un teren alunecos. Impresia generală este că indivizii trăiesc ca niște fire de nisip, risipite de vînt. Nu mai știm ce ne unește, dar ni se spune constant cîte și cum ne dezbină. Eroii epocii sunt bogații și starurile de emisiuni *reality show*.

Mulți analiști politici vorbesc de România ca fiind o colonie a marilor puteri. O colonie în care politica națională este scrisă în afară. Ne hrănim cu mentalitatea fatalistă că „la noi e ca la nimeni”. Ne este rușine de trecut. Prezentul de la televizor este alimentat cu drame, dezastre și spaime. Viitorul pare incert.

Avem o memorie de victime și de eterni prizonieri ai ciumei roșii, dar nu privim la excesele lumii neoliberale care vin cu privatizarea și societatea fragmentată, individualistă și deprimată. Un medic psihiatru român declara într-un interviu recent că în România de azi ar există două categorii de profile psihice, psihopații și

deprimații; primii sunt la putere, ceilalți sunt prizonierii puterii. Pe un sit numit *atlas de mitocănie urbană*, românul apare în ipostaze grotești de comportament social: țăranul de Mall, bădăranul de cinematograf, cocalarul de trafic, mîrlanul de Dorobanți, mitocanul de birou, pițipoanca de companie, băiatul de bani gata. Asta ne amintește dotarea extraordinară a românului pentru narațiunea care începe în tragedie și se termină în comedie sau în bășcălie.

După de-construcția sentimentului național în anii 2000, a urmat în mod firesc reconstrucția sentimentului național, odată eliberat de carcanul comunist. Ori reconstrucția imaginarului național presupune, dincolo de restructurări sociale și politice, și prezentarea de eroi far, mituri naționale valorizante și repere simbolice de referință pentru noua generație.

Care sunt aceste noduri simbolice?

Cosmopolitismul și multinaționalele nu țin loc de sentiment de apartenență și mîndrie națională. Dealtfel este interesant de observat mobilizarea intelectuală și culturală de anvergură în jurul a ceea ce se numește astăzi *populismul patrimonial*, acest proces de revalorificare a patrimoniului material, financiar și cultural al unei națiuni, în fața mondializării. Terminăm cu întrebarea : Ce este *populismul patrimonial* și care este rolul lui în construcția devenirii naționale?

19. De ce se spune despre canadieni că ar fi fericiți?

Întrebarea și tematica sunt legitime, în măsura în care Canada se plasează constant pe primele locuri din lume la indicele de fericire și la indicele de calitate a vieții. Cum trăiesc de aproape 40 de ani în Canada, mă întreb cum aș putea povesti „fericirea din Canada”? Desigur nu voi putea evita unghiul privilegiat al perspectivei interculturale.

Și am să încep cu un mic exercițiu de imaginație, pentru că fericirea nu prea este un concept. Sau dacă îl considerăm concept, ar trebui să îl punem la treaba (cum ne sfătuia Hegel, cel cu dialectica).

1. Să ne imaginăm...

Dacă Canada ar fi un animal, emblema psihismului canadian ar fi castorul, animal harnic și solidar care construiește și repară în grup. Dacă ne-am imagina Canada ca pe o imensă pădure, ar fi desigur o pădure de arțari argintii care produc un sirop de zahăr, apreciat ca produs național exportat și prilej de sărbătoare colectivă, *cabane à sucre*, organizată iarna în pădure. Dealtfel, frunza de arțar este

un simbol plasat în centrul steagului Canadei. Termenul englez este utilizat adesea de echipe sportive, ca de exemplu de vestita echipă de hockey pe gheață, . Dacă ne-am imagina Canada ca anotimp, ne-am gândi imediat la vara indienilor din luna octombrie, când pădurile se îmbracă în pasteluri impresioniste, care încântă în albumele și documentarele turistice.

Ca întindere, trebuie să ne imaginăm Canada ca o țara *coast to coast* între Atlantic și Pacific. Este a doua țară din lume ca suprafață. Acest imens teritoriu se întinde de fapt între trei oceane: Pacific, Atlantic și Arcticul. Am resimțit și eu acest sentiment de grandoare geografică a țării, mai ales prin linia de tren *Canadian Pacific*, care traversează țara pe linia orizontală Est-Vest.

Să ne imaginăm acest imens teritoriu, locuit de peste o sută douzeci de etnii diferite, vizibile prin locurile de cult și diversitatea de restaurante etnice. De fapt, în afară de amerindieni (primele națiuni), care constituie astăzi doar 4% din populația Canadei, toți canadieni sunt imigranți, de mai multă sau mai puțină vreme. Ei au venit din Europa, apoi, după anii 1960 din Haiti, țările Maghrebului, Asia și Africa. Fiecare în parte s-a bătut pentru aș găsi un loc în societate. Întrebarea de bază în această compoziție demografică multiethnică, nu este de unde vii, ci mai degrabă ce faci ca să trăiești bine într-o astfel de țară? Românii au venit, în mică proporție ca refugiați politici (mai ales în epoca lui Ceaușescu). Cei mai mulți români au venit după anii 1990 ca imigranți economici, având mai ales profesiunea de ingineri.

Să ne imaginăm deasemeni Canada ca o uniune între Canada francofonă și Canada anglofonă. Un cuplu nu totdeauna fericit. Un cuplu solid, dar care trăiește mai degrabă într-o uniune liberă, decât într-o căsnicie. Cele două Canade se comportă ca un cuplu în care partenerii se ceartă mereu, își fac reproșuri și declară periodic și public că se vor separa. Dar nu se separă. De ce nu o fac ? Pentru că ROC (Rest of Canada) nu poate exista fără Quebec și nici Quebecul nu poate exista fără ROC, Canada anglofonă. John Ralston Saul, în cartea sa *Reflecțiile unui frate gemă*, spune că identitatea națională canadiană ar fi fondată mai degrabă pe o realitate triangulară, pentru că dialogul și căsătoriile mixte între canadieni francofoni și anglofoni cu amerindienii (primele națiuni) au creat descendenți mețiși.

Cuplu, frați gemeni, triumfi, iată trei imagini sugestive despre uniunea constituțională dintre Canada franceză și Canada engleză.

Să ne imaginăm deasemeni că Montreal și Paris se privesc în oglindă inversată, încă de pe vremea întemeierii Canadei franceze în 1535 și a abandonării ei de către patria-mamă în 1763. Cu o mamă care își abandonează progenitura (Franța) și un tată autoritar (Anglia), *Noua Franța*, devenită după 1960 provincia *Quebec*, are justificări freudiene care deprimă, dar o deprimare care afișează în mod paradoxal mândria de a fi o insulă francofonă într-o mare anglofonă.

Pierre Elliot Trudeau, Prim Ministru al Canadei, personalitate politică și intelectuală strălucită în anii 1980 când am ajuns în Canada, cristalizează perfect această mixitate între două popoare fondatoare, două limbi și două culturi diferite. Născut într-o familie în care mama făcea parte din burghezia engleză și tata era de origină franceză, el a pledat ca prim ministru, pentru unitatea canadiană.

Ecuatia acestei unități canadiene ar fi: bilingvism + multietnicitate +multiculturalism. Apreciat pentru piruetele sale retorice și mînuirea perfectă a limbii franceze și engleze, el spunea despre Canada că ar fi o confederație de centre comerciale și o țară care s-a construit contra oricărui sens geografic, istoric și cultural. Avocat cu o inteligență constituțională exuberantă, el considera că Statul nu are ce căuta în patul națiunii și din această logică a realizat legalizarea avortului, divorțului și a homosexualității. Aeroportul internațional din Montreal îi poartă astăzi numele, iar fiul său, Justin Trudeau, actualul Prim Ministru al Canadei, face parte dintr-o dinastie politică percepută ca legitimă, prin modernitatea ei.

2. Ce spun sondajele despre fericirea canadienilor ?

După acest mic exercițiu de imaginație, trebuie să vedem ce spun sondajele și indicatorii care măsoară percepția fercirii în Canada. Chiar dacă măsurarea fercirii pare o ambiție ciudată în științele sociale...

Raportul Mondial al fericirii (ONU) este publicat din 2012, în fiecare an. Există un *indice mondial al fericirii (IBM)*, care integrează patru factori: 1. pacea și securitatea; 2. libertate, democrație și drepturile persoanei umane; 3. calitatea vieții; 4. inteligența tehnologică, comunicarea și cultura.

Ce putem spune (în cifre, dar și în comentarii culturale) despre aceste patru dimensiuni ale IBM-ului în referință la Canada ?

(1) *Pacea și securitatea*. Canadieni sunt mîndrii de rolul pacificator al Canadei, pe plan mondial. Se spune despre Canada că ar fi o „țară monstruos de pașnică”, un fel de Elveție din America. Alexandru Soljenitin considera Canada ca o țară somnolentă. Dar în ultimii ani, canadienii se regăsesc pe multe fronturi de conflicte internaționale, fiind angajată alături de NATO.

Țară riguroasă cînd e vorba de instituții, Canada funcționează cu trei corpuri de poliție – federală, provincială și municipală, – care încadrează normalitatea canadiană. Polițiștii sunt înarmați chiar cînd își fac rondul într-un mic cartier. Asta impresionează. Cetățeanul de rînd percepe pe polițist ca pe un *Superman* care, la nevoie, te apără de răi, de hoți, dar mai ales de vecini gălăgioși. Dar, atenție! Nu strecuri o sută polițistului, ca să scapi de o amendă, pentru că riști să fii acuzat de intimidare în exercitarea funcției publice. Și nici nu invoci o stare personală ca să-l îmbunezi pe polițistul canadian care te amendează că nu ai respectat viteza legală de 30 km la oră, într-un cartier liniștit.

(2) *Carta drepturilor și libertăților individuale* este un reper fundamental, care se negociază mereu. Individul a obținut treptat dreptul să consume legal marihuană; maternitatea pentru altul, căsătoria între persoane de același sex ca și moartea asistată, sunt deja considerate drepturi individuale. Șeful politic nu este o statuie. El este o permanentă țintă pentru opoziție, mass-media și alegători. Funcționarul nu suferă de autoritarism. Suferă (ar zice românul) de exces de zel; dacă ceva nu se poate, inutil să insiști, pentru că îți va arăta repede regulamentele. Canadianul apreciază această rigoare, care impune bariere clare. Cu un funcționar nu negociezi.

Mă gîndesc desigur și la funcționarul român, pentru care azi nu e nimic de făcut, dar e foarte posibil ca mâine să se rezolve cererea ta.

(3) Canada obține mereu un scor aproape perfect la indicele de *calitatea vieții*, care include stabilitate economică (costul vieții și puterea de cumpărare), stabilitate politică (democrație stabilă și transparentă) și calitatea serviciilor de sănătate și educație. Clasamentul magazinului american *U.S. News & World Report* plasează Canada după Elveția, printre cele mai bune țări din lume, la categoria trai bun și securitar. În acest clasament, Canada a obținut și nota de 9.7 din 10, în timp ce Franța se clasa pe poziția 16. Această percepție despre buna calitate a vieții este bine integrată în mentalul colectiv canadian. Mentalitatea colectivă este că în Canada se trăiește bine.

(4) *Inteligența tehnologică, comunicare și cultură*. În ultimii ani Canada a obținut o notă perfectă și pentru sistemul său de educație. Montrealul ar fi orașul cu cea mai viguroasă viață universitară, după unele clasamente construite în termeni de indici măsurabili de către un cabinet specializat *Quacquarelli Symonds*. Montrealul a declasat Parisul ca performanță pe scena vieții universitare. Palmaresul *QS Best Student Cities* – care include și indicatori legați de percepția studenților în legătură cu nivelul academic, echipamentele adecvate și atractivitatea orașului – plasează Montrealul pe primul loc.

Institutul de sondage Leger din Montreal propune și un IBL (*indice de fericire Leger*), pentru a evalua gradul de fericire individuală. Întrebările sunt grupate pe următoarele categorii: percepția societății în general, percepția relațiilor de muncă, a cîștigurilor, a sănătății, optimismul față de viitor, valorile de prietenie și familie. O paletă de griji și framântări legate de sănătate, bătrînețe și moarte, completează tabloul. Media națională de satisfacție de 80 %, reprezintă o medie foarte ridicată când e vorba de a evalua percepții subiective.

3. Fericirea canadiană în percepția de „străin”

O a treia postură pentru a vorbi despre fericirea din Canada ar putea fi cea de străin, în sensul lui Alfred Shutz, străin fiind cel care se regăsește între două țări și două culturi (cea de origină și cea de adopție). Avantajele străinului față de sendentar (care trăiește în țara lui de origine) sunt multiple. Străinul asumă în mod natural mai multă distanță critică și obiectivitate față de ambele țări și culturi. Străinul va fi mai sensibil la incoerența și paradoxurile fiecăruia din cele două modele. Din această postură de străin, de imigrant, aș spune că poți să te simți perfect adaptat în țara de adopție, dar vei funcționa cu propriul tău bagaj mental cînd e vorba de fericirea sau mulțumirea socială. Cum fac parte din generația care măsoara fericirea în funcție de reușita profesională, aș spune că am fost și sunt „fericită” în Canada, luînd recunoașterea socială ca indicator principal al mulțumirii de sine.

Aș spune apoi despre Canada că este o țară funcțională și pragmatică, în sensul în care există convingerea că se poate găsi o soluție pentru fiecare problemă. Asta poate și pentru că există o cultură a efortului, a respectului pentru munca pe care o faci. Poștasul este mulțumit că face o muncă utilă celorlalți. Gunoierul este

mulțumit de munca lui, pentru că ceilalți au mare nevoie de el, și îl respectă exact pentru ce face. Nu se poate trăi fără poștași, fără gunoieri, așa cum nu se poate trăi fără profesori, poliști sau medici. Această recunoaștere mutuală conferă oricărei ocupații o utilitate socială și fiecărui individ un loc și un rol în lumea socială. Recunoașterea socială, concept elaborat de Axel Honneth, este fundamentală în construirea unei stări de mulțumire colectivă. Când individul se percepe ca având o valoare socială proprie ca membru al unei comunități sociale, el se bucură de aprecierea și reacțiile pozitive de la cei din jur. Invers, lipsa de recunoaștere socială, dă naștere la sentimente de dispreț, umilire, frustrări. Bonjour nemulțumire colectivă!

Cooperarea și respectul mutual depinde desigur de contextul social și moral în care evoluează individul. În acest sens, este interesant să citim în cartea *Lutte pour la reconnaissance* a lui Honneth, precizarea că etica politică și morală ar trebui orientate în funcție de trei principii institutionalizate: apreciere, egalitate și merit, care împreună construiesc conținutul unei justiții sociale. Nu mă pot împiedica să mă gândesc la recunoașterea socială și la justiția socială în România, câtă vreme judecători, oameni politici și funcționari publici sunt disprețuiți și considerați corupți. Dealtfel, toată lumea critică pe toată lumea și în final toată lumea este nemulțumită, dar nu știe de ce. Poate că o cercetare sociologică pe tema recunoașterii sociale și a mulțumirii colective ar fi interesantă, dacă nu chiar importantă.

În plan politic există în Canada mentalitatea că oamenii politici sunt și ei un fel de muncitori la locul lor de muncă. Și munca lor este evaluată și criticată, ceea ce crează o stare de mutualitate civică. Odată luată o decizie administrativă, ea devine regulă pentru toți, indiferent de locul cuiva pe scara ierarhiei. Instituțiile sunt stabile și cultura instituțională nu se schimbă odată cu guvernele. Funcționarii publici sunt bine plătiți și corupția și conflictele de interes sunt sistematic sancționate public. Să nu plătești impozitele (federale și provinciale), constituie o fraudă, pentru că mecanismul democrației sociale funcționează pe principiul de redistribuire a veniturilor. Ca și în alte țări nordice (Norvegia, Suedia, Danemarca), plata impozitelor este garanția bunăstării colective. Impozitele sunt progresive în funcție de venituri și această normă alimentează sentimentul de justiție socială.

Politețea care face parte din cotidian, contribuie fără îndoială la starea generală de bine. Canadianul este sociabil, cumpătat, riguros, dar dezinhibat și relaxat. *How are you today? Comment ça va?* te întreabă el, în loc de bună ziua. Dacă calci din nebăgare de seamă pe cineva pe picior, el va fi primul care va spune pardon. Dacă ai un accident, cei doi șoferi se întreabă calm și politicos dacă șocul nu a fost prea mare și apoi își schimbă polițele de asigurare și numerele de telefon.

Sigur, marile griji individuale sunt dolarul canadian și puterea de cumpărare. Și în Canada sunt săraci, dar ei sunt asistați social și trăiesc din ajutorul social. Există și un venit minim garantat care este o sumă decentă. Canadianul iubește confortul și vrea să aibă casa lui, mașina lui, contul lui în bancă. Toate astea fac parte din normalitatea canadiană.

Ca să rezumăm. Canada are o geografie generoasă, o istorie pașnică, o poliție care impune ordinea cu vigoare, o politică parlamentară etapistă, o țară bogată în resurse naturale, o economie sănătoasă, rezidențe și salarii confortabile, drepturi și libertăți care se negociază prin consultații publice, servicii de educație și sănătate funcționale, asigurări sociale pentru cei aflați în dificultate. Toate la un loc, dau un indice ridicat de mulțumire colectivă și individuală. Un soi de optimism al viitorului animă spiritele.

Aș spune așadar că bunăstarea și mulțumirea sunt cuvinte mai potrivite decât fericirea. Cuvântul fericire conține o doză de patetism și canadianul nu este patetic. Dacă „starea de fericire” cristalizează sentimentul general de a trăi într-o lume avansată tehnologic, funcțională și pragmatică, atunci canadianul este fericit pentru că este mulțumit.

În loc de concluzie.

În Canada oamenii se împacă cu prezentul, pentru că au sentimentul de confort și de securitate și că țara are un viitor. În România, oamenii sunt obsedați de trecut și nu se pot împăca cu lipsa viitorului la care au visat. Pentru mine, fericirea canadiană este șansa de a fi trăit în două țări atât de diferite, încât am sentimentul de a fi trăit două vieți. O viață în România, o țară care se subestimează și o alta viață în Canada, o țară care sublimează bunăstarea în fericire.

20. Jocul politic

Dacă regii moșteneau tronul, în democrație puterea se obține și se păstrează prin rivalitate, confruntare politică și campanii electorale. Dincolo de aceste aspecte vizibile ale jocului politic, există și aspecte opace, invizibile în exersarea puterii; ne referim la dispozitivul politic, la construirea secretului, la marketingul comunicării politice și de ce nu, la democrația numerică.

1. Rivalitatea și confruntarea politică

Rivalitatea între diferitele personaje politice o vedem la televizor. Televiziunea rămâne canalul principal de comunicare politică, pentru că dincolo de vorbe ea permite și conexiunea vizuală și emoțională cu alegătorul. Această rivalitate presupune confruntare prin oralitate și verb, dar și o impresie psihologică legată de imagine. Imaginea și retorica sunt așadar două ingrediente fundamentale în confruntarea pentru putere. Dacă retorica este prin indicii săi verbali, alegerea de cuvinte, argumente și raționamente, un factor de credibilitate, imaginea este, prin postură, gesturi, voce și ton, un element important în inducerea unui capital de simpatie asociat cu un personaj politic. Lasă el impresia de empatie, de compasiune, de proximitate afectivă sau de distanță psihologică față de „popor”?

Confruntare critică și argumentativă între personajele politice este o caracteristică a democrației. Ceea ce nu înseamnă că personajul politic nu folosește piruete retorice și atacuri la adresa opozanților politici. *Sindromul Pinocchio* este frecvent în viața politică; el ia forma ipocriziei promisiunilor, a minciunii prin omisiune și a ascunderii unei părți de adevăr. În România, confruntarea politică este axată mai ales pe răzbunare, pe pedepsirea hoților și pe nevoia de dreptate (Hoții la pușcărie!).

2. Campanii electorale

Se spune că, în secolul 21, campania electorală are un caracter permanent, în sensul dialogului cu cetățenii. În Canada, în octombrie 2019, au avut loc alegeri pentru postul de Prim Ministru. Prim Ministru Justin Trudeau, candidat la propria sa succesiune, a fost prezent timp de 3 luni înaintea votului, în toate provinciile canadiene. Odată pentru aș prezenta bilanțul primului mandat și apoi pentru aș prezenta programul de campanie. Întîlnirile cu cetățeanul de rând au constituit nodul strategic al guvernării sale, și al campaniei sale electorale. Percepția pe care o avem despre un personaj politic este undeva la mijloc între receptori și enunțiatori. Și în acest mijloc se plasează consilierii politici (*spin doctors*) care ajustează strategiile și elaborează tactici de teren.

În timpul campaniilor electorale intervin sondajele care evaluează *performanța candidaților*. Sondajele presupun ceea ce sociologii, la nivelul gândirii savante, numesc operaționalizare de concept. Un fel de spargere a unui concept în dimensiuni, indici și indicatori, astfel ca fenomenul construit prin concept să devină observabil și măsurabil. De exemplu, pentru evaluarea performanței unui candidat, de care depind șansele de a fi ales, sociologul reține adesea trei dimensiuni fundamentale: partidul pe care candidatul îl reprezintă, programul (promisiunile) și personalitatea candidatului. Acest gen de operaționalizare permite construirea chestionarului și analiza rezultatelor sondajului, pentru o evaluare și o comparare a performanței candidaților, pe bază de criterii observabile.

Ne întrebăm naiv dacă sunt cunoscute programele candidaților în competiție în cursa pentru Președenție în toamna anului 2019, în România ? În ce constă de fapt cursă electorală? Unde sunt dezbaterile televizate între candidați și cine ar trebui să le organizeze ? Pe ce criterii poate cetățeanul vota?

Dacă retorica și imaginea sunt arme de performanță electorală, tăcerea și absența din spațiul public nu sunt ingrediente de performanță și de popularitate și cu atât mai puțin de conexiune emoțională cu alegătorul. Spunem asta pentru că, în gândirea profană, și mă refer aici la sociologii vieții cotidiene, la taximetriști care aud de toate și știu tot există credința că atunci „Cînd Președintele Iohannis începe sa tacă, nimeni nu-l mai poate opri!” Oricum, cercetătorul trebuie să țină cont în analizele sale atât de sociologia profană, expresia vieții cotidiene și a simțului comun cât și de sociologia savantă, rezultat al unei construcții teoretice.

Mulțimea electorală reacționează ca o mulțime psihologică, o comunitate de simțire. Ea este sensibilă la retorica promisiunilor, dar și la personalitatea carismatică a candidatului. Acest stil de campanie ne vine din America de Nord. Să ne amintim de faimoasele formule electorale: *It's morning again în*

America (Reagan), *I feel your pain* (Bill Clinton), *Yes, We can* (Obama), *Canada is back* (Justin Trudeau), *America first* (Donald Trump). Dacă Președintele Obama, excelent orator, miza pe emoțiile pozitive, precum speranța, solidaritatea, drepturile și libertățile, Președintele Trump, reputat om de afaceri, a pus accent pe emoțiile negative, pericolul imigrației, necesitatea unor ziduri de protecție. Să amintim un slogan de campanie în România (Băsescu): *Nu pot ei fura cât voi puteți vota!* În toamna lui 2019, sloganurile publicitare ale candidaților în cursa președințială sunt invizibile, inaudibile. Sloganul pentru o *România normală*, afișat pe poza Președintelui, a cărui mandat se termină, pare mai degrabă o întrebare, decât un răspuns. Ce înseamnă o România normală în următorii 5 ani, dacă ea nu a fost normală în ultimii 5 ani?

3. Dispozitivul politic

Dacă rivalitatea politică și jocul electoral sunt zgomotoase, *dispozitivul politic*, adică știința rețelelor și a conexiunilor cu lumea de afaceri, este invizibil. Filozoful francez Michel Foucault definea dispozitivul politic ca ansamblu eterogen care comportă discursuri, instituții, decizii reglementare, enunțuri științifice, propoziții filozofice, morale și filantropice, precum și rețeaua invizibilă care leagă toate aceste elemente. Un politician versat are contacte și un carnet de adrese impresionant. Foucault folosește și exemplu înțemnițării. Condamnare și statul la închisoare este un întreg dispozitiv care pune în evidență maniera în care se constituie în rețea enunțurile despre criminalitate, enunțuri care emană de la tribunale, închisori, paznici de închisoare, delincvenți. Cu ajutorul acestui concept de dispozitiv, Foucault ne propune să observăm, în fiecare epocă, legăturile complexe între elemente foarte diferite, precum discursuri, tehnici și instituții. Aceste legături invizibile structurează raporturile de forță, raporturile de putere.

Filozoful italian Giorgio Agamben vorbește de dispozitivul politic ca de un ansamblu de *conexiuni*, un mecanism invizibil prin care se realizează activitatea de guvernare. Un politician versat are un „dispozitiv” de guvernare: el știe cu cine, când și cum trebuie să facă alianțe. El are capacitatea de a contacta, a orienta, a determina, a intercepta, a modela, a controla decizii, opinii și conduite.

4. Societatea de spectacol

Machiavelli spunea că ingredientul esențial care dă forță Puterii este secretul și opacitatea. Dacă, pe vremuri, metodele electorale implicau discursuri patriotice patetice, corupția, fraudă electorală și chiar datul cu bâta în cap la recalcitranți (ne gândim la imortalitatea teatrului electoral descris de Caragiale), astăzi este nevoie de punerea în scenă a unui spectacol politic, cu decor, scenariu și regie.

Pentru a înțelege secretul și opacitatea în jocul politic trebuie să apelăm la Guy Debord care, în cartea *Societatea de spectacol*, devenită manual de supraviețuire a cetățeanului în democrațiile occidentale, ne demonstrează cum spectacolul inundă societatea, o rupe de real prin transformarea valorilor în marfă vandabilă și a falsului în adevăr. Secretul generalizat devine un mecanism fundamental în producerea dominației. Fără secret, modul de conducere ar apărea în toată nuditățile sale. Marele secret este „complotul dominației”. Debord vorbește de o

societate divizată în manipulatori și manipulați. Critica pe care o face societății de spectacol este o pledoarie pentru ca „cetățeanul consumator” să devină un cetățean avizat, capabil să vadă ce se ascunde în spatele decorului.

5. Cum se organizează *secretul* ?

Debord numește patru instanțe în construirea opacității politicii : serviciile secrete, experții consilieri, media și societățile secrete.

Serviciile secrete, al căror obiectiv declarat este protejarea cetățenilor, constituie adesea o rețea de spionare a cetățenilor pentru a prevedea și contracara orice mișcare contra puterii. Agenții sub acoperire dețin informații compromițătoare, care la nevoie se transformă în armă de contrângere. Experții au rolul de a organiza un fel de amnezie colectivă prin reinterpretarea și falsificarea faptelor, prin manevrarea de declarații neverificabile și de statistici incontrolabile. Sistemul mediatic și mai ales televiziunea dau comentariilor politice un caracter de divertisment, iar folosirea de zvonuri, contribuie la întreținerea unei confuzii generalizate. Cât privește societățile secrete, ele devin complice ale puterii; este cazul unor rețele criminale de tip Mafia și a unor înțelegeri ascunse între puterea politică și puterea economică.

Am putea spune deasemeni că spectacolul alegerilor începe să semene cu un serial popular în care candidații sunt supuși la tot felul de probe, și ei sunt eliminați progresiv, până când în cursă rămâne Câștigătorul, Favoritul, Campionul, Alesul. În România, probele de concurs nu sunt nici progresive, nici publice. Cum știe toată lumea și cum se spune pe unele posturi de televiziune, serviciile secrete se implică în jocul politic „scoțând la iveală” pe piața mediatică, la momentul oportun, dosare secrete, acuzații sau informații compromițătoare (recent cazul Barna). Serviciile secrete sunt prezente în justiție (faimoasele protocoale care au dat un cadru oficial implicării în anchete de justiție și în prezentarea selectivă de probe către instanțe), în reglementarea administrativă (doar serviciile secrete au dreptul de a oferi diverse certificate de acces la informații de stat, pe care le ofera sau retrag selectiv restricționand și controlând accesul la funcții publice).

6. *Marketingul comunicării politice și democrația electronică*

Marketingul politic presupune că omul politic dispune de o armată de analiști, comunicatori și relaționiști, care îi sugerează strategii și tactici și îi scriu discursurile. *Marketingul politic* este o aplicare a tehnicilor de vânzare din comerț la organizațiile politice și puterile publice. Vindem un *produs-candidat*, încercând să convingem clientul de „calitățile produsului”. Acest tip de expertiză presupune că putem compara comportamentul alegătorului cu cel al consumatorului. Se încearcă de exemplu să se vîndă „caracterul bun” al candidatului: el este un bun familist, este onest și autentic, apropiat de electorii săi și preocupat de bunăstarea lor. Pe scurt, un produs pe care merită să îl cumpărăm.

Democrația electronică este legată de noile tehnologii de comunicare. Așa cum studentul se informează pe *internet* în legătură cu tema care îl interesează, așa cum bolnavul frecventează bloguri specializate pentru a afla tratamente alternative, tot

așa cetățenii se informează pe rețelele numerice, pe teme politice. Oamenii politici pot fi discreditați cu întrebări simple: Cât costă un bilet de tramvai? Care este salariul minim pe economia națională? Democrația electronică se extinde la bloguri și comentarii care pot avea o influență asupra imaginii candidaților. Ar fi interesant de cunoscut impactul acestei democrații electronice în actuala campanie electorală din România.

În România, cetățeanul este convins că jocul politic se face și în afară și înăuntru, și pe văzute și pe nevăzute. Cum s-ar exprima vecinul de palier generic: „sunt total confuzat Domnule!”

Ce este relevant pentru aceste alegeri ? Vom afla probabil când și cum se va termina.

21. Prostituția. Între ideologie și mitologie

Exploatare sexuală, trafic de ființe vii, rețele de prostituție, iată o tematica socială care pune întrebări sociologilor, dar și clasei politice, care trebuie să statueze asupra acestei practici sociale.

Sociologic vorbind, semnificativă ni se pare ideologia și mitologia, asociate acestei practici sociale. Ele sunt de altfel legate. Două mituri alimentează polemica despre statutul prostituției: mitul *prostitutei fericite*, instrumentalizat de liberalizarea prostituției și mitul *prostitutei exploatare*, folosit de ideologia aboliționistă.

Să începem cu ideologia

Despre prostituție se spune că este un rău necesar. Gândire paradoxală. Este un rău impus femeilor intrate în rețele de prostituție, dar și o necesitate socială pentru acele femei care își fac o meserie din asta.

Elisabeth Badinther, în cartea *Un drum greșit*, pledează pentru libertatea sexuală a femeilor, pentru dreptul de a dispune de corpul lor. Françoise Héritier, în cartea *Masculin/Femenin*, descrie prostituția ca o probă evidentă de exploatare a corpului femeii de către bărbați. În timp ce Badinther pune accent pe ideea de libertatea de a alege, Héritier evocă exploatarea și insecuritatea femeilor. Să vedem mai îndeaproape cum se construiesc cele două ideologii.

Pentru *ideologia liberalizării*, prostituția este o alegere voluntară, este un loc de muncă care permite independența financiară. Reglementarea prostituției ar implica așadar, recunoașterea meseriei ca o activitate profesională, asociată cu impozite și avantaje sociale.

În Olanda *profesionistele sexului* plătesc impozite și au acces la asigurări sociale. Raționamentul este simplu; atîta vreme cît clientul plătește se poate vorbi de o formă de contract social. Iată un scurt extras dintr-o relatare a lui Felicia, care „lucrează în Olanda”; relatarea ei a fost postată pe blogul lui Felicia și a fost difuzată pe net, unde am descoperit-o și noi : „Nu ma forțat nimeni să fac munca asta; alegerea a fost personală; am ales un job cu salariu bun. Dar oamenii nu vor să vadă sexul ca o marfă ce o pot cumpăra, pentru că asta știrbește romantismul sexului. Motivul pentru care multe femei esteuropene devin lucrătoare sexuale în alte țări este, pur și simplu, diferența uriașă de salariu. Prețul cerut clienților este standardizat: 50 de euro pentru 15 minute. Contabilitate este ușor de controlat. Aici pot câștiga de 30 ori mai mult decât aș putea avea în țară cu un job normal. Și asta e sumă minimă. Au existat momente când am câștigat de o sută de ori mai mult decât un salariu normal în țara mea. Este un job bun pentru că pot scoate mulți bani”.

În această mărturie, liberalizarea se traduce cu perceperea prostituției ca o *economie de piață*. Partea ascunsă , partea invizibilă a acestei viziuni este mecanismul economic al randamentului. Studii efectuate în Australia spun că branșa de activități sexuale reprezintă garanția unei adevărate performanțe financiare, care depășește câștigurile aduse de traficul cu droguri și arme. Întro „gestiune bună” a unei întreprinderi de sex, o singură femeie care se prostituează poate aduce investorului cam 100.000 de dolari câștig net pe an. De curând, în Germania, unde fetele din fostele țări socialiste constituie o forță de muncă mai ieftină și mai „performantă”, cifra de afaceri a fost evaluată la 15 miliarde pe an. În mod evident, liberalizarea pieței sexului este anexată la logica cererii și ofertei.

Ideologia abolitionistă criminalizează proxeneții și clienții care exploatează femeile. Premiza ideologică este că femeile care se prostituează fac parte dintr-o categorie socială fragilă și vulnerabilă, abuzată de clienți și de patronii proxeneți. Dacă alegerea profesiei poate apărea ca un act voluntar, ea rămâne „determinată social”. Este o alegere indusă de marginalitate, de sărăcie și de naivitate socială; alteleori de un viol trăit în copilărie. A abolii se traduce prin criminalizarea clienților prin amenzi asortate în funcție de venituri. Este modelul nordic, apărut în 1990 în Suedia, reluat în Norvegia. Québecul și Canada se inspiră din acest model.

O mică cartografie a reglementării prostituției în țările din Europa ne permite să înțelegem nodul problematic al acestui comerț lucrativ. În Germania și în Turcia, prostituția este legalizată și reglementată. În Spania, Cipru, Anglia, Italia, Polonia și Finlanda prostituția este legală. În Franța, Norvegia, Suedia, recursul la prostituție este ilegal și sunt penalizați clienții.

În România, Rusia, Moldova, Serbia și Ucraina, prostituția este considerată ilegală și sunt penalizați și clienții și prostituatele ; dar tot felul de înțelegeri și negocieri apar posibile cu agenții de supraveghere, așa cum s-a întâmplat de altfel în România în 2019, în cazul Caracal.

Mitologia prostituției

În celebrul film a lui Buñuel, *Frumoasa zilei*, o tânără burgheză se prostituează din plictiseală și dorință de a-și satisface plăcerea sexuală, pierdută în cuplu burghez se știe ca acest gen de cuplu nu duce lipsă de nimic, înafara de apetit conjugal. Într-un film recent, *Tânăra și frumoasă*, regizorul francez François Ozon revizitează această fantasmă. O tânără din zilele noastre, frumoasă, educată și fără griji materiale se prostituează pentru „descoperirea de sine”. De altfel, Ozon a lansat o întrebare controversă când a declarat că ar exista o fantasmă a femeii, care ar visa în secret să fie violată sau să joace într-un film pornografic, sau să fie implicată într-un *gangbang*, o rundă cu o echipă de fotbal. Unii jurnaliști mai imaginativi au și evocat povestea *Albă ca zăpada și cei 7 pitici* ca o fantasmă sexuală a femeii care se vede în pat cu cei 7 pitici. Să fie oare o fantasmă feminină sau mai degrabă un simptom de „conformitate a femeii la dorința bărbatului”?

Orizontala, cocota, femeia de moravuri ușoare, escort girl, curva, profesionista sexului, iată doar câteva expresii care traduc reprezentările sociale despre prostituție. Reprezentările sociale se hrănesc cu imaginile vehiculate de realizatori de film, de jurnaliști și evident și de imaginile vehiculate de oamenii de rând, în viața lor cotidiană. În ultima vreme, în România toată lumea vorbește de fetele din Caracal și își exprimă opinia personală, celor dispuși să îi asculte. Eu îi ascult îndeosebi pe taximetriști, pe care, în dicționarul meu personal, i-am numit „sociologi de gradul întâi”. Ei sunt, să spunem așa, „la volanul imaginarului colectiv”. Reprezentările sociale hrănesc imaginarul colectiv și sunt „construcții sociale” care evoluează. Nu întâmplător, azi, când prostituția devine un comerț lucrativ prin comercializarea corpului, a apărut expresia „lucrătoare a sexului”.

Vorbind de mitologia prostituției, glorificată sau mistificată prin produsele mediatice, să ne amintim de celebrul film distribuit în toată lumea, *Pretty Woman*, cu celebrii actorii Julia Roberts și Richard Gere. De ce? Filmul alimentează un fals imaginar al prostituției fericite.

Edward este un om de afaceri plin de bani. Vivian este o frumoasă tânără care se prostituează pe bulevardul Hollywood, nume predestinat în Los Angeles. Cei doi se încrucișează din întâmplare pe stradă; omul de afaceri caută un hotel de lux și cum Vivian „cunoaște zona”, îi va propune acestuia săl conducă până la hotel. După prima noapte în luxuasa camera de hotel, în care nu se întâmplă nimic, Edward îi propune lui Vivian, frumoasa cu aparență naivă și proaspătă, să îl acompanieze în lumea bună, timp de o săptămână. Edward a angajat-o ca *escort girl*. Toată săptămâna, Vivian va alerga prin magazinele de lux, pentru a căuta haine frumoase și aș construi o alură de doamnă din lumea bună. Ea va învăța repede rețetele succesului social. Va purta ținute elegante, va afișa maniere alese, imitând lumea bogaților. Edward este surprins de metamorfoza și farmecul fetei. Îi descoperă chiar un fel de noblețe sufletească. Sunt tandre și naive scenele care răspund fantasmei acestei prostituate, proiectată în ochiul frumosului și bogatului Edward, ca o femeie sortită succesului social. Fiecare din cei doi își face bilanțul vieții și își imaginează proiecte de viitor. Vivian crede că valorează mai mult decât o biată prostituată de stradă; pusă în valoare cu alte haine și o altă identitate, ea se vede ca o prințesă, admirată

în lumea bună. Edward descoperă că îi place să joace rolul de Pygmalion și că banii nu înseamnă chiar tot. Cele două personaje vor să fie ce nu sunt, adică doi îndrăgostiți naivi și inocenți. De fapt, fiecare joacă jocul succesului.

Pretty Woman este un fel de revizitare a mitului cenușăresei, transpusă în somptuoasele cartiere din *Beverly Hills*, pentru celebrarea mitologicului *Hollywood*. Și ce altceva sunt miturile decât povești frumoase, pe care toată lumea vrea să le creadă, nu pentru adevărul lor, ci pentru forța lor simbolică. Un *Print seducător* și o *frumoasă prostituată*, metamorfozați în personaje ale burgheziei luxoase și indiferente. Filmul reconfortează visul după care o prostituată ar putea descoperi într-o zi un milionar, sau un om bogat care să o scape de mizeria socială. Bogăția are o extraordinară capacitate de a imacula personajele.

Dacă în mituri, prințul șarmant transformă prostituata sau cenușăreasa în prințesă, în realitate, *Organizația internațională de muncă* plasează constant prostituția pe locul trei în categoria de comerț lucrativ al crimei organizate, după comerțul cu arme și comerțul cu droguri. În contextul pieței libere, prostituția face obiectul unui trafic de ființe umane. Așa cum există trafic de drog, trafic de arme, există și trafic de fete destinate prostituției. Și dacă o armă, un drog sunt vândute o singură dată, o femeie care se prostituează poate fi vândută și rentabilizată de nenumărate ori.

22. Zona gri a consimțământului. Cultura violului

Începând cu anii 2017 am asistat cu toții pe rețelele sociale la un val de denunțuri de agresiune sexuală. Evenimentul care a declanșat interesul pentru această temă socială a fost contextul scandalului Weinstein, marele producător de la Hollywood, acuzat de abuz de putere, agresiune și hărțuire sexuală, de mai mult de 100 de femei. Weinstein face obiectul unei anchete judiciare. Imperiul său pare ca se clatină. Oare? Statele Unite este paradisul avocaților.

Afacerea Weinstein a marcat o cotitură în mișcările feministe. Ea a declanșat o revoltă colectivă, care s-a extins în întreaga lume. *Metoo*, a devenit simbolul acestei revolte a femeilor. Se pare ca fiecare femeie poate găsi în amintire o situație în care s-a simțit agresată de un bărbat. De fapt, este pus în discuție sistemul de subordonare a femeii față de bărbatul care se află în poziție de putere; iar puterea poate fi nu doar fizică, dar mai ales financiară și profesională. Această mișcare care a traversat nu numai planeta numerică dar și planeta geografică, indică o schimbare importantă în revendicările feminsite. Pe scurt, rușinea, în cazul unei agresiuni sexuale, se mută dinspre tabara femeilor în tabara bărbaților.

Să ne amintim că etimologia cuvântului *feminism*, ne trimite la sfârșitul secolului 19, când intrarea lui în vocabular era însoțită de o semnificație medicală. Cuvântul desemna o boală care poate stopa creșterea unor pacienți masculini, bolnavi de

tuberculoză. Metafora emasculării pare a fi sensul ascuns al cuvîntului, sens care traversează epocile și mentalitățile.

Dar ce înseamnă agresiune sexuală ?

Astăzi agresiune sexuală înseamna violarea integrității fizice a persoanei, dar și violarea spațiului intim, umilirea persoanei. Persoana agresată este deposedată de ceva intim și personal, ea se simte murdărită fizic, afectiv și moral, și acest sentiment marchează pe viața construcția sa socială.

Desigur trebuie să distingem între agresiunea verbală și agresiunea sexuală; dacă în cazul unei agresiuni verbale, derapajul poate fi imputat doar agresorului, în cazul unui viol sau agresiuni sexuale, vina se extinde și la victimă. Victima resimte un sentiment de culpabilitate. Așa a apărut un concept nou, cam opac de altfel, *zona gri a consimțământului*. Ce vrea să spună această categorie de analiza ?

Femeile spun că este vorba de o jenă de a protesta în fața asaltului masculin, de un soi de cedare la presiunea bărbaților, o cedare care nu este sinonimă de consimțământ. Este mai degrabă un soi de paralizie, o stare de siderație, de parcă voci urlă în cap, dar corpul, neputincios și inert, nu se apără în fața asaltului masculin. Bărbații spun că ar fi vorba de o tactică de seducție practică de fete, pentru a incendia dorința masculului. Derutat, el crede că ezitarea nu este un nu, ci o formă moale de acceptare, poate chiar de încurajare. O ezitare de etapă. Femeile în schimb, vorbesc de o relație sexuală nedorită.

Într-un documentar despre *zona gri a consimțământului*, realizat de Dephine Dhilly și Blondine Grosjean, pentru *France 2* și difuzat în martie 2018, multe femei se confesează.

Unele evocă primul act sexual, care nu a fost dorit și consimțit, dar în care ele s-au lăsat antrenate: De ce au cedat ? Au cedat pentru că partenerul le soma că a venit vremea de a trece la act. Au cedat de teama de a nu pierde partenerul. Au cedat din credința că trebuie să înceapă cumva să intre în viața de femeie. Când fata are 15 ani și este în prezența unui partener grăbit, care nu ține cont nici de naivitatea fetei și nici de virginitatea ei, ea poate avea gesturi incerte, considerate ca acceptare. Cu atât mai mult cu cât băiatul este centrat pe elanul său egoist.

Alte femei evocă nu violul, ci o neînțelegere de comunicare cu parteneri, care nu erau neapărat violenți, dar erau axați pe starea lor de urgență. Într-o stare de asalt, băieților nu le trece prin cap să ceară consimțământul. Ei forțează cedarea din partea partenerei, considerând că așa arată un comportament masculin normal.

De multe ori agresiunile sexuale survin în contextul unor petreceri, în care se bea mult și partenerii se afla într-o stare de inconștiență. Și se trezesc deodată într-un pat, beți și abandonați unei stări confuze de dorință sau doar de plăcere. Cine nu a trăit derivatele unei petreceri ?

Femeile care se confesează în acest documentar evocă un moment de fragilitate, de incertitudine. O stare în care corpul, inima și capul trimit mesaje confuze,

contradictorii. Respingerea nu este evidentă sau poate că partenerul nu mai este în starea de a auzi. De unde și sentimentul de culpabilitate de a se regăsi într-o astfel de agresiune sexuală.

Constatăm că *zona gri a consimțământului* indică de fapt o serie de circumstanțe atenuante, asociate la un act sexual neconsimțit. Un fel de nu a fost chiar un viol, pentru că am cedat și eu. Și cedarea vine fie din starea de beție, fie din datorie conjugală (pentru ca și în cuplu trebuie cerut consimțământul), fie din sentimentul de conformitate la dorința bărbatului, mentalitate destul de integrată în imaginarul colectiv. Alteori, mai ales în situații de putere impusă, cedarea este un fel de mecanism de protecție, din teamă de represalii. Un viol este un act sexual impus, dar și un act sexual în care victima este paralizată de emoții, de teamă, sau pur și simplu de excesul de consum de alcool sau drog.

Uneori, femeile se simt obligate să cedeze, să ofere favoruri sexuale unor bărbați importanți care pot decide de cariera lor. Alteori ele se simt obligate să cedeze în fața unor persoane puternice și celebre, intimidată fiind de atenția de care se bucură modesta lor persoană. De altfel unii psihologi vorbesc de *sindromul de disociere traumatică*, în care creierul, pentru a se proteja, se deconectează; în afara unor comenzi dirijate, corpul pare absent, străin. În cazul prostituției este vorba de sindromul de decorporalizare.

A vorbi de *zona gri a consimțământului* ne obligă să vorbim și de *cultura violului*. Multe femei se simt vinovate de agresiunile sexuale trăite, de parca au căuta-o cu lumânarea. Prin modul în care erau îmbrăcate, prin comportamentul lor permisiv, prin jocul confuz al seducției, care a stârnit dorința grabnică a masculului. Un fel de asentiment la dorința bărbatului. O cedare. Un mecanism de protecție ambivalent.

Cultura violului indică de fapt o relație ambiguă între predator și pradă. Victima se simte vinovată, complice în actul de agresiune. Reprezentările colective conform cărora femeia este pasivă lucrează în subconștientul colectiv. Rămâne de văzut în ce măsură consimțământul sexual va trebui exprimat printr-un DA de acceptare sau printr-un NU categoric de respingere. Sau printr-o negociere la fiecare etapă.

Prostituția și rețelele ei, fac parte dintr-o altă problemă socială.